دُرِّ ثمین

کلامِ منظوم

حضرت مرزا غلام احمد قادیانی مسیح موعود و مہدیٔ معہود علیہ السلام

از انتشارات

الشرکۃ الاسلامیہ

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

پیش گفتار

۲۷ بہمن ماه سال ۱۲۳۷ ہجری شمسی برابر با ۱۲ فوریہ سال ۱۸۳۵ میلادی حضرت میرزا غلام احمد در ده قادیان استان پنجاب کشورِ ہندوستان بدنیا آمدند۔ ایشان چشم و چراغ خانوادۂ فارسی الاَصل بوده اند که در آن ناحیہ مستقر و بی نہایت محترم و صاحبِ حیثیت بودند۔

وی تحصیلات ابتدای را در خانہ حاصل نمودند۔ از زمان کودکی ایشان عاشق قرآن بودند و بیشتر وقت خویش را بہ تلاوت آن مصروف میداشتند۔ کتاب ہای مذاہب دیگری نیز مطالعہ و گاه گاه در ردِّ اعتراضات مخالفینِ اسلام مقالہ ہا می نوشتند۔ در آن زمان ایشان توجّہ خاص در موازنہ مذاہب داشتند

گفتاری در مثنوی از ایشان

بہر مذہبی غور کردم بسی ❊ شنیدم بدل حجّتِ ہر کسی

ہم از کودکی سوی این تاختم ❊ درین شغل خود را بینداختم

بجوانی ہمہ اندرین باختم ❊ دل از غیر این کار پرداختم

نگہ کردم از رُوی صدق و سداد ❊ بترسِ خُدا و بعدل و بہ داد

چو اسلام دینی قوی و متین

نہ دیدم کہ بر منبعش آفرین

ایشان بہ عبادات علاقہ خاصی داشتند و بہ استجابت دعا یقین غیر متزلزل، و بیشتر اَوقات

شب ایشان در ذکرِ الٰہی میگذشت و گاه گاه روزہا را با روزہ ہای مستعجبی بسر میبردند و رؤیا ہای صادقہ از زمان جوانی میدیدند۔

در سن چہل سالگی مَورَدِ لطف بیشتر خداوند متعال قرار گرفتہ و مُشرّف بہ وحی والہام الٰہی گردیدند۔ و در سال ۱۸۹۰ میلادی با مرِ خداوند متعال بعثت خویش را بحیثیت مسیح موعود و مہدی معہود اعلام نمودند یعنی آنچہ کہ سرورِ کائنات حضرت محمد مصطفٰے صلی اللہ علیہ وسلم اخباری در مَورَد بعثت حضرت مسیح و مہدی بمنظور غلبۂ اسلام فرمودہ بودند، در وجود ایشان متجلّی بودہ قبل از بعثت ایشان عالمِ اسلام را حالت تیرگی فرا گرفتہ بود حضرت اقدس وضع تأثر آور مسلمانان را چنین بیان فرمودہ اند۔

می سزد گر خون ببارد دیدۂ ہر اہلِ دین
بر پریشان حالی اِسلام و قحط المسلمین

دین حق را گردش آمد صعبناک و سہمگین
سخت شوری اوفتاد اندر جہان از کفر و کین

ہر طرف کفر است جوشان ہمچو افواجِ یزید
دینِ حق بیمار و بی کَس ہمچو زَین العابدینؒ

این دو فکر دینِ احمدؐ مغز جان ما گداخت
کثرت اعدای ملّت، قلّتِ انصارِ دین

یا الٰہی باز کی آید ز تو وقتِ مدد
باز کی بینیم آن فرخندہ ایام و سنین

ای خدا زود آ و بر ما آب نصرت ہا ببار
یا مرا بردار یا ربّ زین مقام آتشین

درچنین اوضاعِ رُوح فرسا ایشان مسئولیت حمایت از اسلام رابعهده گرفتند و باتوفیق خداوندمتعال چشمه پاک علوم قرانی راجاری ساختند وانقلاب معنوی واخلاقی وفکری بوجود آوردند که نظیرآن جزدرصدرِ اسلام دیده نمیشود۔

ایشان نه تنها با براہین قاطع برتری دینِ اسلام رابرادیانِ دیگر ثابت نمودند بلکه باقدرتِ قدسی خویش جماعتی نیز تشکیل دادند ودرنتیجۂ مساعی جمیله آن جماعت اکنون پیامِ اِسلام درسَرتاسَرجہان ابلاغ می گرددوآن روزنزدیک است که برروی زمین فقط یک معبود خواہدبودیعنی اللہ۔ یک مذہب خواہدبودیعنی اِسلام، ویک کتاب خواہدبودیعنی قرآن ویک رہبرخواہدبودیعنی محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم۔

از تقدیر ہای خداوند است ایں تقدیر

۷ خرداد سال ۱۲۸۷ ہجری شمسی برابر با ۲۶ مہ سال ۱۹۰۸ میلادی حضرت احمد درود بہ حیات گفتند وآرامگاہ مطہّر ایشان درشہر قادیان می باشد۔ رحمت خدا برایشان باد۔

دُرِّثمین فارسی

حضرت مہدی معہود ومسیح موعود علیہ السّلام درتائیدِ اسلام تقریباً ہشتاد جلد کتاب نوشتند که محتوای آنان پُر ازحقائق ومعارفِ الٰہی میباشد که دُرِّثمینِ فارسی مجموعہ منظومہ ای آن است که بمناسبت موقع ومحل درتصانیف خویش گفتند ودرآن حمدِالٰہی ومدح رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم وفضائلِ قرآن ومحاسنِ اِسلام نیزمیباشد۔

خلاصہ مجموعۂ منظومہ دارای چنین مضامینی میباشد که برای حصول فلاحِ دارین بسیار ضروری است۔

نظم یکی ازمؤثرترین وسیلہ ی ابلاغ است که ہیچ اِنسان باہوش نمیتواند فوائدو

اہمیّت آن را مُنکر گردد۔ ایشان نہ تنہا برای ترویج واشاعت تعالیمِ اسلامی ازین وسیلہ استفادہ نمودند بلکہ اشعار ایشان بویژگی مربوط بخود تاثیر عمیقی در کلامشان بوجود آورد۔ بی شک ایشان چراغِ ہدایت ومعرفتِ الٰہی ومحبّت رسولِ اکرمؐ را روشن نمودند کہ از نورِ آن دُنیا تا روزِ واپسین روشن خواہد ماند۔ بہمین دلیل خدای علیم وخبیر بروی الہام فرمود

در کلام تو چیزیست کہ شعراء را درآن دخلی نیست

اظہارِ تشکّر وامتنان

کلامِ فارسی حضرت مہدی معہود ومسیح موعود علیہ السلام شاہکار اخلاص وصداقت و عشق ومحبّت است کہ تاثیر آنرا ہیچ صاحب دلی نمی تواند انکار کند۔ حضرت مرزا ناصر احمد خلیفۃ المسیح الثالث رحمہ اللہ آرزوی شدید داشتند کہ کلام حضرت امام الزمان را برطبق شانش بہ چاپ برسانند لذا برای انجام این امر ایشان بہ مولانا ابوالمنیر نورالحق مدیر عامل سازمان ادارۃ المصنّفین ربوہ ماموریّت دادند نیز گام بہ گام از طرف خودشان رہنمائی میفرمودند۔ علاوہ براین پیروِ فرمائش ایشان یکی از بزرگانِ معروف این سلسلہ آقای شیخ محمد احمد مظہر کہ بزبان فارسی یدِطولیٰ وتسلّط داشتہ ودرعلوم اَلسِنہ شہرت جہانی دارند قبول زحمت نمودہ ودرتالیف دیوان مذکور دُور از اَغلاط کمک شایانی داشتہ اند۔ جَزَاہُمُ اللہُ اَحْسَنَ الْجَزَاء۔

ہمانطور این سازمان از مولوی مبشر احمد راجیکی نیز سپاسگذاری مینماید کہ برای انجام این کار نسخہ ہا را مطالعہ وبرای کتابتِ صحیح آمادہ نمودند۔

برکات بی پایان خداوند متعال مشمول تمام کسانی باشد کہ دراین زمینہ ما را یاری دادہ اند۔

ناشر

فہرست منظوماتِ دُرِّثمین فارسی

مصرعِ اوّل	صفحہ	مصرعِ اوّل	صفحہ
ہردم از کاخِ عالَم آوازیست	۱	عَیشِ دُنیائے دُوں دمے چندست	۲۱
دردِلَم جوشد ثنائے سرورے	۵	چُوں نیستَت بِیَک مگسے تابِ ہمسری	۲۸
کِرمکِ پروانہ را چُوں مَوت می آید فراز	۱۴	ہست فُرقاں آفتابِ علم و دِیں	۲۸
بِنا ہم آں تُوانائیست ہر آں	۱۴	اَے دراِنکار ماندہ از الہام	۲۹
بدِل دردے کہ دارم از برائے طالبانِ حق	۱۵	تُرا عقلِ تو ہردم پائے بندِ کبرمے وارد	۳۰
خاکساریم وسُخن از رہِ غُربت گوئیم	۱۶	حاجتِ نُورے بوَد ہر چشم را	۳۱
بیا اَے طلبگارِ صدق وصَواب	۱۷	کلامِ پاکِ آں بیچُوں دِہد صد جامِ عرفاں را	۴۰
گر نبُودے در مُقابِل رُوئے مکروہ وسِیہ	۲۰	اَلا اَے کمر بستہ بر اِفترا	۴۱
ہرکہ تُف اَفگند بہ مہرِ مُنیر	۲۰	از نُورِ پاکِ قُرآں صُبحِ صفا دمیدہ	۴۵

مصرع اوّل	صفحہ	مصرع اوّل	صفحہ
از وحیِ خدا صبحِ صداقت بدمیدہ	۴۶	اے دلبر و دلستان و دلدار	۹۰
اے سرِ خود کشیدہ از فرقاں	۴۷	جنس نام و ننگ و عزت راز داماں ریختیم	۹۲
ناتواناں را کجا تاب و تواں	۷۶	اے غافلاں وفا نکند ایں سرائے خام	۹۲
عشق است کہ بر خاکِ مذلّت غلطاند	۷۶	آنجا کہ محبّتے نمک مے ریزد	۹۲
ہیچ محبوبے نماند ہمچو یارِ دلبرم	۷۶	سینہ مے باید تہی از غیرِ یار	۹۳
چشم و گوش و دیدہ بند اے حق گزیں	۷۶	ترکِ خوبے مے کناند خوب تر	۹۳
ہمیں مرگست کز یاراں بپوشد روئے یاراں را	۷۷	چوں گمانے کنم اینجا مدد روحِ قدس	۹۳
ہست فرقانِ مبارک از خدا طیّب شجر	۷۷	تا بر دلم نظر شد از مہر ماہِ ما را	۹۴
اے خالقِ ارض و سما بر من درِ رحمت کشا	۷۸	گرچہ ہر کس زرہِ لاف بیانے دارد	۹۴
اے خدا اے چارۂ آزارِ ما	۷۸	نے ترسیم از مردن چنیں خوف از دل افگندیم	۹۴
جان و دلم فدائے جمالِ محمدؐ است	۸۹	چو شیرِ شرزۂ قرآں نماید رو بغرّیدن	۹۴
بحمد اللہ کہ ایں کحل الجواہر	۹۰	آں صیدِ تیرہ بخت کہ بندے پائے اوست	۹۵
متاب از سرمہ رو گر روشنیِ چشم مے باید	۹۰	ایں نہ از خود ہست جوشِ جانِ شاں	۹۵
کسانیکہ پوشیدہ چشمِ دل اند	۹۰	اے خدا اے چارہ سازِ ہر دلِ اندوہگیں	۹۵

مصرعِ اوّل	صفحہ	مصرعِ اوّل	صفحہ
مے سزد گر خوں ببارد دیدۂ ہر اہلِ دیں	۹۶	ایں شست نشانِ آسمانی	۱۱۶
شانِ احمدؐ را کہ داند جز خداوندِ کریم	۱۰۱	اے سخت اسیرِ بدگمانی	۱۱۷
آں نہ دانائے بود، کز ناشکیبائیِ نفس	۱۰۲	اگر خود آدمی کاہل نباشد در تلاشِ حق	۱۱۷
زِ عشّاقِ فرقان و پیغمبریم	۱۰۳	رحمتِ خالق کہ حرزِ اولیاست	۱۱۷
جائیکہ از مسیح و نزولش سخن رود	۱۰۴	چہ خوش بودے اگر ہر یک زِ امّت نورِ دیں بودے	۱۱۷
اے خدا جانم بر اسرارت فدا	۱۱۴	بکوشید اے جواناں تا بہ دیں قوت شود پیدا	۱۱۸
دراں ابنِ مریم خدائی نبود	۱۱۴	محبّتِ تو دوائے ہزار بیماری است	۱۲۱
امّتِ احمدؐ نہاں دارد دو ضد را در وجود	۱۱۴	چوں زِ من آید ثنائے سرورِ عالی تبار	۱۲۲
عہد شد از کردگارِ بیچگوں	۱۱۴	ایکہ دجّالم بخشمت، نیز ضال	۱۳۳
عزیزاں بے خلوص و صدق نکشایند راہے را	۱۱۴	بدہ از چشمِ خود آبے درختانِ محبّت را	۱۳۴
اے خداوندِ رہنمائے جہاں	۱۱۵	مصطفےٰؐ را چوں فروتر شد مقام	۱۳۹
اے خدا، اے مالکِ ارض و سما	۱۱۵	چوں مرا نورے پئے قومِ مسیحی دادہ اند	۱۳۹
گر خدا از بندۂ خوشنود نیست	۱۱۶	خدا چوں بہ بندد دو چشمِ کسے	۱۴۰
ہماں بہ کہ جاں در رہِ او فشانم	۱۱۶	دوستاں خود را نثارِ حضرتِ جاناں کنید	۱۴۰

مِصرع اوّل	صفحہ	مِصرع اوّل	صفحہ
عجب نوریست در جانِ محمّد	۱۴۱	عزیزاں مے دہم صد بار سوگند	۱۶۱
اَے عزیزاں مَددِ دینِ متیں آں کاریست	۱۴۳	بنگر کہ آں مؤیّدِ من شیخِ نجف را	۱۶۱
قُربانِ تُست جانِ من، اَے یارِ محسنم	۱۴۳	گر ہمیں لاف و گزاف و شیخی است	۱۶۱
اَے اسیرِ عقلِ خود، بر ہستئ خود، کم بناز	۱۴۴	صادق آں باشد کہ ایّامِ بَلا	۱۶۱
اَے نیچرِ شوخ، ایں چہ ایذاست	۱۴۴	گَے پرستد بندہ را جز آنکہ نادانے بَوَد	۱۶۱
رُوئے دِلبر از طلبگاراں نمے دارد حجاب	۱۴۵	محمدؐ است اِمام و چراغِ ہر دو جہاں	۱۶۱
بیکسے شُد دینِ احمدؐ، ہیچ خویش و یار نیست	۱۴۷	بنگر اَے قوم نشاں ہائے خُداوندِ قدیر	۱۶۲
رہبرِ ما سیّدِ ما مصطفٰے است	۱۴۹	اَے فریدِ وقت در صِدق و صَفا	۱۶۳
حمد و شکرِ آں خُدائے کِردگار	۱۵۰	سُخن نزدم مراں از شہریارے	۱۷۵
وحئ حق پُر از اِشاراتِ خُداست	۱۵۷	بُردباری مے کُند زور آورے	۱۷۶
جاں فِدائے آنکہ اُو جاں آفرید	۱۵۸	آنکس کہ بتو رسَد شہاں را چہ کُند	۱۷۶
آنانکہ گشت کُوچۂ جاناں مقامِ شاں	۱۶۰	اَے خُدا، اَے چشمۂ نُورِ ہُدیٰ!	۱۷۶
تو یک قطرہ داری زِ عقل و خرد	۱۶۰	ہر آں کارے کہ گردد از دُعائے محوِ جانانے	۱۷۶
تُوانم کہ ایں عہد و پیماں کُنم	۱۶۰	صِدق را ہر دم مَدد آید زِ ربّ العالمیں	۱۷۷

مِصرع اوّل	صفحہ	مِصرع اوّل	صفحہ
ذِلّتِ صادقِ مجو، اَے بے تمیز	۱۷۷	از برائش محمد احسن را	۱۸۲
بتر سید از خُدائے بے نیاز و سخت قہّارے	۱۷۷	چو آمد از خُدا طاعوں بہ بیں از چشمِ اکرامش	۱۸۲
اَے قدیر و خالقِ اَرض و سَما	۱۷۸	مائدہ چیزیست دیگر، خُشک ناں چیزے دِگر	۱۸۲
دیر گاہیست کہ بینیم زمیں پُر زِ فساد	۱۸۰	آسماں بارد نشاں، اَلوقت میگوید زمیں	۱۸۲
ہر کہ روشن شُد دِل و جان و درُوں از حضرتش	۱۸۰	بہر دَم مَددے از خُدا ہمے آید	۱۸۳
بر مقامِ فلک شُدہ یارب	۱۸۰	اَے پئے تحقیرِ من بَستہ کمر	۱۸۳
سالِ دیگر را کہ مے داند حساب	۱۸۰	ہماں زِ نَوعِ بَشر کامِل از خُدا باشد	۱۸۸
سلامت بر تو اَے مردِ سلامت	۱۸۰	آسمان و مہ و خُورشید شہادت دادند	۲۱۰
تُرا با ہر کہ رُوئے آشنائی است	۱۸۰	جہاں را دِل ازیں طاعُوں دو نیم ست	۲۱۱
غریقِ ورطۂ بحرِ محبّت	۱۸۱	نِشاں اگرچہ نہ در اختیارِ کس بُود ست	۲۱۱
خلق و عالم جملہ در شور و شر اند	۱۸۱	آں جوانمرد و حبیبِ کردگار	۲۱۲
گر ایں کفرم بدست آید برُو قرباں کُنم صد دیں	۱۸۱	خُوش باش کہ عاقبت نکو خواہد بُود	۲۱۵
گر مہرِ خویش بر کُنم از رُوئے دِلبرم	۱۸۱	بہر دم از دِل و جاں وصفِ یارِ خُود بکُنم	۲۱۶
دِلم مے بلرزد چو یاد آورم	۱۸۱	اَے بسا خانۂ دُشمن کہ تو وِیراں کردی	۲۱۶

مصرع اوّل	صفحہ	مصرع اوّل	صفحہ
اے محبت عجب آثار نمایاں کردی	۲۱۷	مرا نہ زہد و عبادت، نہ خدمت و کارے است	۲۲۴
چہ شیریں یادِ تست اے دلستانم	۲۱۸	اگر مردی، رہِ مولیٰ طلب کن	۲۲۴
تا شود پیر کودکے ناداں	۲۱۸	رسیدہ بود بلائے، ولے بخیر گذشت	۲۲۴
ایں ہمہ وحی است از ربُّ السّماء	۲۱۸	یک نظر سوئے فلک کن یک نظر سوئے زمیں	۲۲۵
رسید مژدہ کہ ایامِ نو بہار آمد	۲۱۸	اے گرفتارِ ہوا در ہمہ اوقاتِ حیات	۲۲۵
شد ظہورِ وعدہ ہائے انبیاء و مرسلیں	۲۱۸	کس بہرِ کسے سر ندہد، جاں نفشاند	۲۲۵
امن است در مکانِ محبت سرائے ما	۲۱۹	از بندگانِ نفس رہِ آں یگاں مپرس	۲۲۶
کے تواں کردن شمارِ خوبیٔ عبدالکریم	۲۱۹	ہرچہ باید نو عروسی را ہماں ساماں کنم	۲۲۶
رہا گو سفندانِ عالی جناب	۲۲۱	آنکہ گوید ابنِ مریم چوں شدی	۲۲۷
رسید مژدہ کہ آں یارِ دلپسند آمد	۲۲۱	چہ شیریں منظری اے دلستانم	۲۲۸
الا اے کہ ہشیاری و پاک زاد	۲۲۱	چوں مرا حکم از پئے قومِ مسیحی دادہ اند	۲۲۸
تزلزل در ایوانِ کسریٰ فتاد	۲۲۲	مردِ میداں باش و حالِ ما بہ بیں	۲۲۹
اے سرو جان و دل و ہر ذرہ ام قربانِ تو	۲۲۳	آنکہ آید از خدا، آید بدو نصرت دواں	۲۲۹
چو دورِ خسروی آغاز کردند	۲۲۳	حالیا مصلحتِ وقت دراں مے بینم	۲۲۹

مِصرع اوّل	صفحہ	مِصرع اوّل	صفحہ
آید آں روزے کہ مُستخلَص شود	۲۲۹	طریقِ زُہد و تعبُّد ندانم اَے زاہد!	۲۳۶
ساقیا آمدنِ عیدِ مُبارک بادت	۲۲۹	سپاس آں خُداوندِ یکتائے را	۲۳۶
دبدبۂ خسرویم شُد بلند	۲۳۰	کے شوی عاشقِ رُخِ یارے	۲۴۳
از خُدا یابند مردانِ خُدا	۲۳۰	از طمع جُستیم ہر چیزے کہ آں بیکار بُود	۲۷۲
مباش ایمن از بازیٔ روزگار	۲۳۰	تو خواہی خُسپ یا خُود مُردہ مے باش	۲۷۲
تو مردانِ آں راہ چُوں بنگری	۲۳۰	رائے واعظ اگرچہ رائے من است	۲۷۳
مکُن تکیہ بر عُمرِ ناپائیدار	۲۳۰	آہ صد آہ، رفت عمر بباد	۲۷۳
آنانکہ بر دعاویٔ ما حملہ ہا کُنند	۲۳۱	من نہ واعظ، کہ عاشقِ زارم	۲۷۳
بحمدِ اللہ کہ آخر ایں کتابم	۲۳۱	نہ در فراق قرار آیدم، نہ وقتِ وصال	۲۷۴
بجُز فضلِ خُداوندی چہ درمانے ضلالت را	۲۳۱	کاش تا دوست راہ یافتمے	۲۷۴
اِسمَعُوا صَوتَ السَّمَاءِ جَاءَ المَسِیحُ جَاءَ المَسِیحُ	۲۳۲	رفتی و دردِ عشق بجانم گذاشتی	۲۷۴
اَے یارِ اَزَل، بس است رُوئے تو مرا	۲۳۲	اَے شوخ، زِ ناتُواں چہ جوئی	۲۷۴
مردمِ نااہل گویندم کہ چُوں عیسیٰ شُدی	۲۳۴	تو نُورِ ہر دو جہانی، تُرا شناختہ ام	۲۷۵
گر بہ مجنوں صحبتے خواہی، بہ بینی زودتر	۲۳۶	مُردم بدردِ عشق و صنم را خبر نہ شُد	۲۷۵

مِصرعِ اوّل	صفحہ	مِصرعِ اوّل	صفحہ
دامن کشاں روی زمن، اے یارِ مہوشم	۲۷۵	زہر باشد آں سُخن کز مُردہ است	۲۷۷
آمد تمام شہر، بہ بیمار پُرسی ام	۲۷۵	لب بہ بند اے کور، تا کور است دِل	۲۷۷
اے مُونسِ جانِ بے قرارم	۲۷۵	صَید کردن کارِ ما آمد، مگر	۲۷۷
ہفت کشور گر زِ حالم بے خبر باشد چہ باک	۲۷۵	دردا کہ حُسنِ صُورتِ فُرقاں عیاں نماند	۲۷۸
کُجا آں مُفسدے را جائے باشد	۲۷۶	اے زِ تعلیمِ وید آوارہ	۲۸۰
ہر کہ بے تحقیق بکشاید دہن	۲۷۷	———	

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نحمدہٗ و نصلّی علیٰ رسولہ الکریم

مُناجات

هر دَم از کاخِ عالَم آوازیست — که یَکَش بانی و بِنا سازیست

نه کس اُو را، شریک و اَنبازیست — نے بکارش، دخیل و همرازیست

اِیں جہاں را، عِمارت اَندازیست — وازجہاں، برتراست و ممتازیست

وَحدَهٗ لاشریک، حَیّ و قدیر — لَم یَزَل، لایَزال فرد و بَصیر

کارسازِ جہان و پاک و قدیم — خالِق و رازِق و کریم و رحیم

رہنما و مُعَلِّم رہِ دِیں — ہادی و مُلہِمِ عُلُومِ یَقیں

مُتَّصِف، باہَمہ صفاتِ کمال — برتر، از اِحتیاجِ آل و عیال

بَریکے حال ہست، در ہمہ حال   رَہ نیابد، بدو، فنا و زوال

نیست از حکمِ اُو، بِرُوں چیزے   نہ زِ چیز یست اُو، نہ چوُں چیزے

نتواں گُفت، لاِمِس اَشیاست   نے تُواں گُفتن اِیں کہ، دُور اَزاست

ذاتِ اُو، گرچہ ہست بالاتر   نَتُواں گُفت، زیرِ اُوست دِگر

ہر چہ آید، بہ فہم و عقل و قیاس   ذاتِ اُو، برتراست زاں وسواس

ذات بیچوُن و چند، اُفتادشت   وز حُدُود و قیُود آزادشت

نہ وُجُودے بذاتِ اُو اَنباز   نہ کسے در صفاتِ اُو اَنباز

ہمہ پَیدا، زِ دستِ قُدرتِ اُو   کثرتِ شاں، گواہِ وحدتِ اُو

گر شریکش بُدے، ز خلق دِگر   گشتے اِیں جُملہ خلق، زیر وزَبر

ہر چہ، از وصفِ خاکی و خاکست   ذاتِ بیچوُنِ اُو، ازاں پاکست

بَند، بر پائے ہر وُجُود نہاد   خُود، زِ ہر قید و بَند ہست آزاد

آدمی بندہ ہست، و نفسش بَند   در دو صد، حرص و آز، سر بکمند

ہمچنیں بندہ، آفتاب و قمر   بند، در سَیر گاہِ خویش و مَقر

ماہ رانیست، طاقتِ اِیں کار   کہ بتابد بروز، چوُں اَحرار

نیز، خورشید را، نہ یارائے   کہ نہد، بر سریر شب، پائے

آب ہم بندہ ہست زیں کہ مُدام | بند در سردی است ، نے خودکام

آتشِ تیز، نیز، بندۂ اُو | در چنیں سوزشے ، فگندۂ اُو

گر برآری، بہ پیشِ اُو فریاد | گرمیش، کم نہ گردد، اَے اُستاد

پائے اشجار، در زمیں بند است | سخت، در پا، سَلاسِل افگند است

ایں ہمہ بَستگانِ آں یک ذات | بر وُجُودش، دلائل و آیات

اَے خُداوندِ خَلق و عالَمیاں | خَلق و عالَم، زِ قُدرتت حیراں

چہ مُہیب است، شان و شوکتِ تُو | چہ عجیب است، کار و صنعتِ تُو

حَمد را، با تو نسبت، از آغاز | نے در آں کَس شریک، نے اَنباز

تو وحیدی و بے نظیر و قدیم | مُتنزّہ ز ہر قَسیم و سَہیم

کَس نظیرِ تو نیست، در دو جہاں | بر دو عالَم تُوئی، خُدائے یگاں

زورِ تو غالِب است ، بر ہمہ چیز | ہمہ چیزے ، بہ جَنبِ تو ناچیز

تَرسَت، اَیمن کُنَد زِ تَرس و خَطر | ہر کہ عارف ترست، ترساں تر

خلق جوید، پناہ و سایۂ کس | واں پناہِ ہمہ، تو ہستی و بَس

ہست یادت، کلیدِ ہر کارے | خاطرے، بے تو، خاطر آزارے

ہر کہ نالد، بدر گہت بہ نیاز | بختِ گُم کردہ را، بیابد باز

لُطفِ تو، ترکِ طالباں نکُند کس بکارِ رَہت، زیاں نکُند
ہر کہ باذاتِ تو، سرے دارد پُشت، بر رُوئے دِیگرے دارد
زِینکہ، چُوں کار برتو، بگذارَد رُو بہ اَغیار، ازچہ رُو آرد
ذاتِ پاکت، بس ست، یارِ یکے دِل یکے، جاں یکے، نِگار یکے
ہر کہ، پوشیدہ باتو درسازد رَحمتت، آشکار بنوازد
ہر کہ گیرد دَرَت بصِدق وحضُور از درو بامِ اُو، بِبارَد نُور
ہر کہ راہت گرِفت، کارش شُد صد اُمیدے، بروزگارش شُد
ہر کہ راہِ تو جُست، یافتہ است تاقت آں رُو کہ، سرتافتہ است
وانکہ از ظِلِّ قُربَتِ تو، رَمید بر درِ ہر کہ رفت، ذِلّت دید

اَے خُداوندِ من! گناہم بَخش
سُوئے درگاہِ خویش، راہم بَخش

روشنی بَخش، در دِل وجانَم پاک کُن، از گناہِ پنہانم
دِل ستانی و، دِلرُبائی کُن بہ نگاہے، گِرہ کُشائی کُن

در دو عالَم، مرا عزیز توئی
وانچہ میخواہم از تو، نیز توئی

نعت

در دلم جوشد ثنائے سرورے — آنکہ در خوبی ، ندارد ہمسرے

آنکہ جانش ، عاشقِ یارِ ازل — آنکہ روحش ، واصلِ آں دلبرے

آنکہ مجذوبِ عنایاتِ حق است — ہمچو طفلے پروریدہ ، در برے

آنکہ در برّ و کرم ، بحرِ عظیم — آنکہ در لطفِ اتم ، یکتا درے

آنکہ در جود و سخا ، ابرِ بہار — آنکہ در فیض و عطا ، یک خاورے

آں رحیم و رحمِ حق را ، آیتے — آں کریم و جودِ حق را ، مظہرے

آں رخِ فرّخ ، کہ یک دیدارِ او — زشت رو را ، میکند خوش منظرے

آں دلِ روشن ، کہ روشن کردہ است — صد درونِ تیرہ را ، چوں اخترے

آں مبارک پَے ، کہ آمد ذاتِ او — رحمتے ، زاں ذاتِ عالم پرورے

احمدِ آخر زماں ، کز نورِ او

شُد دلِ مردم ، ز خور تاباں ترے

از بنی آدم ، فزوں تر در جمال — وز لآلی پاک تر ، در گوہرے

بر لبش جاری ، ز حکمت چشمۂ — در دلش ، پُر از معارف ، کوثرے

بہرِ حق، داماں زِ غیرش، بَرفشاند　　ثانیٔ اُو نیست، در بحر و برے

آں چراغش داد حق، کش تا ابد　　نے خطر، نے غم، ز بادِ صرصرے

پہلوانِ حضرتِ ربِّ جلیل　　بر میاں بستہ، ز شوکت، خنجرے

تیرِ اُو تیزی، بہر میداں نمود　　تیغِ اُو، ہر جا نمودہ، جوہرے

کرد ثابت بر جہاں، عجزِ بُتاں　　وا نمودہ، زورِ آں یک قادرے

تا نماند بے خبر، از زورِ حق　　بُت ستا و بُت پرست و بُت گرے

عاشقِ صدق و سداد و راستی　　دشمنِ کذب و فساد و ہر شرے

خواجہ و، مر عاجزاں را بندۂ　　بادشاہ و، بیکساں را چاکرے

آں ترحّم ہا، کہ خلق از وَے بدید
کس ندیدہ، در جہاں، از مادرے

از شرابِ شوقِ جاناں بیخودے　　در سرش، بر خاک، بنہادہ سرے

روشنی از وَے، بہر قومے رسید　　نورِ اُو، رخشید بر ہر کشورے

آیتِ رحماں، برائے ہر بصیر　　حجّتِ حق، بہرِ ہر دیدہ ورے

ناتواناں را، برحمت، دستگیر　　خستہ جاناں را، بہ شفقت، غم خورے

حُسنِ رویش، بہ زِ ماہ و آفتاب　　خاکِ کویش، بہ زِ مشک و عنبرے

آفتاب و مہ، چہ مے مانَد بدُو در دِلش، از نُورِ حق، صد نیّرے
یک نظر بہتر زِ عُمرِ جاوداں گر فتد، کس را، براں خوش پیکرے
منکہ از حُسنش، ہمے دارم خبر جاں فشانم، گر دہد دِل دیگرے
یادِ آں صُورت، مرا از خُود بَرَد ہر زماں مستم کُنَد، از ساغرے

مے پَریدم، سُوئے کُوئے اُو مُدام
من اگر میداشتم، بال و پَرے

لالہ و رَیحاں، چہ کار آید مرا من سرے دارم، بآں رُوے وسرے
خُوبئِ اُو، دامنِ دِل مے کشَد مُو کشانم مے بَرَد، زور آورے
دیدہ اَم، کُو ہست، نُورِ دیدہ ہا در اثر، مہرش، چو مہرِ انورے
تافت آں رُوئے، کزاں رُو سر بتافت یافت آں دَر ماں، کہ بگزید آں درے
ہر کہ بے اُو زد قدم، در بحرِ دِیں کرد، در اوّل قدم گُم معبرے
اُمّی و، در علم و حکمت بے نظیر زیں چہ باشد، حُجّتے روشن ترے
آں شرابِ معرفت، دادش خُدا کز شعاعش خیرہ شُد ہر اخترے
شُد عیاں از وَے، علی الوجہ الاتم جوہرِ انساں، کہ بُود آں مُضمرے
ختم شُد، برنفسِ پاکش، ہر کمال لاجرم، شُد ختم ہر پیغمبرے

آفتابِ ہر زمین و ہر زماں　　رہبرِ ہر اَسود و ہر اَحمرے

مجمع البحرَینِ عِلم و معرفت　　جامعُ الاِسْمَینِ اَبر و خاورے

چشمِ من،بسیار گردید و ندید　　چشمۂ چُوں دینِ اُو،صافی ترے

سالکاں را،نیست غیراز وَے اِمام

رَہرواں را،نیست جُز وَے رہبرے

جائے اُو، جائے کہ طیرِ قُدس را　　سوزَد از انوارِ آں،بال وپَرے

آں خُداوندش بِداد،آں شرع و دِیں　　کاں نگردد تا ابد، متغیّرے

تافت اوّل، بر دیارِ تازیاں　　تازیانش راشَوَد درماں گرے

بعدازاں،آں نُورِ دینِ وشرعِ پاک　　شُد مُحیطِ عالَمے چُوں چَنبرے

خلق رابخشید، از حق، کامِ جاں　　وا رہانیدہ ، ز کامِ اژدرے

یک طرف حیَراں ازو، شاہانِ وقت　　یک طرف مبہُوت ،ہردانشورے

نے بِعلمش کس رسید و،نے بزور　　درشِکستہ کِبرِ ہر مُتکبّرے

اُو چہ میدارد بمدحِ کس نیاز　　مدحِ اُو خُود فخرِ ہر مدحت گرے

ہست اُو، در رَوضۂِ قُدس وجلال　　وز خیالِ مادِحاں، بالاترے

اَے خُدا، بَروَے سلامِ مارساں　　ہم براِخوانش، زِہ ہر پیَغمبرے

ہر رسولے، آفتابِ صدق بود — ہر رسولے، بود مہرِ انورے

ہر رسولے بود، ظلّے دیں پناہ — ہر رسولے بود، باغے مثمرے

گر بدنیا نامدے، ایں خیلِ پاک — کارِ دیں ماندے سراسر ابترے

ہر کہ شکرِ بعثِ شاں، نارد بجا — ہست او آلائے حق را کافرے

آں ہمہ از یک صدف، صد گوہر اند — متّحد در ذات و اصل و گوہرے

اُمّتے ہرگز نبودہ، در جہاں — کاندراں نامد، بوقتے، منذرے

اوّل آدم، آخرِ شاں احمدؐ است

اے خنک آنکس کہ بیند آخرے

انبیا روشن گہر ہستند، لیک

ہست احمدؐ، زاں ہمہ روشن ترے

آں ہمہ، کانِ معارف بودہ اند

ہر یکے، از راہِ مولیٰ مخبرے

ہر کہ را، علمے زِ توحیدِ حق است — ہست اصلِ علمش، از پیغمبرے

آں رسیدش از رہِ تعلیم ہا — گو شود، اکنوں، زِ نخوت منکرے

ہست قومے، کج رو و ناپاک راے — آنکہ، زیں پاکاں ہمے پیچد سرے

دیدۂ شاں، رُوئے حق ہرگز ندید — بس سیہ کردند، رُوئے دفترے

شور بختی ہائے بختِ شاں بہ بیں — نازبر چشم و، گُریزاں از خُورے

چشم گر بُودے غنی، از آفتاب — کس نبُودے، تیز بیں چُوں شپّرے

ہر کہ کور ست و، براہش صد مغاک — وائے بر وَے، گر ندارد رہبرے

قومِ دیگر را، چُنیں رائے رکیک — در نشَستہ از جہالت، در سرے

کاں خُدا، مُلکے دِگر، اندر جَہاں — از دیارِ شاں ندیدہ، خوشترے

ہم دِگر رُوئے، چو رُوئے خُوبِ شاں — نادرش مرغُوبِ طبع و خاطرے

لاجَرَم، از اِبتِدایَش تا اَبَد — ماند و خواہد ماند، آنجا بسترے

مُلکِ دِیگر، گرچہ میرد، در ضَلال — مے نگردد، زو گہے، مُستَغفِرے

داد، مَر یک ذرّہ قَومے را کتاب — ترک کردہ، صد ہزاراں مَعشَرے

چُوں بروزِ اِبتِدا، تقسیم کرد — درمیانِ خلق، از خَیر و شرے

راستی، در حصّۂ او شاں، فتاد — دیگراں را کِذب شُد آبشُخُورے

قولِ شاں اِیں ست کاندر غَیرِ شاں — آمدہ، صَد کاذِب و حیلت گرے

لیک نامد، نزدِ شاں یک نیز ہم — آنکہ بُودے، از خُدا، دِیں گُسترے

آنکہ، ایشاں را، نمُودے راہِ حق — در گُشُودے، کِذب ہر کِذب آورے

تا شُدے داوار را حُجّت تمام   بر سرِ ہر مُسلِم و مُتنصِرے

الغَرض، نزدیکِ شاں، داوارِ پاک   ہست ظالم تر، زِ ہر ظالم ترے

گو گُذارد، عالَمے را، در ضلال   مُبتلا در پنجۂ ہر ماکرے

خود، ہمے دارد، بیک قَومے مُدام   ہمچو شیدائے کسے، مَیل و سرے

اِیں چُنیں پُر حُمق رائے، اِیں قَوم را   حُمقِ دیگر اِیں کہ، بروَے فاخرے

عاقبت، اِیں رائے رِشت و بد خیال   کرد ایشاں را، عجَب کور و کرے

چشم پوشیدند، از صد چشمۂ   سَر نگُوں گشتند، بریک آخورے

سخت ورزیدند کیں، با اَنبیا   الاماں، از کینِ ہر مُتکبّرے

آنچہ کینِ شاں، بپاکاں ثابت است   از شیاطیں، کس ندارد باورے

خَر بُوَد، اندر حماقت بے نظیر   لیکن، ایشاں را، بَہر مُو صد خرے

نے سرِ تحقیق دارند و ثبوت   نے زَنَند، از صِدق، پا بر مَعْبرے

نے دوائے را شناسَند، از اثر   نے ختے شناسند، از بَرے

نے زِکس پُرسند، از رُوئے نیاز   نے بصرفِ فکرِ خُود، مُتفکّرے

نے بدِل پروائے اِیں تفتیش ہا   کز ہمہ دِیں ہا، گُدا ئیں بہترے

بریکے مائِل، عَدُوِّ صد ہزار   فارِغ از فرقِ اقلّ و اکثرے

نے بدِل، خوفِ خُدائے کردگار — نے بخاطر، بیمِ روزِ محشرے

تیرہ جاناں، دیدہ ہارا دوختہ — سوختہ در کیں وری چُوں اژدرے

دِیدہ و دانستہ، از حق قاصِر اند — دِل نہادہ، در جہانِ غادرے

از برائے حق، تراشیدہ، زِجہل — دائما، در خانۂ خود منبرے

آں خُدائے شاں، عجب باشد خُدا — کو، تغافل داشت، از ہر کشورے

بہرِ الہام آمدش، دائم پسند — یک زباں، یک خِطۂ کوتہ ترے

ایں چُنیں رائے، کُجا باشد دُرُست — کے خِرَد گردد، بسُویش رہبرے

کے گُمانِ بَد کُنَد، بر نیکواں — آنکہ باشد نیک و نیکو محضرے

ماہ را گُفتن کہ، چیزے نیست ایں — ہست دُشنامے، زِیں افزُوں ترے

کور گر گوید، کُجا ہست آفتاب — مے شود در کوری اش رُسوا ترے

در خُورِ تاباں، مکُن شک و گُماں — تا ملامت را نہ گردی، در خورے

گر خُدا خواہی، چرا کج مے رَوی — چُوں نمے ترسی، زِ قہرِ قاہرے

چُوں نمے ترسی، زِ روزِ بازپُرس — چُوں نہ ترسی، از حضُورِ داورے

اِفترائے شاں، چساں گشتت یقیں — یا خُدایت، وا نمُودہ دفترے

نُورِ شاں، یک عالمے را در گرِفت — تو ہنُوز، اے کور، در شور و شرے

لعلِ تاباں را، اگر گوئی کثیف　　زیں چہ کاہد، قدرِ روشن جوہرے

طعنہ بر پاکاں، نہ بر پاکاں بوَد　　خود کُنی ثابت، کہ ہستی فاجرے

بُغض با مردانِ حق، نامردی ست　　آں بَشَر باشد، کہ باشد بے شرے

واں کہ در کین و کراہت سوخت است　　نفسِ دُوں را، ہست صیدِ لاغرے

صد مراتب بہ، ز چشمِ اہلِ کیں　　چشمِ نابینا و کور و اعورے

بر سرِ کین و تعصُّب خاک باد　　ہم بَفَرقِ کیں وراں خاکترے

جُز بہ پابندئ حق، بندِ دگر　　در نہ گیرد ، با خُدائے اکبرے

ما ہمہ پیغمبراں را چاکریم　　ہمچُو خاکے ، اوفتادہ بر درے

ہر رسُولے کُو طریقِ حَق نمُود　　جانِ ما قرباں، براں حَق پرورے

اَے خداوندم ، بہ خیلِ انبیا　　کِش فرستادی، بہ فضلِ اَوفَرے

معرفت ہم دِہ، چو بخشیدی دِلَم　　مَے بدِہ، زاں ساں کہ دلوی ساغرے

اے خداوندم ، بنامِ مُصطفٰےؐ　　کِش شُدی، در ہر مقامے ناصرے

دستِ من گیر، از رہِ لُطف و کرم　　در مُہِمَّم باش یار و یاورے

تکیہ بر زورِ تو دارم ، گرچہ من
ہمچُو خاکم ، بلکہ زاں ہم کمترے

کرمکِ پروانہ را، چوں موت می آید فراز

مے فتد بر شمعِ سوزاں، از رہِ شوخی و ناز

✻

پیامِ آں توانائیست، ہر آں

ز بُخلِ ناتوانانم مترساں

ہمدردیِ خلق

بدِل دردے کہ دارم، از برائے طالبانِ حق

نمے گردد بیاں، آں درد، از تقریرِ کوتاہم

دِل وجانم، چُناں مُستغرق، اندر فکرِ اُو شان است

کہ نے از دِل خبر دارم، نہ از جانِ خود آگاہم

بدیں شادم کہ غم از بہرِ مخلوقِ خُدا دارم

ازیں در لذّتم، کز دردمے خیزد، زِ دِل آہم

مرا مقصُود و مطلُوب و تمنّا، خدمتِ خلق است

ہمیں کارم، ہمیں بارم، ہمیں رسمم، ہمیں راہم

نہ من از خُود نہم، در کُوچۂِ پند و نصیحت پا

کہ ہمدردی بَرَد آنجا، بہ جبر و زور و اِکراہم

غمِ خلقِ خُدا، صرف از زبان خوردن، چہ کارست ایں

گرش، صدجاں بپاریزم، ہنُوزش عُذر میخواہم

چو شامِ پُرغُبار و تیرہ حالِ عالمے بینم

خُدا بروَے فرود آرد، دُعا ہائے سحرگاہم

خاکساریم و سخن از رہِ غربت گوئیم

یعلم اللہ، کہ بہ کس نیست غبارے مارا

ما نہ بیہودہ پئے ایں سروکارے برویم

جلوۂ حسن کشد، جانب یارے مارا

نصیحت

بیا، اے طلبگارِ صدق و صواب — بخواں، از سرِ غوض و فکر، ایں کتاب

گرت بر کتابم، فتد یک نگاہ — بدانی کہ تا جنّت، ایں است راہ

مگر شرطِ انصاف و حق پروریست — کہ انصاف مفتاحِ دانشوریست

دو چیز است چوبانِ دُنیا و دیں — دلِ روشن و دیدۂ دُور بیں

کسے کو خرد دارد و نیز داد — نخواہد، مگر راہِ صدق و سداد

نہ پیچد سر، از آنچہ پاکست و راست — نتابد رُخ، از آنچہ حقّ و بجاست

چو بیند سُخن را، ز حق پروری — دگر در سُخن کم کُند داوری

الا اے کہ خواہی نجات از خُدا — بقصدِ نجات، از درِ حق درآ

بحق گرد، و حق را بخاطر نشاں — منہ دل بباطل، چو کج خاطراں

مشو عاشقِ زشت رُو، زینہار — وگر خُوب گُم گردد، از روزگار

زمیں از زراعت، تہی داشتن — بہ از تخمِ خار و خسک کاشتن

اگر گرددت دیدۂ عقل باز — بجوئی رہِ حق زِ عجز و نیاز

طلبگار گردی، بہ صدقِ دلی — بخواب اندر، اندیشہ ہم نگسلی

نگیری دمے، استراحت ازاں — مگر، چوں زِ حق بازیابی نشاں

اَجَل بَرسَرَت، ہستی اَت چُوں حُباب تو زِیں ساں، سَر اندر نہادہ بخواب

بآباء و اَجدادِ پیشیں نِگر کہ چُوں درگذشتند، ازیں رہگذر

بیادَت نمانْد است، اَنجامِ شاں فراموش کردی، در اندک زماں

خُودت، با اَجَل چیست، از مکر و بند چہ دیوار داری، کشیدہ بلند

چو ناگہ، نہنگِ اَجَل، درکَشَد چرا، آدمی ایں چُنیں، سر کَشَد

بدُنیائے دُوں، دِل مَبَند، اَے جواں! تماشائے آں، بگذرد ناگہاں

بدُنیا کَسے، جاودانہ نمانْد بہ یک رَنگ، وضعِ زمانہ نمانْد

بدستِ خُود، از حالتِ دردناک سپُردیم، بسیار کس را بہ خاک

چو خُود دفن کردیم، خلقے کثیر چرا یاد ناریم، روزِ اَخیر

زِ خاطِر، چرا یادِ شاں افگنیم نہ ما آہَنیں جسم و روئیں تَنیم

بترس اَے مُعانِد، زِ قہرِ خُدا کہ سخت است، قہرِ خُداوندِ ما

بہ ناکردنِ ترسِ پروردگار بسا شہر ویراں شُدند و دِیار

اَزاں بے ہراساں نشانے نمانْد نشانے چہ؟ یک اُستخوانے نمانْد

ہمہ زیرکی، در ہراسیدن است وگرنہ، بَلا بر بَلا، دیدن است

بہ ناپاکی و خُبث ہا زیستن بہ از ایں چُنیں زیست، نازیستن

بیا و بنہ سُوئے اِنصاف گام — زِکیں توبہ کردن، چرا شُد حرام

یقیں داں، کِہ قولم زِحق پروریست — نہ لاف و گزاف ست و، نے سَرسَریست

بَہَر مذہبے، غور کردم بسے — شُنیدم بدِل، حُجّتِ ہر کَسے

بخواندم زِ ہر مِلّتے، دفترے — بدیدم، زِ ہر قوم دانشورے

ہم از کودکی سُوئے ایں تاختم — دریں شُغل، خُود را بَینداختم

جوانی ہمہ، اندریں باختم — دِل از غیرِ ایں کار پرداختم

بماندم دریں غم، زمانِ دراز — نخُفتم زِ فِکرش شبانِ دراز

نِگہ کردم، از رُوئے صِدق و سداد — بہ ترسِ خُداؤ بہ عدل و بہ داد

چو اِسلام، دِینے، قوی و متیں — ندیدم، کہ بر مَنبعش آفریں

چُناں دارد، ایں دِیں، صفا بیش بیش — کِہ حاسد بہ بیند، دَرُو رُوئے خویش

نُماید ازاں گُونہ راہِ صفا — کِہ گردد بہ صِدقش خِرَد رہنما

ہمہ حِکمت آموزَد و عقل و داد — رَہانَد زِ ہر نوعِ جہل و فساد

ندارد دِگر مثلِ خود، در بِلاد — خلافش طریقے، کِہ مثلش مباد

اُصُولش، کہ ہست آں، مدارِ نجات — چو خُورشید تابد بصِدق و ثبات

اُصُولِ دِگر کیش ہا، ہم عیاں — نہ چیزے کِہ پوشیدنش مے تواں

اگر نامسلماں خبر داشتے　　بجاں، جنسِ اسلام نگذاشتے

محمدؐ ہمیں نقشِ نورِ خداشت　　کہ ہرگز چنوئے بگیتی نخاشت

تہی بود از راستی، ہر دیار　　بکردارِ آں شب، کہ تاریک و تار

خدایش فرستاد و، حق گسترید　　زمیں را بداں مقدمے، جاں دمید

نہالیست از باغِ قدس و کمال

ہمہ آل او، ہمچو گلہائے آل

گر نبودے در مقابل، روئے مکروہ و سیہ　　کس چہ دانستے، جمالِ شاہدِ گلفام را

گر نیفتادے بخصمے کار، در جنگ و نبرد　　کے شدے، جوہر عیاں شمشیرِ خوں آشام را

روشنی را قدر، از تاریکی است و تیرگی　　وز جہالت ہاست، عزّ و وقرِ عقلِ تام را

حجّتِ صادق زِنقض و قدح، روشن تر شود　　عذرِ نامعقول، ثابت میکند الزام را

ہر کہ تف افگند بہ مہرِ منیر　　ہم بہ رویش فتد، تفِ تحقیر

تا قیامت تف است بر رویش　　قدسیاں دور تر، زِ بدبویش

در بے ثباتیِ دُنیا

عَیشِ دُنیائے دُوں، دمے چند ست آخرش کار با خداوند ست

اِیں سرائے زوال و موت و فنا ست ہر کہ بنشِست اندریں، برخاست

یک دمے رَو، بسُوئے گورِستاں واز خموشانِ آں، بپُرس نشاں

کہ مآلِ حیاتِ دُنیا چیست ہر کہ پیدا شُدست، تا کے زِیست

ترک کُن کین و کبر و ناز و دَلال تا نہ کارت کشد، بسُوئے ضلال

چُوں ازیں کارگہ، بہ بندی بار باز نائی، دریں بِلاد و دِیار

اَے زِدِیں بے خبر، بخُور غمِ دِیں کہ نجاتت مُعلّق ست بدیں

ہاں تغافُل مکُن ازیں غمِ خویش کہ تُرا کارِ مشکل ست بہ پیش

دِل ازیں درد و غم فِگار بکُن دِل چہ، جاں نیز ہم، نثار بکُن

ہست کارت ہمہ باآں یک ذات چُوں صَبُوری کُنی ازُو، ہیہات

بخت گردد، چو زُو بگردی باز دَولت آید، زِ آمدن بہ نیاز

چُوں بِبُرّی، زِ اِیں چُنیں یارے چُوں، بدیں ابلہی کُنی کارے

اِیں جہان ست، مثلِ مُردارے چُوں سگے، ہر طرف طلبگارے

خُنک آں مرد، گو ازیں مُردار رُوئے آرد، بسُوئے آں دادار

چشم بندد زِ غیرِ و، داد دہد — در سرِ یار، سر بباد دہد

ایں ہمہ، جوشِ حرص و آز و ہوا — ہست، تا ہست مرد نابینا

چشمِ دِل، اندکے چو گردد باز — سرد گردد، بر آدمی ہمہ آز

اَے رَسَن ہائے آز کردہ دراز — زیں ہَوَس ہا چرا نیائی باز

دَولتِ عُمر، دَم بہ دَم بزوال — تو پریشاں، بفکرِ دَولت و مال

خویش و قوم و قبیلہ پُر زِ دَغا — تو بُریدہ، برائے شاں زِ خُدا

ایں ہمہ را، بگشتنت آہنگ — گہ بمصلحت کُشند و گاہ بہ جنگ

خاک بر رِشتۂ، کہ پیوندت — بگسلاند، زِ یارِ دِل بندت

ہست آخر، بآں خُدا کارت — نہ تو یارِ کسے، نہ کس یارت

قَدَمِ خُود بنہ، بخوفِ اتم — تا رَوی از جہاں، بصِدقِ قَدَم

تا خُدا اَت، مُحِبِّ خُود سازد — نظرِ لُطف بر تو اندازد

بادہ نوشی زِ عشق و، زاں بادہ — مست باشی، و بیخود اُفتادہ

نیست ایں جائے گہ، مقامِ مُدام — ہوش کُن، تا نہ بَد شَوَد انجام

مہرِ آں زِندہ، نُورت افزاید — مہرِ ایں مُردگاں، چہ کار آید

لُقمہ و معدہ و سرو دستار — سر بسر ہست، بخششِ دادار

حقِ باری شناس و، شرم بدار   پیش زاں، کز جہاں بہ بندی بار
رُو ازو، از چہ رُو بگردانی   سگ وفا مے کند، تو اِنسانی
ترس باید، زِ قادرے اکبر   ہر کہ عارِف ترست، ترساں تر
فاسِقاں در سیاہ کاری اند   عارِفاں در دُعاؤ زاری اند
اَے خُنک دیدۂ کہ گریانش   اَے ہمایوں دِلے، کہ بریانش
اَے مُبارک کسے کہ طالِب اوست   فارِغ از عُمرو زَید، با رُخِ دوست
ہر کہ گیرد، رہِ خُدائے یگاں   آں خُدایش بس ست، در دو جہاں
لَاجَرَم، طالِب رضائے خُدا   بگسلد از ہمہ، برائے خُدا
شیوہ اش مے شَوَد فدا گشتن   بہرِ حق، ہم زِ جاں جُدا گشتن
در رضائے خُدا شُدن چُوں خاک   نیستی و فنا وُ اِستہلاک
دِل نہادن، در آنچہ مرضیِٔ یار   صبر، زیرِ مجاریِٔ اَقدار
تو بحق نیز دیگرے خواہی   اِیں خیال ست اصلِ گُمراہی
گر دِہندت بصیرت و مَردِی   از ہمہ خلق، سُوئے حق گردی
درحقیقت، بس است یار یکے   دِل یکے، جاں یکے، نِگار یکے
ہر کہ اُو عاشِق یکے باشد   ترکِ جاں، پیشش اندکے باشد

گوئے او، باشدش، ز بستاں بہ — رُوئے او، باشدش، ز ریحاں بہ

ہر چہ دلبر بدو کند، آں بہ — دیدنِ دلبرش، ز صد جاں بہ

پا بہ زنجیر، پیشِ دلدارے — بہ ز ہجران و سیرِ گلزارے

ہر کہ دارد یکے دلآرامے — جز بوصلش نیابد آرامے

شب، بہ بستر تپد، ز فرقتِ یار — ہمہ عالم بخواب و، او بیدار

تا نہ بیند صبوری اش ناید — ہر دمش، سیلِ عشق برباید

در دلِ عاشقاں قرار کجا — توبہ کردن ز روئے یار کجا

حُسنِ جاناں، بگوشِ خاطرِ شاں — گفت رازے، کہ گفتنش نتواں

ہم چنیں ست سیرتِ عُشّاق — صدق ورزاں، بایزدِ خلّاق

جاں منوّر، بہ شمعِ صدق و یقیں — نورِ حق تافتہ بہ لوحِ جبیں

کامیاباں، و زیں جہاں ناکام — زیرکاں، دور تر پریدہ ز دام

از خود و، نفسِ خود خلاص شدہ — مہبطِ فیضِ نورِ خاص شدہ

در خداوندِ خویش، دل بستہ — باطن از غیرِ یار بگسستہ

پاک، از دخلِ غیر، منزلِ دل — یار کردہ، بجان و دل منزل

دین و دنیا بکارِ او کردند — بر درش اوفتادہ چوں گردند

ریزه ریزه شُد ، آبگینۂ شاں — بُوئے دِلبر دَمَد ، زِ سینۂ شاں

نقشِ ہستی ، اِبشُست ، جلوۂ یار — سرزد آخر ، زِ جَیبِ دِل دِلدار

گر بر آرند ، شُعلہ ہائے درُوں — دُود خیزد ، زِ تُربَتِ مَجنُوں

نے زِ سَر ہوش ، نے زِ پا خَبرے — در سرِ دِلستاں ، بخاک سرے

ہر کسے را ، بخود سروکارے — کارِ دِل دادگاں بَدِلدارے

ہر کسے را ، بعزّتِ خُود کار — فکرِ ایشاں ، ہمہ بہ عزّتِ یار

تو سرِ خویش تافتہ ، از دِیں — حاصلِ روزگارِ تو ، ہمہ کِیں

در عناد و فساد ، اُفتادہ — داد و دانش ، زِ دستِ خود دادہ

سَرکشیدہ ، بناز و کِبر و ریا — وَز تَدَیُّن ، نِہادہ بیرُوں پا

چُوں خُدا اَت نداد ، نُورِ درُوں — عقل و ہوشِ تو ، جُملہ گشت نِگُوں

کُفر گوئی ، عِبادت انگاری — فِسق ورزی ، ثواب پنداری

صَد حجابت ، بچشمِ خویش فرا — باز گوئی ، کہ آفتاب کُجا

پردہ بردار ، تا بہ بینی پیش — جانِ ما سوختی ، بکوریٔ خویش

تافتی سر ، زِ مُنعِم و مَنّاں — اِیں بُوَد شُکرِ نعمت ، اَے ناداں

دِل نِہادن دریں سراچۂ دُوں — عاقبت مَیکُنَد ، زِ دِیں بیرُوں

ترکِ گوئے حق، از وفا دُور ست دِل بہ غیرے مدِہ، کہ غیُّور ست

دانی، و باز سرکشی، از وَے ایں چہ بر خود ستم کُنی ہَے ہَے

ہر چہ غَیرِ خُدا، بخاطرِ تُست آں بُتِ تُست، اَے بایماں سُست

پُر حذر باش، زِیں بُتانِ نہاں دامنِ دِل، زِ دستِ شاں بِرہاں

چیست قدرِ کسیکہ، شِرکش کار چُوں زنِ زانیہ، ہزارش یار

صِدق مے ورزو، صِدق پیشہ بگیر جانبِ صِدق را، ہمیشہ بگیر

دیدۂ تو، بہ صِدق بِکشایَد یارِ رفتہ، بہ صِدق باز آید

صادِق آن ست، گو بقلبِ سلیم گیرد آں دِیں، کہ ہست پاک وقویم

دینِ پاک ست، مِلّتِ اِسلام

از خُدائے کہ، ہست علمش تام

زِیں کہ دِیں، از برائے آں باشد کہ زِ باطِل، بحق کشاں باشد

دِیں صِفَت، ہست خاصۂ فُرقاں

ہر اُصُولش، مُوَثَّق از بُرہاں

با بَرَاہینِ روشن و تاباں

مے نُمایَد رہِ خُدائے یگاں

من گر اِمروز بیم داشتمے

آں براہیں، بہ زر نگاشتمے

اللہ اللہ، چہ پاک دِین ست اِیں

رحمتِ ربِّ عالمین ست اِیں

آفتابِ رہِ صواب ست اِیں

بخُدا، بہ زِ آفتاب ست اِیں

مے بر آرد، زِ جَہل و تاریکی

سُوئے اَنوارِ قُرب و نزدیکی

مے نُمایَد بطالِباں رہِ راست

"راستی مُوجِب رضائے خُداست"

گر تُرا ہست، بیمِ آں دادار بہ پذیر وے، زِ خَلق بیم مدار

چُوں بَوَد، بر تو رحمتِ آں پاک دیگر، از لَعن و طَعنِ خَلق چہ باک

لعنتِ خلق، سہل و آساں ست

لعنت آنست، کُوزِ رحماں ست (مطبوعہ ۱۸۸۰ء)

چوں نیستت بیک نگہے تابِ ہمسری

پس چوں کنی بقا درِ مطلق برابری

شرم آیدت زِ دم زدنِ خود بکردگار

رو قدرِ خود بہ بیں کہ زِ یک کرم کم تری

در مدحِ قرآن کریم

هست فرقاں، آفتابِ علم و دیں ۔۔۔ تا برندت، از گماں سوئے یقیں

هست فرقاں، از خدا حبل المتیں ۔۔۔ تا کشندت سوئے ربّ العالمیں

هست فرقاں، روزِ روشن، از خدا ۔۔۔ تا دہندت روشنیٔ دیدہ ہا

حق فرستاد، ایں کلامِ بے مثال ۔۔۔ تا رسی، در حضرتِ قدس و جلال

دا روئے شک است، الہامِ خدا ۔۔۔ کاں نماید، قدرتِ تامِ خدا

ہر کہ روئے خود، زِ فرقاں در کشید ۔۔۔ جانِ او، روئے یقیں ہرگز ندید

جانِ خود را، مے کنی در خود روی ۔۔۔ باز مے مانی، ہماں گول و غوی

کاش جانت، میلِ عرفاں داشتے ۔۔۔ کاش سعیت، تخمِ حق را کاشتے

خود نگہ کن، از سرِ انصاف و دیں — از گماں ہا، کے شود کارِ یقیں

ہر کہ را، سوزش درِ سے بکشودہ است — از یقیں، نے از گماں ہا بودہ است

قدرِ فرقاں، نزدت، اے غدار نیست — ایں ندانی، کت، بجز از وسے یار نیست

وحیِ فرقاں، مردگاں را جاں دہد — صد خبر، از کوچۂ عرفاں دہد

از یقیں ہا، مے نماید عالمے
کاں نہ بیند کس، بصد عالم ہمے

✲

ضرورتِ الہام

اے در انکار ماندہ، از الہام — کرد عقلِ تو عقل را بدنام

از خدا، رو بخویش آوردی — ایں چہ آئین و کیش آوردی

تا نہ کس سر، زِ خویشتن تابد — رازِ توحید را چہ ساں یابد

تا نہ بر فرقِ نفس، پا بزنی — کے بہ پاک و پلید فرق کنی

ہر کہ شد، تابعِ کلامِ خدا — رست از اتباعِ حرص و ہوا

از خود و نفسِ خود، خلاص شدہ — مہبطِ فیضِ نورِ خاص شدہ

برتر، از رنگِ ایں جہاں گشتہ — آں چہ ناید بوہم، آں گشتہ

ما، اسیرانِ نفسِ امّارہ — بے خدائیم، سخت ناکارہ

تا میاں بست، وحیِ حق، برشاد — اے بسا عُقدہائے ما کہ گُشاد

نہ شَوَد از تو، کارِ ربّانی — آسیائے تہی، چہ گردانی

تو و عِلمِ تو، ما و عِلمِ خُدا — فرق بیں، از کُجاست تا بکُجا

آں یکے را، نگارِ خویش ببر — دِیگرے، چشمِ انتظار بہ در

آں یکے، ہمنشیں بہ مہ رُوئے — دِیگرے، ہرزہ گرد، در کُوئے

آں یکے، کام یافتہ، بہ تمام — دِیگرے، سوختہ بفِکرتِ کام

عارت آید، زِ عالَمِ اسرار — خُود، زِ خُود، دم زنی، زہے پندار

ہمہ کارِ تو، ناتمام اُفتاد — وہ چہ کارت، بہ عقلِ خام اُفتاد

❋

تُرا عقلِ تو، ہر دَم، پائے بندِ کبر، مے دارد — بَرو عقلے طلب کُن، کِت، زِ خُود بینی بُروں آرد

ہماں بہتر کہ ما، آں علمِ حق، از حق بیاموزیم — کہ ایں علمے کہ ما داریم، صد سہو و خطا دارد

کہ گوید بہتر از قولش، گر او خاموش بنشیند — کہ گیرد دستت، اے ناتواں، گر او دستِ تو بگذارد

بِرَو، قدرش بہ بیں، وز حُجّتِ بے اصل، دم درکش — کہ ایں حُجّت کہ مے آری، بلاہا بر سرت آرد

❋

حاجتِ نُورے بُوَد ہر چشم را — اِیں چُنیں اُفتاد قانُونِ خُدا

چشمِ بینا بے خُورِ تاباں کہ دید — کَے چُنیں چشمے خُداوند آفرید

چُوں تو خُود، قانونِ قُدرت بِشکَنی — پس چرا، بر دیگراں سرمے زنی

آنکہ در ہر کار شُد حاجَت روا — چُوں روا داری کہ نَبوَد رہنُما

آنکہ اسپ و گاؤ خر را آفرید — تا رَہَد پُشتِ تو، از بارِ شدید

چُوں تُرا حیَراں گزارد، در معاد — اَے عَجَب، تو عاقِل و ایں اِعتقاد

چُوں دو چشمت دادہ اند اَے بے خَبَر — پس چرا پوشی یکے، وقتِ نظر

آنکہ زو، ہر قُدرتے، گشتہ عیاں — قُدرتِ گُفتار، چُوں ماندے نِہاں

آنکہ شُد ہر وصفِ پاکش جلوہ گر — پس چرا ایں وصف ماندے مُستَتَر

ہر کہ اُو غافِل بُوَد، از یادِ دوست — چارہ سازِ غفلَتَش پَیغامِ اوست

تُو عجب داری، زِ پَیغامِ خُدا — ایں چہ عقل و فکرِ تُست، اَے خُود نُما

لُطفِ اُو، چُوں خاکیاں را عشق داد — عاشقاں را، چُوں بَیفگندے زِ یاد

عشق چُوں بخشید، از لُطفِ اَتَم — چُوں نہ بخشیدے، دوائے آں اَلَم

خُود چو کرد، از عشقِ خُود، دِلہا کباب — چُوں نہ کردے، از سرِ رحمت خِطاب

دِل نیارامَد، بجُز گفتارِ یار — گرچہ پیشِ دیدہا، باشد نِگار

پس چو خُود، دِلبر بُوَد، اندر حجاب — کَے تُواں کردن صَبُوری از خِطاب

لیک آں داند کہ اُو دِل دادہ است — در طریقِ عاشِقی اُفتادہ است

حُسن را، با عاشِقاں باشد سَرے — بے نَظَر وَر، کَے بُوَد خُوش مَنظرے

عاشِق آں باشد، کہ اُو گُم از خُودست — در طریقِ عشق، خُود بینی بَدست

لیکن، اِستیصالِ ایں کِبر و خُودی — نیست مُمکن، جُز بوَحیِ ایزدی

ہر کہ ذوقِ یارِ جانی، یافت ست — آں زِ وَحیِ آسمانی یافت ست

عِشق از اِلہام آمد، در جہاں — وَرد از اِلہام شُد، آتش فِشاں

شَوق و اُنس و اُلفت و مِہر و وَفا — جُملہ از اِلہام مے دارد ضیا

ہر کہ حق را یافت، از اِلہام یافت — ہر رُخے کُو تافت، از اِلہام تافت

تو نۂ اہلِ محبّت، زیں سَبَب — از کلامِ یار مے داری عَجَب

عِشق مے خواہد، کلامِ یار را — رَو، بپُرس از عاشِق، ایں اسرار را

ایں مگو کز درگہش دُوریم ما — رَبطِ اُو، با مُشتِ خاکِ ما کُجا

داند آں مردے کہ، روشن جاں بُوَد — کیں طَلَب، در فِطرتِ اِنساں بُوَد

دِل نمے گیرد تسلّی، جُز خُدا — ایں چُنیں اُفتاد فِطرت، ز ابتدا

دِل ندارد صبر، از قولِ نِگار — کاشتند ایں تُخم، از آغازِ کار

آنکہ اِنساں را چُنیں فِطرت بِداد — چُوں کمالِ فِطرتش دادے بباد؟
کارِ حق گَے از بَشر گردد ادا — گَے شَوَد از کِرمکے، کارِ خُدا
ما ہمہ جَہلیم و اُو دانائے راز — ما ہمہ کوریم و اُو را دیدہ باز
با خُدا ہم، دعوئِ فرزانگی — سخت جَہل است و رگِ دیوانگی
تافتن رُو از خُورِ تاباں، کہ من — خُود بر آرم روشنی از خویشتن
عالَمے را کورکردست ایں خیال — سرنگُوں افگندہ در چاہِ ضلال
ناز بر فِطنَت مکُن، گر فِطنَتے ست — در رہِ تو ایں خِرَد مندی بُتے ست
عقل کاں، با کِبر میدارند خَلق — ہست حُمق و عقل پندارند خلق
کِبر، شہرِ عقل را وِیراں کُنَد — عاقِلاں را گُمرہ و ناداں کُنَد
آنچہ افزایَد غُرُور و مُعجبی — چُوں رَسانَد تا ہُدایت، اَے غوی
خُود رَوی در شِرک اندازَد تُرا — توبہ کُن از خُود رَوی، اَے خُودنُما
ہست مُشرِک از سعادت دُور تر — وز فُیُوضِ سَرمَدی مہجُور تر
از خُدا باشد خُدا را یافتن — نے بہ مکر و حیلہ و تدبیر و فن
تا نیائی پیشِ حق چُوں طِفلِ خُرد — ہست جامِ تو سراسر پُر زِ دُرد
شرطِ فیضِ حق بُوَد عجز و نیاز — کس ندیدہ آب بر جائے فراز

حق نیازے جوید، آنجا ناز نیست   از پرِ خود تا درش پرواز نیست

عاجزاں را پرورد ذاتِ اجل   سرکشاں محروم و مردودِ ازل

چوں نیائی زیرِ تابِ آفتاب

کے رسد پرتو شعاعے در حجاب

آبِ شور اندر رگِفت ہست، اے عزیز!   نازہا کم کن، اگر داری تمیز

آبِ جاں بخشے، زِ جاناں آیدت   رو، طلب مے کن، اگر جاں بایدت

ہست آں آبِ بقا بس ناپدید   کس بجز مصباحِ حق، راہش ندید

آں خیالاتے کہ بینی از خرد   پرتوِ آں ہم، زِ وحیِ حق رسد

لیک، چشمِ دیدنت، چوں باز نیست   زیں، دلِ تو محرمِ ایں راز نیست

سرکشی از حق، کہ من دانا دلم   حاجتِ وحیش ندارم، عاقلم

لغزشِ تو حاجتے پیدا کند   در دمے عقلِ ترا رسوا کند

عقلِ تو گورے مجصص از بروں   واندرونش چیست؟ یک لاشے زبوں

منتہائے عقل تعلیمِ خدا ست   ہر صداقت را ظہور از انبیاست

ہر کہ علمے یافت، از تعلیم یافت

تافت آں روئے، کزو روئے نتافت

بازبانِ حال گوید روزگار — اَے قصیرُ العُمر، گیر آموزگار

طبع زادِ ناقصاں، ہم ناقص است — گر ترا گوشے بوَد، حرفے بس است

حق مُنزّہ از خطا، تو پُر خطا — داوریہا کم کُن و، بر حق بپا

عقلِ تو مغلوبِ صد حرص و ہواست — تکیہ بر مغلوب، کارِ اشقیاست

از کس و ناکس، بیاموزی فنوُں — عارداری، زاں حکیم بےچگوُں

از تکبّر، راہِ حق بگذاشتی — ایں چہ کردی، ایں چہ تخمے کاشتی

اَے ستمگر، ایں ہماں مولائے ماست — کز عطیاتش، ہمہ ارض و سماست

ابر و باران و مہ و مہر آفرید — کرد، تابستان و سرما را پدید

تا بفضلِ اُو، غذائے خُود خوریم — زندہ مانیم و، تنِ خُود پروریم

آں کہ بر تن کرد، ایں لُطفِ اَتم — کَے کُنَد محروم، جاں را از کرم

وحیِ فُرقان ست، جذبِ ایزدی — تا بَرَندت از خُودی، در بیخودی

ہست قُرآں دافعِ شرکِ نہاں — تا مرا اُو را، ہم ازو، یابی نشاں

تا رہی از کِبر و خُودبینی و ناز — تا شَوی ممنونِ فضلِ کارساز

دُور شَو از کِبر، تا رحم آیدش

بندگی کُن، بندگی مے بایدش

زندگی در مُردن و عجز و نُکاشت — ہر کہ اُفتاد است، اُو آخر بخاست

ہست جامِ نیستی آبِ حیات — ہر کہ نوشیدست، اُو رست از ممات

عاقل آں باشد، کہ جوید یار را — وز تذلّل ہا، بر آرد کار را

ابلہی بہتر، از آں عقل و خرد — کت بچاہِ کبر و نخوت اُفگند

طالبِ حق باش و، بیروں از خُود آ — خُود روی ہا ترک کُن، بہرِ خدا

من ندانم، ایں چہ ایماں ست و دیں — دم زدن، در جنبِ ربُّ العالمیں

تو کُجا، واں قادرِ مُطلق کُجا — توبہ کُن، ایں ابلہی ہا، کم نما

یکدمے گر رشحِ فیضش، کم شود — ایں ہمہ خلق و جہاں، برہم شود

پستِ ہستی، لافِ استعلا مزن — وز گلیمِ خویش بیروں، پا مزن

عابد آں باشد، کہ پیشش فانی است — عارف آں کو گویدش لاثانی است

خویشتن را نیک اندیشیدۂ — اے ھَدَاکَ اللّٰہ، چہ بد فہمیدۂ

ایں چنیں، بالا زِ بالا چوں پری — یا مگر، زاں ذاتِ بیچوں مُنکری

کاخِ دُنیا را چہ دیدستی بنا — کت خوش اُفتادست ایں فانی سرا

دِل چرا عاقل بہ بندد اندریں

ناگہاں باید شُدن بیروں ازیں

از پئے دُنیا، بُریدن از خُدا　　بس ہمیں باشد، نشانِ اشقیا

چُوں شَوَد بخشائشِ حق، بر کسے　　دِل نمے ماند، بدُنیائش بسے

ہوش کُن، کیں جا نگہ، جائے فناست　　با خُدا مے باش، چُوں آخر خُداست

زہرِ قاتِل، گر بدستِ خُود خُوری　　من چساں دانم، کہ تو دانشوری

آں گروہے بیں، کہ از خُود فانی اند　　جاں فشاں، بر گُفتۂ رَبّانی اند

فارِغ اُفتادہ، زِ نام و عِزّ و جاہ　　دِل زِ کف، وز فرق اُفتادہ کلاہ

دُور تر از خُود، بہ یار آمیختہ　　آبرُو، از بہرِ رُوئے ریختہ

دیدنِ شاں، میدہد یاد از خُدا　　صِدق ورزاں، در جنابِ کِبریا

تو زِ اِستکبار، سر بر آسماں　　پا نَزدہ، بیرُوں زِ راہِ بندگاں

تا نگردَد عجز، در نفست عیاں　　نُورِ حقّانی چساں تابَد برآں

تا نہ میرد، دانۂ اندر زمیں　　کے زِ یک، صَد میشود، تو خُود ببیں

نیست شَو، تا بر تو فیضانے رسَد　　جاں بیفشاں، تا دِگر جانے رسَد

تا تو زار و عاجز و مُضطر نۂ　　لائقِ فیضانِ آں رہبر نۂ

چیست اِیماں، وَحدَہٗ پنداشتن

کارِ حق را، با خُدا بگذاشتن

چوں زِ آموزش، خرد را یافتی — پس زِ تعلیمش چرا سر تافتی

اندرونِ خویش را، روشن مداں — آنچہ مے تابد، بتابد ز آسماں

کور ہست آں دیدہ، کش ایں نور نیست — کور ہست آں سینہ، کز شک دور نیست

صالحین و صادقین و اتقیا — جملہ رہ دیدند از وحیِ خدا

آں کجا عقلے کہ از خود داندش — فہمد آں شخصے کہ او فہماندش

عقل، بے وحیش بتے داری، براہ — بت پرستی ہا کنی، شام و پگاہ

پیشِ چشمت گر شدے ایں بت عیاں — از سرشکِ تو شدے جوئے رواں

لیک، از بدقسمتی، چشمت نماند — بت پرستی، آخرت، چوں بت نشاند

عقل در اسرارِ حق، بس نارساست — آنچہ گہ گہ مے رسد، ہم از خداست

گر خرد، پاکیزہ رائے آورد — آں نہ از خود، ہم زِ جائے آورد

تو بہ عقلِ خویش، در کبرِ شدید — ما فدائے آنکہ، او عقل آفرید

در قیاساتِ تہی، جانت اسیر — جانِ ما، قربانِ علمِ آں بصیر

نیک دِل، با نیکواں دارد سرے — بر گہر، تف مے زند بدگوہرے

ہست بر اسرار، اسرارِ دگر — تا کجا تازد، خرِ فکر و نظر

ایں چراغِ مردہ، از زورِ ہوا — چوں رہِ باریک بنماید ترا

وَحیِ یزدانی، زِ رہ آگہ کُنَد   تا بمنزل نُور را، ہمرہ کُنَد

مافتادہ بے ہُنر، در جسم و جاں   حُمق باشد، دم زنی با آں یگاں

چیست دِیں، خُود را فنا انگاشتن   وز سَرِ ہستی قدم برداشتن

چُوں بِفتی، با دو صد درد و نفیر   کس ہمے خیزد، کہ گردد دستگیر

با خَبَر را، دِل تپَد، بَر بے خَبَر   رَحم بر کورے کُنَد، اہلِ بصَر

ہمچنیں قانُونِ قُدرت اُوفتاد   مَر ضعیفاں را، قوی آرد بیاد

چُوں ازیں قانُوں شَوَد رحماں بِروں؟   رحمِ یزداں، از ہمہ باید فزُوں

آنکہ اُو، ہر بارِ ما برداشت است   ہیچ رحمت را، فِرونگذاشت است

چُوں زِ ما غافِل شَوَد، در امرِ دِیں   شرمت آید، از چُنیں اِنکار و کیں

دِل مَنہ، در خاکدانِ بے وفا   یاد کُن آخر، وفا ہائے خُدا

بارہا شُد بر تو ثابت کایں عُقُول   مُبتلا ہستند، در سہو و ذُہُول

بارہا دِیدی، بعقلِ خود فساد   بارہا زیں عقل، ماندی بے مُراد

باز نخوت میکُنی، بر عقلِ خویش   وز دلیری، مے رَوی، نادیدہ پیش

نَفسِ خُود را، پاک کُن، از ہر فضول   ترکِ خُود کُن، تا کُنَد رحمت نزُول

لیک، ترکِ نَفس کَے آساں بَوَد   مُردن و از خُود شُدن یکساں بَوَد

اِیں چُنیں دِل، کم بُوَد در سینۂ　　　کاں بُوَد پاک، از غُرُور و کینۂ

در حقیقت مردمِ معنی کم اند　　　گو ہمہ از روے صُورت مردم اند

ہوش کُن، اَے در چہے اُفتادۂ　　　عقل و دِیں از دستِ خُود در دادۂ

غیرِ محدُودے، بہ محدودے مجو　　　کارِ نُورِ محض، از دُودے مجو

آنچہ باید جُست، با عجز و نیاز　　　تو مجو، با کبر و خُودبینی و ناز

وَہ چہ خُوب ست ایں اُصُولِ رہروی

یادگارِ مَولوی، در مثنوی

زِیرکی، ضدِ شکست ست و نیاز

زِیرکی بِگذار و با گولی بِساز

زانکہ طِفلِ خُرد را، مادر، نہار

دست و پا باشد، نہادہ در کنار

کلامِ پاکِ آں بیچُوں دِہد صد جامِ عرفاں را　　　کسے کُو بے خبر زاں مے چہ داند ذَوقِ ایماں را

نہ چشمست آنکہ در کوری ہمہ عُمرے بسر کردست　　　نہ گوش است آنکہ نشنیدست گاہے قولِ جاناں را

اَلا، اَے کمر بستہ بر اِفترا   مکُش خویشتن را، بہ ترکِ حیا

بخاصانِ حق، کینہ اَت تا کجا   گہے شرمت آید، زِ گیہانِ خُدا

چو چیزے بوَد، روشن، اندر رہی   بُرو ہر چہ بندی، بوَد الٰہی

چو بر نیک گوہر، گماں بد بری   بِدانند مردم، کہ بد گوہری

چو گوئی، دُرِ پاک را، پُر غبار   غُبارِ دو چشمت، شوَد آشکار

سُخَن ہائے پُر خُبث و بے مغز و خام   بوَد بر خَبیثاں، نشانے تمام

ندانید گفتن سُخَن، جُز دروغ   بر حق ندارد، دروغے فروغ

نیارید یاد، از حقِ بے چگوں   پسند اوفتا دست دُنیائے دُوں

بدُنیا کسے دِل بہ بندد چرا   کہ ناگاہ، باید شُدن زیں سرا

سرانجام اِیں خانہ، رنج ست و درد   بہ پیچش نیایند، مردانِ مرد

بدیں گل، میالائے دِل چُوں خسے   کہ عہدِ بقایش، نماند بسے

زمانِ مُکافات آید فراز   تو بر عیشِ دُنیا بدیں ساں مناز

فریبے مخور، از زر و سیم و مال   کہ ہر مال را، آخر آید زوال

نہ آوردہ ایم و، نہ باخود بریم   تہی آمدیم و، تہی بگذریم

اَلا، تا نہ تابی سر از رُوئے دوست   جہانے نیرزد، بیک مُوئے دوست

خدائے کہ جاں بر رہِ او فدا — نہ یابی رہش، جز پئے مصطفیٰ

ابوالقاسم آں آفتابِ جہاں — کہ روشن شد از وے، زمین و زماں

بشر گے بدے از مَلک نیک تر — نبودے اگر چوں محمدؐ بشر

نیاید ترا شرم از کردگار — کہ اہلِ خرد باشی و باوقار

پس آنگہ شوی، منکرِ آں رسولؐ — کہ یابد ازو نور، چشمِ عقول

زِ سہو و زِ غفلت، رہیدہ نۂ — زِ طورِ بشر، پا کشیدہ نۂ

نیاید زِ تو، کارِ ربّ العباد — مکن داوری ہا، زِ جہل و عناد

مداں ناقص و ابکمش چوں جماد — کمالِ خدا را، میفگن زیاد

تو خود ناقصی و دنیّ الصفات — منہ تہمتِ نقص، بر پاک ذات

خیالاتِ بیہودہ، کردت تباہ — خود، از پائے خود، اوفتادی بچاہ

خیالت، شبے ہست تاریک و تار — فزودہ بر آں شب، زِ کیں صد غبار

نہ دل را، چو دزداں، بہ شب شاد کن — بترس و، زِ روزِ سزا، یاد کن

اگر در ہوا ہمچو مرغاں پری — و گر بر سرِ آب ہا بگذری

و گر، ز آتش آئی، سلامت بروں — و گر خاک را زر کنی، از فسوں

نیاری کہ حق را کنی، زیر و پست — مکن ژاژخائی، چو مجنون و مست

خُدا ہر کہ را کرد، زِمہرِ مُنیر — نہ گردد، زِ دستِ تو، خاکِ حقیر

دِلِ خُود بہرزہ، مسوز اَے دَنی — نہ کاہد زِ مکرِ تو، افزُودنی

بہارست و، بادِ صَبا در چمن — کُند نازہا، با گُل و یاسمن

زِ نسرین و گلہائے فصلِ بہار — نسیمِ صَبا مے وَزد، عِطر بار

تو اَے اَبلہ اُفتادہ، اندر خزاں — ہمہ برگ اَفشاندہ، چُوں مُفلساں

بہ قُرآں، چرا بر سرِ کیں دَوِی — نہ دِیدی زِ قُرآں، مگر نیکوئی

اگر نامدے در جہاں ایں کلام — نہ ماندے بہ دُنیا، زِ توحید نام

جہاں بُود اُفتادہ، تاریک و تار — ازُو شُد مُنوّر رُخِ ہر دیار

بہ توحید راہے ازُو شُد عیاں — تُرا ہم خَبر شُد کہ ہست آں یگاں

وگرنہ بِبیں، حالِ آبائے خویش — بہ اِنصاف بِنگر، در آں دِین و کیش

بُوَد آں فرومایہ، بدگوہرے — کہ از مُنعِمِ خُود بِتابد سرے

زِ اندازۂ خویش، برتر مَپر — پزشکی مکُن، چُوں ندانی ہُنر

یقیں داں کہ ایں کارِ یزدانی است — نہ از دخل و تدبیرِ اِنسانی است

شُد ایں دِیں بفضلِ خُدا ارجمند — نہ کارِ فریب است و سالوس و بند

درخشَد درُو نُور، چُوں آفتاب — تو کوری، نمے بینی اَش زیں حجاب

به ناپاکیِ دل، مشو بدگماں — وگر حجتے است، بنما عیاں

به شوقِ دلِ آویختن را بساز — پس آنگه ببیں، قدرتِ کارساز

گزیں کن، ز قومت یکے انجمن — که با یک تن از ما، کند یک سخن

بما ہست، فضلِ خداوندِ پاک — ز باطل پرستاں، نداریم باک

بجوش است فیضِ احد در دلم — که تا بندِ ہر طالبے بگسلم

خدا را درِ لطف ہا ہست باز — نسیمِ عنایات در اہتزاز

کسے کو بتابد سر از عدل و داد — کجا دم زند پیشِ صدق و سداد

کلامِ خدا، ہر دم از عزّ و جاه — کند روئے، نا شرمسارش، سیاه

چساں رائے شخصے، بگردد بلند — که طغیانِ نفسش، بگردن فگند

دلِ پاک و جولانِ فکر و نظر — دو جوہر بود لازمِ یک دگر

چو صوفِ صفا در دلِ آمیختند — مداد، از سوادِ عیوں ریختند

خدا آفریدت، ز یک مشتِ خاک — خورت داد ناں، تا نگردی ہلاک

بہر حاجتت گشت، حاجت روا — کشود از ترحّم، دو دستِ عطا

چه پاداشِ جودش چنیں مے دہی — که در علم، خود را نظیرش نہی

چه خود را برابر کنی با خدائے — تفو بر چنیں عقل و ادراک و رائے

خُدا چُوں کسے را بہ پستی فگند
بکوشش، نیاریم کردن بلند

بکوشیم و انجامِ کار آں بوَد
کہ آں خواہش و رائے یزداں بوَد

در مدحِ قرآن کریم

از نُورِ پاکِ قرآں، صُبحِ صفا دمیدہ
بر غُنچہ ہائے دِلہا بادِ صبا وزیدہ

ایں روشنی و لمعاں شمسُ الضُّحیٰ ندارد
وِیں دِلبری و خُوبی، کس در قمر ندیدہ

یُوسُف، بقعرِ چاہے محبوس ماند تنہا
وِیں یُوسُفے کہ تن ہا، از چاہ برکشیدہ

از مشرقِ معانی، صد ہا دقائق آورد
قدِّ ہلالِ نازُک، زاں ناز کی خمیدہ

کیفیّتِ عُلُومش، دانی، چہ شان دارد
شہدیست آسمانی، از وَحیِ حق چکیدہ

آں نیّرِ صداقت، چُوں رُو بہ عالَم آورد
ہر بُومِ شب پرستے، در کُنجِ خود خزیدہ

رُوئے یقیں نہ بیند، ہرگز کسے بدُنیا
اِلّا کسے کہ باشد، بارُویش آرمیدہ

آنکس کہ عالمش شُد، شُد مخزنِ معارف
وآں بے خبر زِ عالَم، کیں عالمے ندیدہ

بارانِ فضلِ رحماں، آمد بمقدمِ اُو
بدقسمت آنکہ از وَے سُوئے دِگر دویدہ

میلِ بدی نباشد، اِلّا رگے زِ شیطاں
آں را بشر بدانم، کز ہر شرے رہیدہ

اَے کانِ دلربائی، دانم کہ از کجائی
تو نُورِ آں خُدائی، کیں خَلق آفریدہ

میلم نماند باکس، محبوبِ من توئی بس　　زیرا کہ زاں فغاں رس نورت بما رسیدہ

(مطبوعہ ۱۸۸۲ء)

✱

از وحیِ خدا، صبحِ صداقت بدمیدہ
چشمے کہ ندید آں صُحفِ پاک، چہ دیدہ

کاخِ دلِ ما شُد، زِ ہماں نافہ مُعطّر
واں یار بیامد، کہ زِما بُود رمیدہ

آں دیدہ، کہ نورے نگرفت ست زِ فرقاں
حقّا کہ ہمہ عُمر ز کوری نہ رہیدہ

آں دل کہ، بُجز از وے، گلِ گلزارِ خدا جُست
سوگند تواں خورد، کہ بویش نشمیدہ

با خور ندہم نسبتِ آں نور، کہ بینم
صد خور کہ بہ پیرامنِ او، حلقہ کشیدہ

بے دولت و بدبخت، کسانیکہ ازاں نور
سر تافتہ از نخوت و پیوند بُریدہ

✱

اَے سرِ خود کشیدہ، از فرقاں | پا نہادہ، بہ لُجّۂ طُغیاں
بانگ کم کُن بہ پیشِ نورِ ہدیٰ | توبہ کُن، از فسوس و بازیہا
ایں چہ چشمیست کور و سخت کبُود | کافتابے دروُ، چو ذرّہ نمُود
تا نہ گیری کنارہ، زیں رہ و خُو | ہست دُور از کنار، کشتیِٔ تو
با خُدایت، عناد و کیں تاچند | خندہ و بازیت بہ دیں تاچند
خویشتن را مکُش، بہ ترکِ حیا | جائے گریہ، مشو، بہ اِستہزا
مہرِ تاباں، چو بر فلک رخشید | چوں توانی، بہ خاک وخس پوشید
شب، تواں کرد، صد فریب نہاں | لیک در روزِ روشن، ایں نتواں
نورِ فرقاں، نہ تافت است چناں | کو بماند نہاں، زِ دیدہ وراں
آں چراغِ ہُدیٰ ست دُنیا را | رہبر و رہنُما ست دُنیا را
رحمتے از خُدا است، دُنیا را | نعمتے از سماست، دُنیا را
مخزنِ راز ہائے ربّانی | از خُدا، آلۂ خُدا دانی
برتر از پایۂ بشر، بہ کمال | دستگیرِ قیاس و اِستدلال
کارسازِ اَتم، بہ علم و عمل | حُجّتش اعظم و اثر اکمل
ہر کہ بر عظمتش نظر بکشاد | بے توقّف خُدایش آمد یاد

وانکہ، از کبر و کیں ندید آں نور — کور ماند و، زِ نورِ حق مہجور

وَہ چہ دارد ازاں یگاں اَسرار — دِل و جانم فِدائے آں اَسرار

پُر زِ نُورِ جلالِ حضرتِ پاک — خُورِ تاباں، زِ اَوجِ حق بر خاک

وَہ چہ دارد، خزائنِ اَسرار — دِل و جانم فِدائے آں انوار

ہَست آئینہ بہرِ رُوئے خُدا — عالَمے را کِشید، سُوئے خُدا

بے زباناں، ازو فصیح شُدند — زِشت رُویاں، ازو صبیح شُدند

میوہ از روضۂ فنا خُوردند — وز خُود و آرزُوئے خُود مُردند

دستِ غَیبے، کِشید دامنِ دِل — پا بر آورد، جذبِ یار، زِ گِل

بُود آں، جذبۂ کلامِ خدا — کہ دِلِ شاں رِبُود، از دُنیا

سِینۂ شاں، زِ غیرِ حق پرداخت — وز مئے عِشقِ آں یگاں، پُرساخت

چُوں شُد آں نُورِ پاک، شاملِ شاں — تافت از پَردہ، بدرِ کاملِ شاں

دُور شُد ہر حجابِ ظُلمانی — شُد سراسر، وجُودِ نُورانی

خاطرِ شاں بجذبِ پنہانی — کرد مائل بہ عِشقِ ربّانی

آنچناں عِشق، تیز مَرکب راند — کہ ازاں مُشتِ خاک ہیچ نماند

نے خُودی ماند، نے ہَوا و ہَوس — اُوفتادہ، بخاک و خُوں، سرِ کس

عاشقانِ جلالِ رُوئے خُدا طالبانِ زُلالِ جُوئے خُدا

پُر زِ عشق و، تہی زِ ہر آزے گشت و، زِ ایشاں نخاست آوازے

پاک گشتہ زِ لَوثِ ہستیٔ خویش رَستہ، از بندِ خُود پرستیٔ خویش

آنچناں یار، در کمند انداخت کِہ نداند، با دِگر پرداخت

قَدَمِ خُود زَدَہ، براہِ عَدَم گُم بیَادش، زِ فرق تا بقَدَم

ذِکرِ دِلبر، غذائے نغزِ حیات حاصِلِ روزگار و مغزِ حیات

سوختہ ہر غَرَض، بجُز دِلدار دوختہ چشمِ خُود، زِ غَیرِ نگار

دِل و جاں، بر رُخے فِدا کردہ وَصلِ اُو، اَصلِ مُدّعا کردہ

مُردہ و، خویشتن فنا کردہ عشق جوشِید و، کارہا کردہ

از دِیارِ خُودی، شُدَند جُدا سَیل پُر زور بُود، بُرد از جا

لاجَرَم، یافتند نُورِ خُدا چُوں خُودی رفت، شُد ظہورِ خُدا

تن چو فرسُود، دِلستاں آمد دِل چو از دست رفت، جاں آمد

عشقِ دِلبَر، بروئے شاں بارِید اَبرِ رحمت، بکُوئے شاں بارِید

ہَست اِیں قومِ پاک را جاہے کہ ندارد جہاں، بدو راہے

دست، بہرِ دُعا چو بَردارند مَورِدِ فَیض ہائے دادارند

کشفِ رازے، گر از خُدا خواہند   مُلہَم از حضرتِ شہنشاہ اند

کس بسروقتِ شاں، ندارَد راہ   کہ نہاں اند در قِبابُ اللہ

گر نمُایَد خُدا، یکے زاناں   بَرَکاتش دَوَند، سُلطاناں

ایں ہمہ عاشقانِ آں یکتا   نُور یابَند، از کلامِ خُدا

گرچہ ہستند از جہاں پنہاں   باز، گہ گہ ہمے شَوَند عِیاں

ہمچو خُورشید و مَہ، بِرُوں آیَند   غَیر را، چہرہ نیز بِنمایَند

بالخُصُوص آں زماں کہ بادِ خزاں   باغِ مِہر و وفا کُنَد وِیراں

دِل بہ بَندد، جہاں، بدارِ فنا   لب کُشایَد، بمدحتِ دُنیا

جیفۂ را، کُنَند مدح و ثنا   وز خُداوندِ جُود، اِستِغنا

عاشِقِ زَر شَوَند و دَولت و جاہ   سرد گردد محبّتِ آں شاہ

شوکت و شانِ ایں سرائے زوال   خُوش نمایَد، بدیدۂ جُہّال

بر زبانہا شَوَد، مقامِ خُدا   اندرُوں پُر شَوَد، زِ حرص و ہَوا

اندریں روزہائے چُوں شبِ تار   دست گیرد، عِنایتِ دادار

مے فرِستَد بخَلق، صاحبِ نُور   تا شَوَد تیرگی، زِ نُورش دُور

تا زِ شور و فغانِ عاشقِ زار   خلق گردد، زِ خوابِ خُود بیدار

تا شناسند مردماں، راہِ راست تا بدانند منکراں، کہ خداست
ایں چنیں کس، چو رُو نہد بہ جہاں بر جہاں، عظمتش کنند عیاں
چوں بیاید، بہار باز آید موسمِ لالہ زار باز آید
وقتِ دیدارِ یار، باز آید بے دلاں را قرار باز آید
ماہِ رُوئے نگار، باز آید خور، بہ نصف النّہار باز آید
باز خندد بناز، لالہ و گل باز خیزد، زِ بلبلاں غلغل
دستِ غیبش، بپرورد زِ کرم صبحِ صدقش کند، ظہورِ اتم
نورِ الہام ہمچو بادِ صبا نزدش آرد، زِ غیب خوشبوہا
مے شود ملہم از امورِ نہاں زاں سرائر کہ خاصۂ یزداں
تا نماید عیاں، حقیقتِ کار تا زند سنگ، بر سرِ افکار
ہمچنیں، آں کریم و پاک و قدیر مے کند، روشنش، چو مہرِ منیر
دیدہ ہا، مے کند بدو بینا گوش ہا، مے کند بدو شنوا
ہر کہ آمد، بدو، بصدق و صفا یابد از وے شفا، بحکمِ خدا
گفت پیغمبرِ ستودہ صفات از خدائے علیمِ مخفیات
بر سرِ ہر صدی، بروں آید آنکہ، ایں کار را ہمے شاید

تا شَوَد پاک، مِلّت از بِدعات　　تا بیابَند خَلق، زُو بَرَکات

الغَرَض، ذاتِ اَولیائے کِرام　　ہست مَخصُوصِ مِلّتِ اِسلام

اِیں مگو، کِیں گزاف ولَغو وخطاست　　تو طَلَب کُن، ثُبُوتِ آں برماست

اَسے یکے ذرّۂ ذلیل و خوار　　چہ شَوَد عاجز از تو آں دادار

ہمہ اِیں راست ست، لافے نیست　　اِمتحاں کُن، گر اِعتِرافے نیست

وعدۂ کج، بہ طالِباں نَدِہَم　　کاذِبم، گر، ازُو نشاں نَدِہَم

من خُود، از بہرِ اِیں نِشاں زادم　　دِیگر از ہر غمے، دِل آزادم

اِیں سعادت چو بُود، قِسمتِ ما　　رفتہ رفتہ رسید، نَوبتِ ما

نعرہ ہا مے زَنَم بر آبِ زُلال　　ہمچو مادر، دواں پئے اطفال

تا مگر تَشنگانِ بادِیہ ہا　　گِردم آیند، زِیں فغان و صَلا

لیک شرط است، عجز و صِدق و صفا　　آمدن با نیاز و خوفِ خُدا

جُستن از غُربت وتذلّلِ دِل　　وز خُلُوص و اِطاعتِ کامِل

گر کُنُوں ہم، کسے بِتابَد سر　　گِیرد از راہِ عدل، راہِ دِگر

نے زِما پُرسَد و، نہ خُود داند　　نے زِ کِیں، رُوئے خُود بِگَرداند

آں نہ اِنساں کہ کِرمکِ دُوں ست　　راندۂِ بارگاہِ بیچُون ست

سروکارے، بحق نمے دارد — لاجرم، لعنتش برو بارد

حجّتِ مومناں، بر اُوست تمام — کارِ ما پختہ، عذرِ اُو ہمہ خام

اَیُّهَا الْجَامِحُوْنَ فِی الشَّهَوَاتْ — اَکْثِرُوْا ذِکْرَ هَادِمِ اللَّذَّاتْ

رفتنی است اِیں مقامِ فنا — دِل چہ بندی، دریں دو روزہ سرا

عمرِ اوّل ببیں کجا رفت است — رفت و بنگر زِ تو چہ ہا رفت است

پارۂ عمر رفت در خوردی — پارۂ را بسر کشی، بُردی

تازہ رفت و، بماند پس خوردہ — دشمناں شاد و، یار آزردہ

صد چو تو معجبے بخورد زمیں — سر ہنوزت بر آسماں، از کیں

بشنو، از وضعِ عالمِ گذراں — چوں کند از زبانِ حال بیاں

کیں جہاں، باکسے وفا نکند — نہ کند صبر، تا جدا نہ کند

گر بود گوش، بشنوی صد آہ — از دلِ مردۂ درون تباہ

کہ چرا رو بتافتم زِ خدا — دِل نہادم در آنچہ گشت جدا

قدرِ اِیں راہ، پُرس از اموات — اَے بسا گورہا، پُر از حسرات

جائے آں است کز چنیں جائے — از تورُّع بروں نہی پائے

ہر چہ اندازدت، زِ یار جدا — باش، زاں جملہ کاروبار جدا

آخر اَے خِیرہ، سرکشی تاچند — کس زِ دِلدار بگسلد پیوند

رُوئے دِل را، بتاب از اَغیار — باش ہر دَم بجُستجُوئے نِگار

رُو بدُو کُن کہ رُو، رُخِ یاراست — ہمہ رُو ہا، فدائے دِلدارست

تو بِرُوں آز خُود، لِقا اِین ست — تو درُو مَحو شَو، بقا اِین ست

ہر کہ غافِل زِ ذاتِ بیچُون ست — اُو نہ دانا، کہ سخت مجنون ست

تا بکَے، رُو بتابی، از رُخِ دوست — دِیگرے را نِشاں دِہی، کہ چو اوست

در دو عالَم، نظیرِ یار کُجا — عاشقاں را بہ غَیر کار کُجا

چو بَدِل آتشے، زِ عشق افروخت — دِستاں ماند و غیرِ اُو ہمہ سوخت

لیکن اِین ست بخششِ یَزداں — تا نہ بَخشَند، یافتن نتواں

آں کساں را عطا شَوَد، زِ خُدا — کز کمندِ خُودی، شَوَند رَہا

زیرِ حُکمِ کلامِ حق بِرَوَند — وز فَرَایِنِ اُو بِرُوں نشوند

دیگرے را، نمے دِہند اِیں جا — ور دِہندش، ثبوتِ آں بِنما

غَیر را، آں وفا و مِہر کُجا — زُہدِ خُشک است، غایتِ عُقلا

عاقلانے کہ بر خِرَد نازند — بے خَبَر از حقیقت و راز اند

ہمچو گورے، سپید کردہ بِرُوں — اندرُوں پُر، زِ خُبثِ گوناگوں

مر خُدا را، چو سنگ دادہ قرار　　عاجز از نطق و، ساکت از گفتار

آں خُدائے کہ حیّ و قیّوم است　　نزدِ شاں یک وُجودِ موہوم است

آں حفیظ و قدیر و ربِّ عباد　　نزدِ شاں، اُوفتادہ ہمچو جماد

خُود پسنداں، بعقلِ خویش اسیر　　فارغ از حضرتِ علیم و قدیر

آنکہ خُود بین و مُعجب اُفتاد است　　حضرتِ اقدسش کجا یاد است

خُوئے عُشّاق، عجز ہست و نیاز　　نہ شُنیدیم عشق و کبر انباز

گر بجوئی سوارِ ایں رہِ راست　　اندر آنجا بجو، کہ گرد بخاست

اندر آنجا بجو کہ زور نماند　　خُود نمائی و کبر و شور نماند

فانیاں را، جہانیاں نرسند　　جانیاں را، زبانیاں نرسند

خلق و عالم ہمہ بشور و شر اند　　عشق بازاں بہ عالمِ دگر اند

تا نہ کارِ دلت، بجاں برسد　　چُوں پیامت، زِ دلستاں برسد

تا نہ از خُود روی، جُدا گردی　　تا نہ قربانِ آشنا گردی

تا نیائی، زِ نفسِ خُود بیروں　　تا نہ گردی برائے اُو مجنوں

تا نہ خاکت شَوَد، بسانِ غبار　　تا نہ گردد، غبارِ تو خوں بار

تا نہ خُونت چکد، برائے کسے　　تا نہ جانت شَوَد، فدائے کسے

چوں دہندت، بکوئے جاناں راہ خود کن از راہِ صدق و سوز نگاہ
نیست ایں عقل، مرکبِ آں راہ ہوش کن، ہوش کن، مشو گمراہ
اصلِ طاعت بود، فنا زِ ہوا تو کجا؟ و طریقِ عشق کجا
تو نشستہ بکبر از اصرار کردہ ایماں فدائے استکبار
ایں چہ عقلِ تو، ایں چہ دانش ورائے کہ کنی ہمسری باآں یکتائے
ایں چہ اُستادِ ناقصت آموخت ایں چہ قہرِ خدا، دو چشمت دوخت
ایں چہ از فکرِ خود خطا خوردی اوّلُ الظّنِّ مُردے آوردی
چوں شود عقلِ ناقصت چو خدا خاک زادے چساں پرد بہ سما
آنچہ صد سہو و صد خطا دارد علمِ آں پاک از کجا آرد
سہو کن را ثنا کنی، ہیہات! ایں چہ سہو و خطا کنی ہیہات!
آنچہ لغزد بہر قدم صد بار چوں زِ دریا رساندت بکنار؟
ایں سراب است سوئے آں مشتاب مے نماید زِ دور چشمۂ آب
کشتیٔ تو شکستہ است و خراب باز افتادہ در تگِ گرداب
ناز کم کن بریں چنیں کشتی کم خرام اے دنی، بدیں زشتی
نرسی تا یقیں، زِ راہِ قیاس ہمہ بر ظنّ و وہم ہست اساس

گر زِ فکر و نظر گداز شَوی ایں نہ مُمکن، کِہ اہلِ راز شَوی
گر دو صَد جانِ تو، ز تن بِرَوَد ایں نہ مُمکن، کِہ شکّ و ظن بِرَوَد
ہَست دارُوئے دِل، کلامِ خُدا کَے شَوی مَست، جُز بجامِ خُدا
ہَست بر غَیر، راہِ آں بَستہ ہمہ ابوابِ آسماں بَستہ
تا نہ شُد، مَشعلے زِ غیب پَدید از شبِ تارِ جَہل کَس نہ رَہید
بایَد اینجا زِ کِبرہا، دُوری تو بہ عقل و قیاس مغرُوری
ایں چہ غفلت کہ خُوش بدیں کیشی؟ وز خُدا ہیچ گہ نَیَندیشی
رَو طَلَب کُن وصالِ یار، زِیار تکیہ بر زورِ خُود مکُن، زِنہار
تا نہ گردد نگُوں سرت بہ نیاز پَردہ از نفسِ تو، نگردد باز
تا نہ ریزد تُرا، ہمہ پَر و بال اندریں جا، پَرِیدن است محال
ناتوانی ست قُوّتِ اینجا ایں چُنیں قُوّتے، بِیار و بِیا
پَردۂ نیست، بر رُخِ دِلدار تو زِ خُود، پَردۂ خُودی بَردار
ہر کِرا، دَولتِ اَزَل شُد، یار کارِ اُو شُد، تَذَلُّل اندر کار
آں درآمد، بہ حضرتِ بیچُوں کہ شُد، از تنگنائے کِبر بِرُوں
حق شِناسی، زِ خُود رَوی نایَد خُود رَوی، خُود رَوی بیفزایَد

از خُودی، حالِ خُود خراب مکُن — شب پری، کارِ آفتاب مکُن

تا بشر پُر بَود بہ اِستکبار — اندرونش تہی بَود از یار

چُوں رَسَد عجزِ کس، بحدِّ تمام — شورشِ عشق را رَسَد ہنگام

اَے کہ چشمَت، زِ کبر پوشیدہ — چہ کُنم، تا کُشایَدت دِیدہ

گر ترُا، در دِل ست صِدقِ طَلَب — خُود رَوی ہا مکُن، زِ ترکِ اَدَب

رازِ راہِ خُدا، بجو زِ خُدا — تو بہ چُوں خُدا، بجائے خُود آ

بندہ گانیم، بندہ را بایَد — کہ کُنَد، ہَر چِہ خواجہ فرمایَد

منصبِ بندہ نیست، خُود رائی — خُود نِشَستن بہ کار فرمائی

ہر کہ بر وَفقِ حُکم مَشغُول است — بر سرِ اُجرت است و مَقبُول است

وانکہ، بے حُکم، خُود تراشَد کار — مُزد واجِب نمے شَوَد، زِنہار

ما ضعیفیم و اُوفتادہ بخاک — خُود چِہ دانیم رازِ حضرتِ پاک

ما ہمہ ہیچ، اُوست کامِل ذات — عِلمِ ما چُوں شَوَد، چو اُو، ہَیہات

ذاتِ بیچُوں، کہ نامِ اُوست خُدا — کَے خیالِ خرد رَسَد آنجا

آنکہ اُو آمدست، از بریار — اُو رَسانَد ز دِلستاں اَسرار

آنچہ ما فِی الضّمیرِ تُست نِہاں — کَے بجو تُو داند ش دِگر اِنساں

پس تو ما فی الضمیرِ آں دادار مثلِ او، چوں بدانی، اے غدّا

آنکہ چشم آفرید، نور دہد آنکہ دِل داد، او سرور دہد

چشمِ ظاہر ببیں، کہ چوں زِ کرم خارقش داد نیّرِ اعظم

وز برائے مصالح دوراں گاہ پیدا نمود و گاہ نہاں

ایں چنیں ست، حالِ چشمِ دروں آفتابش، کلامِ آں بیچوں

ہوش دار، اے بشر کہ عقلِ بشر دارد اندر نظر، ہزار خطر

سرکشیدن طریقِ شیطانی ست برخلافِ سرشتِ انسانی ست

تا نہ فضلش رہِ تو بکشاید صد فضولی بکن، چہ کار آید

در سرائر، چہ جائے استنباط شترے، چوں خزد بہ سمّ خیاط

تو نۂ باخبر، ازاں کوئے تو نہ دانی جمالِ آں روئے

خبرے زو بمردماں چہ دہی ماہِ نادیدہ را، نشاں چہ دہی

سخنِ یار و سینہ افسردہ جامۂ زندہ است بر مردہ

گر بری ریگ را بزرگ و بلند جنبشِ باد خواہدش افگند

ہست ما را یکے، کہ ہر فیضاں

مے شود، زاں محافظِ تن و جاں

آں خُدائے کہ آفریدِ جہاں   ہَست ہر آفریدہ را نگراں
ہرچہ باید برائے مخلوقات   از لباس و خوراک و راہِ نجات
خُود مُہیّا کُنَد، بمنّت و جُود   کہ کریم است و قادر است و وَدُود
چشمِ خُود کُن بہ کشتِ صحرا باز   خوشہ با خوشہ اِیستادہ بناز
ہمہ از بہرِ ماست، تا بخُوریم   درد و رنجِ گرسنگی نہ بریم
آنکہ از بہرِ چند روزہ حیات   اِیں قدر کردہ است تائیدات
چُوں نہ کردے، برائے دارِ بقا   نظرے کُن، بہ عقل و شرم و حیا
سنگ اُفتد، بر اِیں چُنیں فرہنگ   کہ زِ صِدق است دُور، صد فرسنگ
گر کُنی سُوئے نفسِ خویش خِطاب   کہ چسانت گُذر شَوَد بجناب
خُود نِدائے بیایدت، زِ دَرُوں   کہ زِ تائیدِ حضرتِ بیچُوں
ناید اندر قیاس و فہمِ کَسے   کہ شَوَد کارِ پیل از مگسے
پس چہ مُمکن کہ ذرّۂ اِمکاں   خُود کُند کارِ حق، بہ زور و تُواں
شانِ دادارِ پاک را بِشناس   وز چُنیں کسرِ شانِ اُو بِہراس
خویشتن را، شریکِ اُو سازی   پیشِ اُو دَم زنی بہ انبازی
اِیں چہ عقل است ہاے بتر زِ دَواب!   اِیں چہ بر فہمِ تو فتاد حِجاب؟

گر کسے گویدت، بہ اِستحقار　　کہ دریں شہر، چوں تو ہست ہزار

نیستی از کسے، بہ عقل فزوں　　با تو ہم پایہ اند، مردمِ دُوں

مُشتعِل مے شوی، بہ کیں خیزی　　در دِل آری، کہ خونِ اُو ریزی

آنچہ بر خود، روا نمے داری　　چُوں پسندی بحضرتِ باری

چُوں پسندی، کہ کارسازِ اُمور　　اَبکمے ہست و اَز سُخن معذُور

چُوں پسندی، کہ واہِبِ ہر نُور　　بُخل ورزیدہ، یا شُداشت قصُور

چُوں پسندی، کہ حضرتِ غفُور　　ہست عاجز، چو مُردگانِ قبُور

بہرِ تعظیم ہست، مذہب و دِیں　　تُف برآں دِیں، کہ مے کُند توہیں

آنکہ اُو خلق را، زبانہا داد　　خاک را، طاقتِ بیانہا داد

چُوں بَوَد گُنگ و بے زباں ہیہات　　شرمت آید، زپاک و کامِلِ ذات

جامِعِ ہر کمال و عِزّ و جلال　　چُوں بَوَد ناقص، اَے اسیرِ ضلال

ہمہ اَوصافِ اُو، چو گشت عیاں　　چُوں بِماندے تکلُّمش پنہاں

دِیدہ آخر برائے آں باشد　　کہ بدو مرد راہ داں باشد

وہ چہ اِیں چشم ہست و اِیں دِیدہ　　کہ برو آفتاب پوشیدہ

گر بدِل باشدت خیالِ خُدا　　اِیں چنیں ناید از تو اِستغنا

از دِل و جاں طریقِ اُو جوئی وز سرِ صِدق سُوئے اُو پوئی
ہر کرا، دِل بُوَد بہ دِلدارے خَبَرَش پُرسَد از خبردارے
گر نباشد لِقائے مجبُوبے جویَد از نزدِ یار مکتوبے
بے دِلآرام، نایَدَش آرام گہ بَرُویش نظر گہے بکلام
آنکہ داری بدِل محبّتِ اُو نایَدَت صَبر جُز بہ صُحبتِ اُو
فُرقتِ اُو، گر اِتّفاق اُفتَد در تن و جانِ تو فِراق اُفتَد
دِلَت از ہجرِ اُو کباب شَوَد چَشمَت از رِفتنَش پُر آب شَوَد
باز چُوں آں جمال و آں رُوئے شُد نصیبِ دو چشم، در کُوئے
دست در دامَنَش زنی بجنُوں کِہ زِ نادیدنَت دِلَم شُد خُوں
اِیں محبّت بہ ذرّۂ اِمکاں وز دِل، افگندۂ، خُدائے یگاں
لااُبالی فتادۂ زاں یار فارِغی زاں جمال و زاں گُفتار
مُردگاں را، ہمے کشی بہ کِنار وز دِلآرامِ زندۂ بیزار
کس شُنیدی کہ قانِع از یارست عِشق و صبر، اِیں دو کار دُشوارست
آنکہ در قَعرِ دِل فرود آیَد دِیدہ از دِیدنَش نیا سَایَد
تو دِلِ خُود، بہ دِیگراں دادہ یکسر از یار، فارِغ اُفتادہ

اِیں بُوَد حال و طَورِ عاشِقِ زار　　اِیں بُوَد قدرِ دِلبر، اَے مُردار

عاشِقاں را بُوَد، زِ صِدق آثار　　اَے سِیَہ دِل، تُرا بہ عشق چہ کار

تا زِ تو، ہستی اَت، بَدَر نَرَوَد　　تُخمِ شِرک از دِلِ تو، بَر نہ رَوَد

پائے سَعیَت بلند تر نَرَوَد　　تا تُرا دُودِ دِل بسَر نَرَوَد

یار پَیدا شَوَد، دراں ہنگام　　کِہ تو گردی نِہاں زِ خُود بتمام

تا نہ سوزی، زِ سوز و غم نَرَہی　　تا نہ مِیری، زِ مَوت ہم نَرَہی

چیست آں ہیزمِ جان و تن کِہ نسوخت؟　　آتش اندر دِلے بِزَن، کِہ نسوخت

کُلبۂ جسمِ خُود، بِکُن برباد　　چُوں نمے گردد، از خدا آباد

پائے خُود را جُدا کُن، از تنِ خویش　　چُوں نگیرد، رہے صَداقت پیش

ہیچ چیزے، چو ذاتِ بیچُوں نیست　　جگرے خُوں شَوَد، کزو خُوں نیست

گنج ہائے جہاں فِدائے نِگار　　بہ زِ صد گنج خاکِ پائے نِگار

ہر چہ از دستِ اُو رَسَد آں بہ　　خارِ اُو، از ہزار بُستاں بہ

ذِلّت از بہرِ اُو، زِ عِزّت بہ　　قِلّت از بہرِ اُو زِ کثرت بہ

مُردن از بہرِ اُو حیاتِ مُدام

صَد لذائذ فدائے آں آلام

اَے کہ در کوئے دِلستاں گذری　　باوفا باش، ور زِ جاں گذری

صادِقانے کہ طالِبِ یار اند　　جاں فِشاناں زِ بہرِ دِلدار اند

گر نیابَند راہِ آں دِلبر　　از غَمش جاں کُنَند زیر و زَبَر

از دِلآرام رنگ مے دارند　　وز رہِ نام، ننگ مے دارند

لذّتِ خُود، بہ درد، مے بینند　　حُسن، در رُوئے زَرد، مے بینند

تو کہ چوُں خَر، بہ گِل فِرومانی　　ہِمّتِ آں یلاں، چہ میدانی؟

سہل باشد حکایت از غم و درد　　داند آں کس، کہ رُو بہ غمہا کرد

آفرینِ خُدا، بر آں جانے　　کہ زِ خُود شُد، برائے جانانے

منزِلِ یارِ خویش، کرد بدِل　　وز ہوا ہا رَمید صد منزِل

از خُودی در شُد و خُدا را یافت　　گُم شُد و، دستِ رہنما را یافت

تو چہ یابی، کہ غافِلی زیں راہ　　واز جلالِ خُدا، نۂ آگاہ

ہمہ کارت بہ عقلِ خام اُفتاد　　ہمہ سعیِ تو ناتمام اُفتاد

ہمچو طُوطی، ہمیں سُخَن یاد است　　کہ بَشَر، عاقِل است و آزاد است

اَے کہ دیوانۂ، پئے اموال　　وہ کہ در کارِ دیں، چُنیں اِہمال

رُوئے دِل را، بجانبِ دیں کُن　　فِکرِ آخر، غمِ نخستیں کُن

حصرِ تو بر قیاس، در ہمہ حال — ہست بر حُمقِ تو، یک اِستِدلال

تا نہ فرماں رَسَد بہ اِعلانے — چُوں شَوَد کس، مُطیعِ فرمانے

تا نہ حُکمے شَوَد ظہور پذیر — چُوں تُوانی شُدن مُطیعِ امیر

تا نہ گردد کسے، زِ حق مامُور — کُفر و اِیماں، چِساں کُنند ظہور

تا نیایَد اِشارتے زِ نگار — چہ بَرآیَد، زِ دستِ عاشِقِ زار

فرق در سَرکش و مُطیعِ خُدا — جُز بہ حُکمش، چِساں شَوَد پَیدا

شرطِ تعمیلِ حُکم، چُوں حُکم است — پس وُجُودش بجو، نَخُست اَے مَست

ورنہ، اِیں دعوٰئِ غلط بِگذار — کہ رَوَم، زیرِ حُکمِ آں داوار

خُود تراشیدن، از خُودی فرماں — آں نہ حُکمِ خُداست، اَے ناداں

نہ بہ عُرف است، نے بہ عقل روا — کہ شَوَد ظنِّ خویش، حُکمِ خُدا

حُکمِ اُو آں بُوَد، کہ اُو فرمُود — پس چو فرمُود، خُود نگہ کُن زُود

کہ ازیں شُد ثبوتِ وَحیِ خُدا — شُد ضرورت مُسَلَّمش زِیں جا

گر دِہَندت بصیرتِ دِینی — در گمانہا، ہلاکِ خُود، بِینی

بِنگر آخِر بہ عقل و فِکر و قیاس — کہ خِرَد را نہ مُحکم است اَساس

تا نباشد رفیقِ اُو، دِگرے — نایَدش از رہِ یقیں، خَبَرے

تا نہ بینی بدیدہا جائے — یا نہ یابی خبر، زِ بینائے

خود نگوید ترا خرد زِ نہار — کہ چنیں دارد، آں مکاں آثار

پس چہ ممکن، کہ دم زند بمعاد — کہ چنیں اند، آں دیار و بلاد

ایں چہ حمق است و، ایں چہ بے راہی — کہ بجہل است، لافِ آگاہی

چوں روی، از قیاسِ خود بہ رہے — کہ ندیدی، بہ عمرِ خویش گہے

چوں شُد، از عالمِ دگر خبرت — مادرت دیدہ بود، یا پدرت

ور ندید است کس، چساں دانی — کم خرام، اے دنی، بہ عریانی

تو کہ داری زِ انبیاء انکار — ایں ہمہ کوری است و استکبار

یک نظر کن، بہ فطرتِ انساں — کہ ندارند، جوہرے یکساں

مختلف اوفتاد، ہر بشرے — کس بخیرے فزود، کس بشرے

پس چو یک بیش و، دیگر است کمے — ہمچنیں در قبولِ فیض ہمے

خود نگہ کن کنوں، زِ صدق وصفا — کہ چہ ثابت ہمے شود، زینجا

شبِ تار است، و خوف بیش از بیش — از سرِ خود روی، مدہ سرِ خویش

پسِ دیوار، چوں نمے دانی — چوں بدانی غیوبِ ربانی؟

در شگفتم، کہ با چنیں نقصاں — از چہ بر عقل مے شوی نازاں؟

اینچہ عقل است و اینچہ معرفت است؟ اینچہ قہرِ خدا، و و حشمت بست؟

ایں جہانت، چو رعید خوش افتاد واں وعیدِ خدا، نداری یاد

بشنو از وحیِ حق، چہ گوید راز از جنابِ وحید و بے انباز

کاں خرد ہا، کہ در دلِ عقلاست ہمہ یک ذرّۂ، ز آتشِ ماست

آں کلامِ خدا، نہ بر فلک است تا بگوئی کہ ہست دور از دست

یا بگوئی کہ کار ہست محال بر فلک رفتنم، کدام مجال

نے بزیرِ زمیں، کلامِ خدا تا بگوئی کہ چوں خزم آنجا؟

چوں زِ قعرِ زمیں، بروں آرم؟ خود چنیں طاقتے، نمے دارم

قطعِ عذرِ تو کردہ، داورِ پاک نورِ عرش، آمدست بر سرِ خاک

گر ترا رحم آں یگاں بکشد دولتت سوئے او عناں بکشد

اللہ اللہ، چہ ریخت از انوار ہست رشحِ دگر، در آں گفتار

جہل گردد، زِ دیدنش یکسو! رو دہد صد گشائشے زاں رو

نورہا آورد، تلاوتِ او عالمے زیرِ بارِ منّتِ او

چشمِ بد دور، ایں چہ ہست جمال ہست یک چشمۂ، زِ آبِ زلال

تا جہاں رسمِ دلبری بنہاد کس چو او دلبری، ندارد یاد

آں شعاعے کزُو شُد است عیاں — کس ندیده، ز مہر و مہ بہ جہاں

چند بر عقلِ خام ناز کُنی — چہ کُنم، تا تو دِیده باز کُنی

نقصِ خُود بنگر و کمالِ خُدا — ذِلّتِ خویشتن، جلالِ خُدا

از رہِ عقل، راہِ ربِّ مجید — کس ندید است و، کس نخواہد دید

اندر آنجا کہ سوختن باید — چوں رہے از قیاس بکشاید

تا نشُد وحیِ حق مدد فرما — تا نیاوُرد بُو نسیمِ صبا

عقل را، زاں چمن نبُود خبر — طائرِ فکر بُود، سوختہ پر

آں صبا، نکہتے زِ یار آوُرد — تا خرد نیز، رُو بکار آوُرد

بارہا آب، خُود نگار آوُرد — تا تخیلِ قیاس بار آوُرد

وقتِ عیش است و موسمِ شادی — تو چہ در سوگ و ماتم افتادی

تُند بادے بخواہ، از دادار — تا خس و خارِ تو بَرَد، یک بار

در خُور و مہ، شکلے نگیرد راہ — تو زِ دِلدارِ خویش، دِیده بخواہ

گُمرہی، تا دمے کہ سرتابی — چوں بجوئی زِ صدقِ دِل، یابی

نیستی، طالبِ حقیقتِ راز — بس ہمیں مشکلِ است، اَے ناساز

بر وجُودش، زِ صنعت، اِستدلال — ایں مجاز است، نے چو اصلِ وصال

وصلش، از آیۂ مجازی نیست — باز کُن دیدہ، جائے بازی نیست

گر بر آتش دو صد جگر سوزی — نیستت از قیاس پیروزی

خبرے، نیستت زِ جانانہ — مے زنی ہرزہ، گام کورانہ

آں یقینے کہ بخشدت دادار — چوں قیاس خودت نہد بکنار

آں یکے، از دہانِ دلدارے — نکتہ ہائے شُنید و اسرارے

واں دِگر از خیالِ خود بگماں — پس کجا باشد ایں دو کس یکساں

اَیکہ مغرورِ راہِ مظنونی — تو نہ عاقل کہ سخت مجنونی

آں خدا را، کزوست منّت ہا — بشمری زیرِ منّتِ عُقلا

ایں خدائے عجیب در دلِ تست — کہ چنیں است زار و ماندہ و سست

تا نہ از عاقلاں مدد ہا یافت — نتوانست، سوئے خلق شتافت

کے پسندد خرد کہ آں اکبر — شہرتے یافت، از طفیلِ بشر

شب تاراست و، دشت و بیم دواں — چوں بخوابی بہ غفلت، اے ناداں

خیز و برحالِ خود، نگاہ بکن — خطرِ راہ ببین و آہ بکن

خیز و از نفسِ خود بپرس نشاں — کہ چہ خواہد مراتبِ عرفاں

مے تپد از برائے رفعِ حجاب؟ — یا قیاسش بس است در ہر باب؟

اَفَلَا تُبْصِرُوْنَ، گفت خدا | خیز و در نفس جو تعطّش ہا
تو اسیری بصد ہزار خطا | ہر خطائے بتر زِ اژدرہا
عجب ایں کوری است و بے بصری | کہ ازیں کارِ خام، بے خبری
سخن راست است، نے زِ خطاست | تو نہ فہمی سخن، خطا اینجاست
سرِ سربستہ و، ورائے ورا | کہ گشاید، بدونِ وحیِ خدا
رازِ ذاتِ نہاں، کہ گوید باز | جز خدائیکہ ہست محرمِ راز
مشتِ خاکے، فتادہ است براہ | تند بادے بجوید از درگاہ
تو نہ فہمی ہنوز ایں سخنم | دردِلت چوں فروشوم؟ چہ کنم؟
اَے دریغا، کہ دِل زِ درد گداخت | دردِ مارا مخاطبے نشناخت
اَے خورِ روئے یار، زود برآ | کہ دِل آزرد، از شبِ یلدا
یک نگاہے بس است، دردیں ہا | کاش دیدے کسے، زِ خوفِ خدا
آشکار است، کفر و ایماں ہم | گفتمت آشکار و پنہاں ہم
ترکِ خوفِ خدا و بدعملی | ایں دو چیز اند، تخم تیرہ دِلی
ورنہ روئے نگار، نیست نہاں | ہر حجابے زِ تست، اَے بیجاں
از رگِ جاں قریب تر یار است | ہرزہ، از تو درازئ کار است

لہ وَفِیْٓ اَنْفُسِکُمْ اَفَلَا تُبْصِرُوْنَ (الذّٰریات: ۲۲)

هر کہ برخاست از خودی یکبار　　خود نشیند بکارِ او دادار

حیّ و قیّوم و قادر ست نگار　　تو مپندار مُردہ، اے مُردار

میلِ رفتن گرست، جانبِ یار　　جانبِ صدق را عزیز بدار

ور شکے ہست، خیز و تجربہ کُن　　تا شکوکت بر آورم از بُن

گر خرد پاک از خطا بودے　　ہر خرد مند باخدا بودے

کس نرست از ذہول و سہو و خطا　　جز خداوندِ عالم الاشیاء

نظرے کُن، زِ روئے استقرا　　گر کسے رستہ است، باز نما

ورنہ باز آ، زِ شورش و انکار　　جیفۂ کذب را مخور زنہار

آخرت، باخدا فتد سروکار　　خود نگہ کُن، بترس زاں دادار

در خرابات اُوفتاد دِلے　　خود بخود چوں بروں شود زِ گلے

رو بہ باطل نہادۂ ، باز آ　　دِل بہ بد روئے دادۂ باز آ

در مزابل ، فتادۂ　باز آ　　ایں کجا، ایستادۂ　باز آ

آخر اے لاف زن زِ عقل و خرد　　ہوش کُن، پامنہ بروں از حد

دم زدن در خیالہائے محال　　ہست شوریدہ مشربی وضلال

ہر کہ رخت افگند بہ ویرانہ　　مے نماید، بتر زِ دیوانہ

چوں چنیں سرزنی، زِ راہِ صواب؟ چہ ندانی کہ آخر است حساب ؟
پائے تو لنگ، منزلِ تو دراز ترسمت چوں رسی ازیں تگ و تاز
خود چنیں است، فطرتِ انساں کہ چو بیند کہ مشکل است گراں
اوّل از زور و تاب و طاقتِ خویش مے کند سعی و جہد بیش از بیش
تا مگر کارِ بستہ، بکشاید زیرِ بارِ سپاسِ کس، ناید
چوں بہ بیند کہ کار، رفت از دست رَسَنِ اختیار رفت از دست
رُو نہد سوئے کوچۂ یاراں مَدَدے جوید از مددگاراں
زورِ دستِ برادراں جوید نزدِ ہر کارداں ہمے پوید
چوں بماند زِ ہر طرف ناچار نالد آخر بدرگہِ دادار
نعرہ ہامے زند بحضرتِ پاک وز تضرّع، جبیں نہد بر خاک
درِ خود بندد و بگرید زار کاے گشائندۂ رہِ دشوار
گنہِ من بہ بخش و پردہ بپوش تا نہ دشمن زند بشادی جوش
چوں، چنیں فطرتِ بشر افتاد زاں سہ گونہ صفت، کہ کردم یاد
آں حکیمش، زِ لطفِ بے پایاں حسبِ فطرت، بداد ہم ساماں
از پئے جہدِ خویش، عقلش داد راہِ فکر و قیاس و غوض، گشاد

وز پئے کار باہمیں اِمداد رحم در قلبِ یک دِگر بِنہاد

از شُعُوب و قبائِل و اقوام کرد کارِ نظام و رَبطِ تمام

وز پئے حاجتِ فُیُوضِ خُدا کرد اِلہام را زِ رَحم، عطا

تا رَسد کارِ آدمی، بکمال تا مُیَسّر شَوَد ہمہ آمال

تا بحدِّ یقیں رَسد تعلیم تا دو گونہ شَوَد رہِ تفہیم

زاں دو گونہ مناہِجِ تلقیں مے گُشاید رہِ حُصُولِ یقیں

ہر طَبیعت بحَسَبِ فہم و خیال مے برآید بداں، زِ چاہِ ضلال

غَرَض، آں مَیلِ فِطرتے، کہ خُدا کرد، در فِطرتِ بَشَر، پَیدا

آں ہمے خواست، وَحیِ رَبّانی نَظَرے کُن بَغور، تا دانی

فِطرَتَت، چُوں فِتادہ است چُناں چُوں کَشی سَر زِ فِطرت، اَے ناداں

اِقتِضائے طبیعتِ اِنساں کہ نِہادست ایزدِ مَنّاں

گہ بَشَر را کَشَد بہ سُوئے قِیاس تا نِہَد کار را بہ عقل اَساس

گاہِ دیگر کَشَد، بہ مَنقُولات تا بِیاراید، از بَیانِ ثِقات

زِینکہ، آرامِ قلب و اِطمیناں جُز بہ اَخبارِ صادِقاں نتُواں

نیز، چُوں واجِب ست، در تعلیم کہ بقَدرِ خِرَد، بُوَد تفہیم

لاجَرَم، رہ کشادہ اند، دوتا　　تا رَسَد ہر طبیعتے، بخُدا

تا ذکی و غبی و، اشرف و دُوں　　رہ بیابَند سُوئے آں بیچُوں

دِیگر اِیں است، نیز ہم بُرہاں　　بر ضرُوراتِ وَحیِ آں رحماں

کہ چنیں شُہرتِ خُدائے یگاں　　ہرگز از جُہدِ عقل ہا نتواں

گر نہ گُفتے خُدا اَنَا الموجُود　　چُوں فتادے جہاں بَرَش بسجُود

اِیں ہمہ شور، ہستیٔ آں یار　　کہ ازُو عالَم ست عاشِقِ زار

خُود بیَنداخت، آں خُدائے جہاں　　نہ بَشَر کرد، بر سَرَش اِحساں

اَے دریغ، اِیں چہ آدمی زادند　　کز خُدا، در خُودی بیُفتادند

عقل چُوں شُد؟ چو فَیضِ وَحی نبُود　　دِیدہ را ز آفتاب، ہست وُجُود

اُو اگر نُورِ خُود نہ بخشیدے　　چشمِ ما خُود بخُود، چساں دِیدے

بُلبُل از فَیضِ گُل، سُخَن آموخت　　منکِر از وَے ہماں، کہ چشم بدوخت

ہمہ عالَم گواہِ آلائیش　　اَبلہ منکر، زِ وَحی و اِلقائیش

مِہرِ پاکاں بجانِ خُود بنِشاں　　تا شَوی جانِ من، ہم از پاکاں

اِیں خرَد، جُملہ خَلق مے دارند　　ناز کم کُن کہ چُوں تو بسیار اند

چارۂ ما بغیرِ یار کجا　　ما کجائیم و عقلِ زار کجا

زہرِ فُرقت چشی و ناکامی   باز مُنکر، زِ وَحی و اِلہامی
جانِ تو بر لب از نخُوردنِ آب   باز از آبِ زندگی رُوتاب
کورِ ہستی، و کیں بہ دِیدہ وراں   وَہ چہ داری، شقاوت و خُسراں
دارُوئے دردِ دِل، نہ فطنتِ ماست   آں بدارالشِّفائے وَحیِ خُداست
نشَوَد عَینِ زَر، تصَوّرِ زَر   زَر ہماں ست، کو فِتَد بہ نظَر
ہست بر عقل مِنّتِ اِلہام   کہ ازُو پُخت، ہر تصَوّرِ خام
آں گماں بُرد و، ایں نمُود فراز   آں نہاں گُفت و، ایں کشُود آں راز
آں فِرو ریخت، ایں بکف بسپُرد   آں طمع داد و، ایں بجا آوُرد
آنکہ بشکست، ہر بُتِ دِلِ ما   ہَست وَحیِ خُدائے بے ہمتا
آنکہ مارا رُخِ نِگار نمُود   ہَست اِلہامِ آں خُدائے وَدُود
آنکہ داد از یقینِ دِل جامے   ہَست گُفتارِ آں دِلآرامے
وصلِ دِلدار و، مستی از جامش   ہمہ حاصل شُدہ، زِ اِلہامش
وصلِ آں یار، اصلِ ہر کامیست   وانکہ زیں اصل غافل، آں خامیست

بے عَطیّات، ما ہمہ بے زاد
بے عِنایات، ما ہمہ برباد

ناتواناں را کجا تاب و تواں — تا نشاں یابند خود، زاں بے نشاں

عقلِ کوراں، رہنما جوید براہ — رہبری از دانشِ کوراں مخواہ

عقلِ ما، از بہرِ زاری و بکاست — دفعِ آزارِ جہالت، از خداست

عقلِ طفل است، اینکہ گرید زار زار — شیر جز مادر نیاید، زینہار

*

عشق است کہ بر خاکِ مذلّت غلطاند — عشق است کہ بر آتشِ سوزاں بنشاند

کس بہرِ کسے، سر ندہد، جاں نفشاند — عشق است کہ ایں کار بصد صدق کناند

*

ہیچ محبوبے نماند، ہمچو یارِ دلبرم — مہر و مہ را نیست قدرے، در دیارِ دلبرم

آں کجا، روئے کہ دارد، ہمچو رویش آب و تاب — واں کجا، باغے کہ مے دارد بہارِ دلبرم

*

چشم و گوش و دیدہ بند، اے حق گزیں — یاد کن فرمانِ "قُل لِلمُؤمِنِین"

خاطرِ خود، زین و آں، یکسر برآر — تا شود، بر خاطرت حق آشکار

زیرِ پا کن، دلبرانِ ایں جہاں — تا نماید چہرہ، آں محبوبِ جاں

کاملاں حقّ اند، ہم زیرِ زمیں — تو بگوری، با حیاتِ ایں چنیں

سالہا باید کہ خُونِ دِل خُوری   تا بگوئے دِستانے رَہ بَری

کے بہ آسانی، رہے بکشایدت   صد جنُوں باید کہ تا ہوش آیدت

ہمیں مرگست، کزیاراں بپوشد رُوئے یاراں را
بیکدم مے کُند وقتِ خزاں، فصلِ بہاراں را

ہست فُرقانِ مُبارک از خُدا، طیّب شجر
نونہال و، نیک بُو و، سایہ دار و، پُر زِ بَر
میوہ گر خواہی، بیا زیرِ درختِ میوہ دار
گر خرَدمندی، مجُنباں بید را بہرِ ثمَر
ور نیاید باوَرت در وصفِ فُرقانِ مجید
حُسنِ آں شاہدِ بپُرس، از شاہداں، یا خُود نگرَ
وانکہ اُو نامد پئے تحقیق و در کیں مُبتلاست
آدمی ہرگز نباشد، ہست اُو، بدتر زِ خر

مُناجات

اَے خالقِ اَرض وسَما، برمن درِ رحمت گُشا   دانی تو آں دردِ مرا، کز دیگراں پنہاں کُنَم

ازبس لطیفی دِلبرا، در ہر رگ و تارم درآ   تا چوں بجو دیابم ترا، دِل خوشتر از بُستاں کُنَم

در سرکشی اَے پاک خُو، جاں برکَنَم در ہجرِ تو   زانساں ہمے گریم کزو، یک عالَمے گریاں کُنَم

خواہی بقہرم کُن جُدا، خواہی بلُطفم رُو نُما   خواہی بِبَخش یا کُن رہا، کَے ترکِ آں داماں کُنَم

❋

اَے خُدا، اَے چارۂ آزارِ ما   اَے علاجِ گریہ ہائے زارِ ما

اَے تو مَرہم بخشِ جانِ ریشِ ما   اَے تو دِلدارِ دِلِ غم کیشِ ما

از کَرَم برداشتی ہر بارِ ما   واز تو ہر بار و بَرِ اشجارِ ما

حافِظ و سَتّاری، از جُود و کَرَم   بیکساں را، یاری از لُطفِ اَتَم

بندۂ درماندہ، باشد دِل طپاں   ناگہاں، درماں برآری از میاں

عاجزے را، ظُلمتے گیرد براہ   ناگہاں، آری بَرُو، صد مہر و ماہ

حُسن و خُلق و دِلبری، بر تو تمام   صُحبتے، بعد از لِقائے تو حَرام

آں خِردمندیکہ اُو دِیوانہ اَت   شمعِ بزم است آنکہ اُو پروانہ اَت

ہر کہ عِشقت در دِل و جانش فِتَد   ناگہاں جانے در ایمانش فِتَد

عشقِ تو گردد عیاں، بر رُوئے اُو — بُوئے تو آید، زِ بام و کُوئے اُو

صد ہزاراں نعمتش بخشی، زِ جُود — مہر و مہ را، پیشش آری در سُجُود

خُود نشینی، از پئے تائیدِ اُو — رُوئے تو یاد اُوفتد، از دیدِ اُو

بس نُمایاں کارہا کاندر جہاں — مے نُمائی، بہرِ اکرامش عیاں

خُود کُنی و خُود کُنانی کار را — خُود دِہی رونق تو آں بازار را

خاک را در یکدمے، چیزے کُنی — کز ظہورش، خلق گیرد روشنی

بر کسے چو مہربانی مے کُنی — از زمینی آسمانی مے کُنی

صد شُعاعش میدہی، چُوں آفتاب — تا نماند، طالبِ دیں در حجاب

تا زِ تاریکی، بَر آید عالمے — تا نشاں یابند، از کوئیت ہمے

زیں نشاں ہا، بدرگاں کور و کراند — صد نشاں بینند، و غافل بگذرند

عشقِ ظُلمت، دشمنی با آفتاب — شب پرانِ سرہندی، جاں در حجاب

آں شہِ عالم، کہ نامش مُصطفٰے — سیّدِ عُشّاقِ حق، شمسُ الضُحٰے

آنکہ ہر نُورے، طُفیلِ نُورِ اُوست — آنکہ منظُورِ خُدا منظُورِ اُوست

آنکہ بہرِ زندگی، آبِ رواں — در معارف، ہمچو بحرِ بیکراں

آنکہ بر صدق و کمالش در جہاں — صد دلیل و حُجّتِ روشن عیاں

آنکہ انوارِ خدا بر روئے او | مظہرِ کارِ خدائی کوئے او
آنکہ جملہ انبیاء و راستاں | خادِمانش، ہمچو خاکِ آستاں
آنکہ مہرش مے رساند تا سما | مے کند چوں ماہِ تاباں در صفا
مے دہد فرعونیاں را ہر زماں | چوں یدِ بیضائے موسیٰ صد نشاں
آں نبی در چشمِ ایں کورانِ زار | ہست یک شہوت پرست و کیں شعار
شرمت آید، اے سگِ ناچیز و پست | مے نہی نامِ یلاں شہوت پرست
ایں نشانِ شہوتی ہست؟ اے لئیم! | کز رخش رخشاں بود نورِ قدیم
در شبے پیدا شود، روزش کند | در خزاں آید، دِل افروزش کند
مظہرِ انوارِ آں بیچوں بود | در خرد، از ہر بشر افزوں بود
اتباعش، آں دہد دِل را گشاد | کش نہ بیند کس، بصد سالہ جہاد
اتباعش، دِل فروزد، جاں دہد | جلوۂ از طاقتِ یزداں دہد
اتباعش سینہ نورانی کند | باخبر، از یارِ پنہانی کند
منطقِ او، از معارِف پُر بود | ہر بیانِ او، سراسر دُر بود
از کمالِ حکمت و تکمیلِ دیں | پا نہد، بر اوّلین و آخریں
وز کمالِ صورت و حسنِ اتم | جملہ خوباں را کند، زیرِ قدم

تا بعثش چوں انبیا گردد، ز نور — نورش افتد، بر ہمہ نزدیک و دور

شیرِ حق، پُرہیبت از ربِّ جلیل — دشمناں پیشش چو روباہِ ذلیل

ایں چنیں شیرے بوَد شہوت پرست؟ — ہوش کن، اَے روبہے ناچیز و پست!

چیستی؟ اَے کورکِ فطرت تباہ — طعنہ بر خوباں، بدیں روئے سیاہ

شہوتِ شاں، از سرِ آزادی است — نے اسیرِ آں، چو تو، آں قومِ مست

خود نگہ کن، آں یکے زندانی است — وآں دِگر، داروغۂ سلطانی است

گرچہ در یکجاست ہر دو را قرار — لیک فرقے ہست، دوری آشکار

کارِ پاکاں بر بداں کردن قیاس — کارِ ناپاکاں بوَد، اَے بدحواس

کاملاں، کز شوقِ دِلبر مے روَند — با دو صد بارے، اسبکتر مے روَند

ایں کمال آمد کہ، با فرزند و زن — از ہمہ فرزند و زن، یکسو شدن

در جہان و، باز بیروں از جہاں — بس ہمیں آمد نشانِ کاملاں

چوں ستورے، زیر بار افتد بسر — در تہی رفتن، سریع و تیز تر

ایں چنیں اسپے، کجا آید بکار — نابکار ست ایں، در اسپانش مدار

اسپ آں اسپ است کو بارِ گراں — مے کشد، ہم مے روَد بس خوش عناں

کاملے گر زن بدارد، صد ہزار — صد کنیزک، صد ہزاراں کاروبار

پس گر اُفتد در حضورِ اُو فتور | نیست آں کامِل، زِ قُربت ہست دُور
نیست آں کامِل، نہ مردے زندہ جاں | گر بخُر دمندی، زِ مردانش مخواں
کامِل آں باشد کہ با فرزند و زَن | با عیال و جُملہ مَشغُولئِ تن
با تجارت، با ہمہ بَیع و شِرا | یک زماں، غافِل نگردَد از خُدا
اِیں نِشانِ قُوّتِ مردانہ است | کامِلاں را، بس ہمیں پیمانہ است
سوختہ جانے، زِ عشقِ دِلبرے | کَے فراموشش کُنَد با دیگرے
اُو نظر دارد بغیر و، دِل بہ یار | دست درکار و، خیال اندر نِگار
دِل طپاں، در فُرقتِ محبُوبِ خویش | سینہ از ہجرانِ یارے، ریش ریش
اُوفتادہ دُور، از رُوئے کسے | دِل دَواں ہر لحظہ، در کُوئے کسے
خَم شُدہ از غم، چو اَبروئے کسے | ہر زماں پیچاں، چو گیسُوئے کسے
دِلبرش در شُد، بجان و مغز و پوست | راحتِ جانَش، بیادِ رُوئے اوست
جاں شُد اُو، کَے جاں فراموشش شَوَد | ہر زماں آید، ہم آغوشش شَوَد
دیدہ چُوں بر دلبرِ مست اُوفتَد | ہر چہ غَیرِ اوست، از دست اُوفتَد
غَیر گو در بَر بوَد، دُور است دُور | یارِ دُور اُفتادہ، ہر دَم در حُضُور
کاروبارِ عاشِقاں، کارِ جُدا است | برتر از فکر و قیاساتِ شُما ست

قومِ عیّارست، دِل در دِلبرے　　چشمِ ظاہربیں، بدیوار و درے

جاں خروشاں، از پئے مہ پیکرے　　بر زباں صد قصّہ ہا، از دِیگرے

فانیاں را، مانعے از یار نیست　　بچّہ و زَن، بر سرِ شاں بار نیست

با دو صد زنجیر، ہر دَم پیشِ یار　　خار با اُو گُل، گُل اندر ہجر خار

تو بہ یک خارے، برآری صد فغاں　　عاشقاں خنداں، بپائے جاں فشاں

عاشِقاں در عظمتِ مَولیٰ فنا　　غَرقۂ دریائے توحید از وفا

کین و مہرِ شاں، ہمہ بہرِ خُداست　　قہرِ شاں گر ہست، آں قہرِ خُداست

آنکہ در عشقِ اَحَد، محو و فناست　　ہرچہ زُو آید، زِ ذاتِ کبریاست

فانی است و تیرِ اُو تیرِ حق است　　صَیدِ اُو، دراصل نخچیرِ حق است

آنچہ مے باشد خُدا را، از صفات　　خُود دِمَد در فانیاں آں پاک ذات

خُوئے حق گردد، در ایشاں آشکار　　از جمال و از جلالِ کردگار

لُطفِ شاں، لُطفِ خُدا، ہم قہرِ شاں　　قہرِ حق گردد، نہ ہمچو دِیگراں

فانیاں ہستند، از خُود دُور تر　　چُوں ملائِک، کارکُن از دادگر

گر فرشتہ قبضِ جانے مے کُند　　یا کرم، بر ناتوانے مے کُنَد

اِیں ہمہ سختی و نرمی، از خُداست　　اُو زِ خواہشہائے نفسِ خُود جُداست

ہمچنیں مے داں مقامِ انبیا　واصِلان و فاصِلاں از ماسِوا

فانی اند، و آلۂ ربّانی اند　نُورِ حق، در جامۂ اِنسانی اند

سخت پنہاں، در قبابِ حضرت اند　گُم زِ خُود، در رنگ وآبِ حضرت اند

اختراںِ آسمانِ زیب و فر　رفتہ، از چشمِ خلائق دُور تر

کس زِ قدرِ نُورِ شاں آگاہ نیست　زانکہ اَدنیٰ را بہ اعلیٰ راہ نیست

کور کورانہ زَنَد رائے دَنی　چشمِ کورش، بے خبر، زاں روشنی

ہمچنیں، تُو اے عدُوِّ مُصطفیٰؐ　مے نمائی، کوریِ خُود را بما

بر قمر عوعو کُنی، از سگ رگی　نُورِ مہ کمتر نہ گردد، زیں سگی

مُصطفیٰؐ آئینۂ رُوئے خُداست　مُنعکس در روے، ہماں خُوئے خُداست

گر ندیدستی خُدا، اُو را ببیں　مَنْ رَاٰنِیْ قَدْ رَاَی الْحَقّ اِیں یقیں

آنکہ آویزد بہ مستانِ خُدا　خصمِ اُو گردد جنابِ کبریا

دستِ حق، تائیدِ ایں مستاں کُند　چُوں کسے بادستِ حق دستاں کُند؟

منزلِ شاں، برتر از صد آسماں　بس نہاں اندر نہاں اندر نہاں

پا فشردہ، در وفائے دِلبرے　واز سرش، بر خاک اُفتادہ سرے

جانِ خود را، سوختہ بہرِ نگار　زِندہ گشتہ، بعدِ مرگِ صد ہزار

صاحب چشم اند، آنجا بے تمیز | چشمِ کوراں، خود نباشد ہیچ چیز
رُوئے شاں، آں آفتابے کاندراں | چشمِ مرداں خیرہ، ہم چُوں شپّراں
تو خُودی زَن، رائے تو، ہمچُوں زَناں | ناقص ابنِ ناقص ابنِ ناقصاں
خُوب گرزد تو، زِشت ست و تباہ | پس چہ خوانم نامِ تو، اَے رُوسیاہ
کورِیت صد پردہ ہا بر تو فگند | وِیں تعصّب ہائے تو، بیخت بکند
اَے بسا محبُوبِ آں رَبِّ جلیل ! | پیشت از کوری حقیر است و ذلیل
اَے بسا کس، خُوردہ صد جامِ فنا | پیشِ ایں چشمت پُر از حرص و ہوا
گر نماندے، از وجُودِ تو نِشاں | نیک بُودے، زِیں حیاتِ چُوں سگاں
زاغ گرزادے بجائیت، مادَرت | نیک بُود، از فِطرتِ بَد گوہرت
زانکہ کِذب و فِسق و کُفرت در سَر است | وِیں نجاست خوارِیت، زاں بَدتر است
تو ہلاکی، اَے شَقِیِّ سرمدی! | زانکہ، از جانِ جہاں سرکش شُدی
اَے در اِنکار و شکے از شاہِ دِیں | خادِمان و چاکرانش را ببیں
کس ندیدہ از بزرگانت نِشاں | نیست در دستِ تو بیش از داستاں
لیک گر خواہی، بیا بنگر زِ ما | صد نشانِ صِدقِ شانِ مُصطفےٰؐ
ہاں بیا، اَے دِیدہ بستہ از حَسَد | تا شعاعش پردۂ تو بر دَرَد

صادقاں را نورِ حق تا ابد مُدام   کاذباں مُردند و شُد تُرکی تمام

مصطفےٰؐ، مِہرِ درخشانِ خُدا است   بر عدُوّش، لعنتِ ارض و سما است

ایں نشانِ لعنت آمد، کایں خساں   ماندہ اندر ظُلمتے چُوں شپّراں

نے دلِ صافی، نہ عقلِ راہ بیں   راندۂ درگاہِ ربُّ العالمیں

جاں کُنی صد کُن، بکینِ مصطفےٰؐ   رہ نہ بینی، جُز بہ دینِ مصطفےٰؐ

تا نہ نُورِ احمدؐ آید چارہ گر   کس نمے گیرد زِ تاریکی بدر

از طفیلِ اُوست نُورِ ہر نبی   نامِ ہر مُرسَل بنامِ اُو جلی

آں کتابے، ہمچو خُور، دادش خُدا   کز رُخش روشن شُد، ایں ظُلمت سرا

ہست فُرقاں طیّب و طاہر شَجَر   از نشاں ہا، مے دِہد ہر دَم ثمر

صد نشانِ راستی، در وَے پدید   نے چو دینِ تو، بنایش بر شُنید

پُر زِ اعجاز است، آں عالی کلام   نُورِ یزدانی، در و رَخشد تمام

از خُدائی ہا نمُودہ کار را   بَر دَریدہ، پردۂ کُفّار را

آفتاب است و، کُند چُوں آفتاب   گر نہ کوری، بیا بِنگر شتاب

اَے مُزَوِّر! گر بیائی سُوئے ما   وز وفا، رَخت اُفگنی در کُوئے ما

وز سَرِ صِدق و ثبات و غم خوری   روزگارے در حضُورِ ما بَری

عالمے بینی زِ ربانی نشاں   سُوئے رحماں، خَلق و عالَم را کشاں

گر خلافِ واقعہ گفتم سُخَن   راضیم، گر تو سَرَم بُرّی زِ تن

راضیَم، گر خَلق بر دارم کشَند   از سرِ کیں با صد آزارم کشَند

راضیَم، گر باشَدَم، ایں کیفرے   خُوں رَواں، بر خاک اُفتادہ سرے

راضیَم، گر مال و جان و تَن رَوَد   و آنچہ از قِسمِ بَلا بر من رَوَد

گر دروغم رفتہ باشد، بَر زباں   رَاضیَم، بر ہر سزائے کاذِباں

لیک، گر تو زیں سُخَن، پیچی سَرے   بر تو ہم، نفرینِ رَبِّ اکبرے

زیں سُخنہا، ہر کہ رُو گرداں بُوَد   آں نہ مَردے، رہزنِ مرداں بُوَد

اَے خُدَا، بیخِ خبیثانے برآر   کز جفا، با حق نمے دارند کار

دِل نمے دارند و چشم و گوش ہم   باز سَر پیچاں، ازاں بدرِ اُتَم

دِینِ شاں، بر قِصّہ ہا دارَد مدار   گفتگو ہا بر زباں، دِل بیقرار

فرق بسیار است، در دِید و شُنید   خاک بر فرقِ کسے، کیں را ندید

دِید را کُن جُستجو، اے ناتمام   ورنہ در کارِ خُودی، بس سَرد و خام

بر سماعت، چُوں ہمہ باشَد بِنا   آں نیفزاید جوے صِدق و صفا

صد ہزاراں قِصّہ، از رُوئے شُنید   نیست یکساں، با جوے، کاں ہست دِید

دیں ہماں باشد، کہ نُورش باقی است وز شرابِ دید، ہردم ساقی است

دِل مَدِہ، اِلّا بخُوبے، کز جمال وا نمایَد، پرتو آیاتِ کمال

کوریِ خُود، ترک کُن، ماہے ببیں اَے گدا، برخیز و آں شاہے ببیں

رُو ببیں و قَد ببیں و خَد ببیں وز محاسن ہائے خُوباں، صَد ببیں

یک دم، از خُود دُور شو، بہرِ خُدا تا مگر نوشی تو کاساتِ لِقا

دِینِ حق، شہرِ خُدائے اَمجد است داخِلِ اُو، در اَمانِ ایزد است

در دَمے، نیک و خُوش اُسلُوبے کُنَد ہمچو خُود، زیبا و محبُوبے کُنَد

جانبِ اہلِ سعادت، پَے بزن تا شَوی، روزے سعید، اَے جانِ من!

اَے بصَد اِنکار و کیں، از کودنی رَو، درِ حق زن، چرا سَر مے زنی

نالہ ہا کُن، کاے خُداوندِ یگاں بگُسلاں، از پائے من، بندِ گراں

تا مگر، زاں نالہ ہائے دردناک دستِ غَیبے گیردَت ناگہ زِخاک

بے عنایاتِ خُدا، کار است خام
پُختہ داند ایں سُخن را، والسّلام

(مطبوعہ ۱۸۸۴ء)

مدح

جان و دِلم فِدائے جمالِ محمدؐ است
خاکم نثارِ کوچۂ آلِ محمدؐ است

دِیدم بعَینِ قلب و شنیدم بگوشِ ہوش
در ہر مکاں ندائے جلالِ محمدؐ است

ایں چشمۂ رواں کہ بخلقِ خُدا دِہم
یک قطرۂ زبحرِ کمالِ محمدؐ است

ایں آتشم، زآتشِ مہرِ محمدیؐ ست
ویں آبِ من زآبِ زلالِ محمدؐ است

بحمد اللہ کہ ایں کحل الجواہر شد از کوہِ صواب و صدق، ظاہر

متاب از سرمہ رو، گر روشنیِ چشم مے باید کہ عاقل از دل و جاں دوست دارد چشمِ بینارا

کسانیکہ پوشیدہ چشمِ دل اند ہمانا، کزیں توتیا غافل اند

اَے دِلبر و دِلستان و دِلدار وَے جانِ جہان و نُورِ انوار
لرزاں، زِ تجلّیت، دِل و جاں حیراں زِ رُخت، قُلُوب و اَبصار
در ذاتِ تو جُز تحیّرے نیست ہنگامِ نظر، نصیبِ اَفکار
در غَیبی و، قُدرتت ہُوَیدا پنہانی و، کارِ تو نمودار
دُوری و، قریب تر زِ جاں ہم نُوری و، نِہاں تر از شبِ تار
آں کیست کہ مُنتہائے تو یافت واں کُو کہ، شَوَد محیطِ اَسرار
کردی دو جہاں عیاں، زِ قُدرت بے مادّہ و، بے نیازِ اَنصار
وایں طُرفہ، کہ ہیچ کم نہ گردد باآنکہ عطائے تُست بسیار
حُسنِ تو غنی کُنَد زِ ہر حُسن مِہرِ تو بخود کَشَد زِ ہر یار

حُسنِ نمکینت ار نہ بُودے | از حُسن نہ بُودے ہیچ آثار
شوخی زِ تو یافت، رُوئے خُوباں | رنگ از تو گرفت، گُل بہ گلزار
سِیمیں ذَقناں کہ سیب دارند | آمد زِ ہماں بلند اَشجار
اِیں ہر دو، ازاں دیار آیَند | گیسُوئے بُتان و مُشکِ تاتار
از بہرِ نُمائِشِ جمالَت | بینیم ہمہ چیز، آئینہ دار
ہر برگ صحیفۂ ہدایَت | ہر جوہر و عَرَض شمع بَردار
ہر نفس بتو رہے نُمایَد | ہر جاں بِدِہد، صلائے اِیں کار
ہر ذرّہ فِشانَد از تو نُورے | ہر قطرہ بِرانَد، از تو اَنہار
ہر سُو زِ عجائبِ تو شورے | ہر جا، زِ غَرائِب تو اَذکار
از یادِ تو، نُورہا بہ بینیم | در حلقۂ عاشِقانِ خُونبار
آنکس کہ بہ بندِ عشقت اُفتاد | دیگر نہ شنید پندِ اَغیار
اَے مُونِسِ جاں، چہ دِلستانی | کز خُود بِرَبُودیم بہ یکبار
از یادِ تو، اِیں دِلے بہ غم غَرَق | دارَد گُہرے نہاں، صدف وار
چشم و سرِ ما فِدائے رُویَت | جان و دِلِ ما، بہ تو گرفِتار
عِشقِ تو، بہ نقدِ جاں خریدیم | تا دَم نہ زَنَد، دِگَر خریدار

غیر از تو، کہ سر زدے زِ جَیبم؟ در بُرجِ دِلَم نماند دَیّار
عُمریست کہ ترکِ خویش و پیوند کردیم، و دَمے جُز از تو دُشوار

جنسِ نام و ننگ و عزّت راز ِداماں ریختیم
یار آمیزد مگر با ما، بہ خاک آمیختیم
دِل بِدادیم از کف و، جاں دَر رہے انداختیم
از پئے وصلِ نگارے، حیلہ ہا انگیختیم

اَے غافِلاں، وَفا نکُنَد، اِیں سَرائے خام
دُنیائے دُوں نَماند و نماند بکس مُدام

آنجا کہ مَحبّتے نمک مے ریزَد ہر پردہ کہ بود، از میاں برخیزَد
اِیں نفسِ دَنی کہ صَد ہزارش دَہن است خاموش شَوَد چو، عشق شور انگیزَد
چُوں رنگِ خُودی رَوَد کسے را از عشق یارش زِ کَرَم، برنگِ خویش آمیزَد

سینہ مے باید، تہی از غیرِ یار　　دِل ہمے باید، پُر از یادِ نگار

جاں ہمے باید، براہِ اُو فِدا　　سر ہمے باید، بپائے اُو نثار

ہیچ دانی ؛ چیست دِینِ عاشقاں　　گوئمت، گر بشنوی عُشّاق وار

از ہمہ عالَم، فرو بستن نظر

لَوحِ دِل شُستن، زِ غیرِ دوستدار

ترکِ خُوبے، مے کناند خُوب تر　　عشق را درماں بُوَد، عشقِ دِگر

شیر با شیرے، نُماید زورِ تن　　مے تُواں، آہَن بہ آہَن کوفتن

گر غریق اندر نجاست ہاست تن　　رَو، بہ دریائے درآرو غوطہ زن

چُوں گُمانے گُنم اِینجا مَدَدِ رُوحِ قُدس

کِہ مَرا در دِلِ شاں، دیو نظر مے آید

اِیں مَدَد ہاست در اسلام چو خُورشید عیاں

کِہ بہ ہر عصر مسیحائے دِگر مے آید

تا بر دلم نظر شد از مہر، ماہِ مارا　　گردست سیمِ خالص قلبِ سیاہِ مارا

لطفِ عمیمِ دلبر، ہردم مرا بخواند　　ہرچند مے زنند ایں اغیار، راہِ مارا

در کوئے دلستانم چوں خاکِ کو شب و روز　　دیگر نشاں چہ باشد، اقبال و جاہِ مارا

گرچہ ہرکس، ز رہِ لاف، بیانے دارد　　صادق آنست کہ از صدق نشانے دارد

(مطبوعہ ۱۸۸۶ء)

نے ترسیم از مردن چنیں خوف، از دلِ افگندیم

کہ ما مردیم زاں روزے کہ، دلِ از غیر برکندیم

دل و جاں، در رہِ آں دلستانِ خود فدا کردیم

اگر جانہا زِما خواہد، بصد دلِ آرزومندیم

چو شیرِ شرزۂ قدرت نماید رو، بغرّیدن

دگر آنجا نماند روبۂ ناچیز را غوغا

آں صَیدِ تیرہ بخت کہ بندے بپائے اُوست　　شپّر مِثال بُغضِ خُوری، اِختیار کرد

فِرعوں شُد و، عِنادِ کلیمے بدِل نشاند　　یکسر خزاں شُد و، گلہ ہا از بہار کرد

چُوں شحنۂ حق از پئے تعزیرِ اُو بخاست　　چنداں بکوفتش، کہ تنش چُوں غُبار کرد

تاریخِ ردِّ آں ہذیانش، چہ حاجت است

صَیدے رکیک بُود، کہ مُوسئے شکار کرد

۱۳۰۴- بالحاق بندے بپائے صَیدے

اِیں نہ از خُود ہست، ہوشِ جانِ شاں

دستِ کھڑپنچاں کَشَد دامانِ شاں

(مطبوعہ ۱۸۸۶ء)

اَے خُدا، اَے چارہ سازِ ہر دِلِ اندوہگیں

اَے پناہِ عاجزاں، آمرزگارِ مُذنبیں

از کرَم آں بندۂ خُود را، بہ بخشش ہا نواز

واِیں جُدا اُفتادگاں را، از ترحُّم ہا بہ بیں

مرثیۂ تفرقۂ حالتِ اِسلام

مے سزد، گر خوں ببارد، دیدۂ ہر اہلِ دیں
بر پریشاں حالیٔ اِسلام و، قحطُ المُسلمیں

دینِ حق را، گردشِ آمد صعبناک و سہمگیں
سخت شورے اُوفتاد، اندر جہاں از کُفر و کیں

آنکہ، نفسِ اُوست، از ہر خیر و خُوبی بے نصیب
مے تراشد عیب ہا، در ذاتِ خیرُ المرسلیںؐ

آنکہ، در زندانِ ناپاکی ست، محبُوس و اسیر
ہست، در شانِ اِمامِ پاکبازاں نُکتہ چیں

تیر بر معصوم مے بارد، خبیثے بد گہر
آسماں را مے سزد، گر سنگ بارد بر زمیں

پیشِ چشمانِ شُما، اِسلام در خاک اُوفتاد
چیست عُذرے، پیشِ حق، اَے مجمعُ المتنعّمیں

ہر طرف کُفر ست جوشاں، ہمچو افواجِ یزید
دینِ حق بیمار و بیکس، ہمچو زینُ العابدیں

مردمِ ذی مقدرت مشغولِ عشرت ہائے خویش

خرّم و خنداں نشستہ، با بتانِ نازنیں

عالماں را، روز و شب، باہم فساد از جوشِ نفس

زاہداں غافل سراسر، از ضرورت ہائے دیں

ہر کسے، از بہرِ نفسِ دونِ خود، طرفے گرفت

طرفِ دیں خالی شدہ، ہر دشمنے جست از کمیں

اَے مسلماناں، چہ آثارِ مسلمانی ہمیں ست؟

دیں چنیں اَبتر، شما در جیفۂ دنیا رہیں

کاخِ دنیا را، چہ اِستحکام در چشمِ شما ست؟

یا مگر، از دِل بروں کردید، موتِ اوّلیں

دَورِ موت آمد قریب، اَے غافلاں فکرش کنید

دَورِ مے تاکے، بخوبانِ لطیف و مہ جبیں

نفسِ خود را بستۂ دنیا مدار، اَے ہوشمند!

ورنہ تلخی ہا بہ بینی، وقتِ انفاسِ پسیں

دِل مَدِہ، اِلّا بدِلدارے کہ حُسنش دائم شت
تا سُرُورِ دائمی یابی، زِ خَیرُ المُحسِنیں

آں خرَدمندے کہ، اُو دِیوانۂ راہش بُوَد
ہوشیارے آنکہ مستِ رُوئے آں یارِ حَسیں

ہست جامِ عشقِ اُو، آبِ حیاتِ لازوال
ہر کہ نوشیدست، اُو ہرگز نَمیرد بعد ازیں

اَے برادر، دِل مَنِہ در دولتِ دُنیائے دوں
زہرِ خُوں ریزست، در ہر قطرۂ اِیں انگبیں

تا تُوانی جہد کُن، از بہرِ دیں، با جان و مال
تا زِ رَبُّ العَرش یابی، خلعتِ صد آفریں

از عَمَل ثابت کُن آں نُورے کہ در ایمانِ تُست
دِل چو دادی یُوسُفے را، راہِ کنعاں را گُزیں

یاد آیا میکہ، اِیں دِیں، مرجعِ ہر کیش بُود
عالَمے را وارہانید، از رہِ دیوِ لَعیں

بر زمیں گُسترد ظِلِّ تربیت از نُورِ علم

پائے خُود مے زد، زِ عزّ و جاہ، بر چرخِ بریں

اِیں زمانے آں چناں آمد، کہ ہر ابنُ الجہُول

از سَفاہت مے کُند، تکذیبِ ایں دینِ متیں

صد ہزاراں اَبلہاں، از دیں بروں بُردند رَخت

صد ہزاراں جاہلاں، گشتند صیدُ الماکِریں

بر مُسلماناں ہمہ اِدبار، زیں رَہ اُوفتاد

کز پئے دیں، ہمّتِ شاں نیست با غیرت قریں

گر بگردد عالمے، از راہِ دینِ مُصطفٰےؐ

از رۂ غیرت نمے جُنبند ہم مِثلِ جنیں

فکرِ ایشاں، غرق ہر دَم، در رہِ دُنیائے دُوں

مالِ ایشاں، غارت اندر راہِ نِسوان و بنیں

ہر کُجا، در مجلسے فِسق ست، ایشاں صدرِ شاں

ہر کُجا ہست از مَعاصی حلقۂ ایشاں نگیں

با خرابات آشنا، بیگانہ از کُوئے ہُدیٰ

نفرت از اربابِ دِیں، با مے پرستاں ہمنشیں

رُو بگردانید، دِلدارے کہ صد اِخلاص داشت

چُوں ندید اندر دلِ ایں قوم، صدقُ المُخلصیں

آں زمانِ دولت و اِقبالِ ایشاں، درگذشت

شُومئے اعمالِ شاں، آوُرد ایّامے چُنیں

از رہِ دِیں پروری، آمد عُروج اندر نخُست

باز چُوں آید، بیاید ہم ازیں رہ بالیقیں

یا الٰہی باز کے آید، زِ تو وقتِ مَدد

باز کے بینیم آں فرخندہ ایام و سنیں

ایں دو فکرِ دینِ احمدؐ مغزِ جانِ ما گُداخت

کثرتِ اعدائے ملّت، قلّتِ انصارِ دِیں

اَے خُدا، زُود آؤ، برما آبِ نُصرت ہا بِبار

یا مَرا بردار یارب، زیں مقامِ آتشیں

اَے خُدا، نُورِ ہُدیٰ از مشرقِ رحمت برآر
گُمرہاں را، چشم کُن روشن، زِ آیاتِ مُبیں

چُوں مرا بخشیدۂ صِدق، اندریں سوز و گداز
نیست اُمّیدم، کہ ناکامم بمیرانی دریں

کاروبارِ صادِقاں، ہرگز نمانَد ناتمام
صَادِقاں را، دستِ حق باشد نہاں در آستیں

❋

شانِ احمد را کہ دانَد، جُز خُداوندِ کریم
آنچناں، از خُود جُدا شُد، کز میاں اُفتاد میم

زاں نمط شُد محوِ دِلبر، کز کمالِ اتّحاد
پیکرِ اُو شُد سراسر، صُورتِ ربِّ رحیم

بُوئے محبُوبِ حقیقی مے دَمد، زاں رُوئے پاک
ذاتِ حقّانی صِفاتش، مظہرِ ذاتِ قدیم

گرچہ منسُوبم کُند کس، سُوئے اِلحاد و ضَلال
چُوں دلِ احمدؐ نمے بینَم، دِگر عرشِ عظیم

مِنّت ایزد را، کہ من بر رغمِ اہلِ روزگار

صَد بلا را میخرم، از ذوقِ آں عَینُ النّعیم

از عنایاتِ خُدا، وز فضلِ آں دادارِ پاک

دُشمنِ فرعونیانم، بہرِ عشقِ آں کلیم

آں مقام و رُتبتِ خاصَش، کہ بر من شُدعیاں

گُفتمے، گر دیدمے طبعے دریں راہے سلیم

در رہِ عشقِ محمّدؐ، ایں سر و جانم رَوَد

ایں تمنّا، ایں دُعا، ایں در دِلَم عزمِ صمیم

❋

آں نہ دانائے بُوَد، کز ناشکیبائیٔ نفس

خویشتن را، زُود تر، بر ضِدّ و اِنکار آوَرد

صبر باید طالبِ حق را، کہ تُخمے اندر جہاں

ہر چہ پنہاں خاصیت دارد، ہماں بار آوَرد

اَندکے نُورِ فراست باید ایں جا، مرد را

تا صَداقت، خویشتن را، خُود بہ اظہار آوَرد

صادقاں را، صدقِ پنہانی نمے ماند نہاں

نورِ پنہاں، بر جبینِ مرد، انوار آورد

ہر کہ از دستِ کسے خورد است کاساتِ وصال

ہر زماں، رویش سُرورِ واصلِ یار آورد

زِ عُشّاقِ فُرقان و پیغمبریم

بدیں آمدیم و بدیں بگذریم

جائیکہ از مسیح و نزولش سُخن رَوَد
گویَم سُخَن، اگرچہ ندارند باوَرم

کاندر دِلَم دمید خُداوندِ کردگار
کاں برگُزیدہ را، زِ رہِ صِدق مظہرم

مَوعُودم و، بحُلیۂِ ماثُور آمدم
حَیف است، گر بدِیدہ نہ بینند منظرم

رَنگم چُو گندم است، و بمُو فرق بیّن است
زاںساں کہ آمدست، در اخبارِ سرورم

اِیں مَقدَمَم، نہ جائے شکوک ست و اِلتباس
سیّدؒ جُدا کُند، زِ مسیحائے اَحمرم

از کلمۂِ مَنارۂِ شرقی، عجَب مدار
چُوں خُود زِ مشرق است تجلّیِ نیّرم

اینک مَنَم کہ حسبِ بشارات آمدم
عیسےٰ کُجاست، تا بِنَہد پا بہ مِنبَرم

آں راکہ حق بہ جنّتِ خُلدش مقام داد[1]

چُوں بر خلافِ وعدہ، بِرُوں آرد، از اِرَم

چُوں کافِر، از سِتم، بپرستد مسیح را

غیوریٔ خُدا، بسَرش کرد، ہمسرم

رَو، یک نظر، بجانبِ فُرقاں، زِ غَور کُن

تا بر تو مُنکَشِف شَوَد، اِیں رازِ مُضمرم[2]

یاربّ، کجاست محرمِ رازِ مُکاشفات

تا نُورِ باطَنش، خبر آرد زِ مُخبِرم

آں قِبلہ، رُو نمُود بگیتی، بچار دِہم[1400]

بعد از ہزار و سِہ[3]، کہ بُت افگند در حَرَم

جوشِید آنچناں کرَمِ منبعِ فیُوض

کامَد، نِدائے یار، زِ ہر کُوئے و معبرم

---

[1] انجیلِ متّی [2] اَاَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ .... الآیہ (المائدۃ: ۱۱۷)

[3] سِہ صد

اَے مُعترض، بخوفِ اِلٰہی، صبُور باش
تا خُود خُدا، عیاں کُند، آں نُورِ اختَرم

آخر نخواندۂ، کہ گمانِ نِکو کُنید
چُوں مے رَوی، بِرُوں زِحُدُودش برادرم

برمن چرا کشی تو چُنیں خنجرِ زباں
از خُود نَیَم، زِ قادرِ ذُوالمجدِ اکبرم

مامُورم و مراچہ دریں کار اِختیار
رَو، اِیں سُخَن بگو، بخُداوندِ آمِرم

اَے آنکہ، سُوئے مَن بِدَوِیدی، بصَد تبَر
از باغباں بِترس، کہ مَن شاخِ مُثمِرم

حکم است ز آسماں، بزمیں مے رَسانَمش
گر بِشنَوَم، نگویَمش، آں را کجا بَرَم

اَے قومِ مَن! بگفتۂ من، تنگدِل مباش
ز اوّل چُنیں مجوش، ببیں تا بآخِرَم

مَن خُود نگویَم اینکہ بلوحِ خُدا ہمیں است
گر طاقتست، محو کُن، آں نقشِ داوَرم

در تنگنائے حیرت و فکرم، زِ قومِ خویش
یا رب عنایتے، کہ ازیں فِکر مُضطَرم

نے چشم ماندہ است و، نہ گوش و، نہ نُورِ دِل
جُز یک زبانِ شاں کہ نیرزد بیک دِرَم

بد گُفتنم، زِ نوعِ عبادت شُمُردہ اند
در چشمِ شاں، پلید تر، از ہر مُزَوِّرم

اَے دِل تو نیز، خاطِرِ ایشاں، نگاہ دار
کاخِر کُنَند، دعوٰئِ حُبِّ پیَمبرم

اَے مُنکرِ پیامِ سروش و، ندائے حق
از من خطا مَبیں، کہ خطا در تو بِنگرم

جانَم گُداخت، از غمِ ایمانت، اَے عزیز
وِیں طُرفہ تر، کہ من بگُمانِ تو کافِرم

خواہی کہ روشنت شَوَد، احوالِ صِدقِ ما

روشندِلی بخواہ، ازاں ذاتِ ذُوالکرم

گوشِ دِلَم، بجانبِ تکفیرِ کس کُجاست

من مستِ جامہائے عنایاتِ دِلبرم

از طعنِ دُشمناں خبرے، چُوں شَوَد مرا

کاندر خیالِ دوست، بخوابِ خوش اندرم

من میزِیَم بوَحیِ خُدائے کہ با من است

پَیغامِ اُوست، چُوں نفسِ رُوح پرورم

من رَخت بُردہ ام، بعماراتِ یارِ خویش

دیگر خبر مپُرس ازیں تیرہ کِشوَرم

عِشقش، بتار و پودِ دلِ من، دَرُوں شُداست

مِہرش شُداست، دررہِ دیں، مِہرِ انورم

رازِ محبّتِ من و اُو، فاش گر شُدے

بسیار تن کہ جاں بِفشانْدے، برِیں دَرَم

اَبنائے روزگار، ندانند رازِ مَن
مَن نُورِ خُود نہُفتہ زِ چشمانِ شپّرم

بعد از رَہَم، ہر آنچہ پسندند ہیچ نیست
بدِ قسمت آنکہ در نظرش، ہیچ مُحترم

ہر لحظہ مے خوریم، زِ جامِ وصالِ دوست
ہر دَم انیس یار علیٰ رغمِ مُنکرم

بادِ بہشت بر دلِ پُر سوزِ من وَزَد
صد نکہتِ لطیف دِہَد، دُودِ مجمَرم

بدبُوئے حاسِداں نرَسانَد، زیاں بمن
من ہر زماں، زِ نافۂ یادش مُعطّرم

کارم زِ قُربِ یار، بجائے رسیدہ است
کانجا، زِ فہم و دانشِ اغیار، برترم

پایَم زِ لُطفِ یار، بجنّت خزیدہ است
وز فضلِ آں حبیب بدستست ساغرم

جوشِ اجابتش، کہ بوقتِ دُعا بوَد
زاں گونہ زاریَم، نَشُنیدست مادرم

ہر سُوے و ہر طرَف، رُخِ آں یاربِنگرم
آں دیگرے کُجاست، کہ آید بخاطِرم

اَے حسرت، ایں گروہِ عزیزاں مراندید
وقتے بہ بینَدم کہ ازیں خاک بگذرم

گرخُوں شُداست دِل، زِغم و دردِ شاں، چہ شُد
ہست آرزُو، کہ سَر بِرَوَد، ہم دریں سَرم

ہر شَب، ہزار غم، بمن آید، زِ دردِ قوَم
یارَب، نجات بخش، ازیں روزِ پُرشرم

یارَب، بآبِ چشمِ من، ایں کسل شاں، بشو
کامروز، تر شُدست ازیں درد، بِسترم

دریاب، چُونکہ آب زبہرِ تو ریختم
دریاب، چُونکہ جُز تو، نماند است دِیگرم

تاریکیٔ غموم، بآخر نمے رسد
اِیں شب مگر تمام شود، روزِ محشرم

دِل خوں شُد است، از غمِ ایں قومِ ناشناس
واز عالمانِ کج، کہ گرفتند چنبرم

گر علمِ خشک و، کوریٔ باطن نہ رہ زدے
ہر عالِم و فقیہ شُدے، ہمچو چاکرم

بر سنگ مے کُند اثر، اِیں منطقم، مگر
بے بہرہ اِیں کساں، زِ کلامِ مؤثرم

عِلم آں بود، کہ نُورِ فراست، رفیقِ اوست
اِیں علمِ تیرہ را، بہ پشیزے نمے خرم

اِمروز قومِ من، نشناسد مقامِ من
روزے، بگریہ یاد کُند، وقتِ خوشترم

اَے قومِ من، بصبر، نظر سُوئے غیب دار
تا دستِ خُود، بعجز، زِ بہرِ تو گُسترم

گر ہمچو خاک، پیشِ تو قدرم بوَد، چہ باک
چوُں خاک نے، کہ از خس و خاشاک کمترم

لُطف است و فضلِ اُو، کہ نوازَد، وگرنہ مَن
کِرمم نہ آدمی، صَدَف استم، نہ گوہَرم

زانگوُنہ، دستِ اُو، دِلَم از غیرِ خُود کشِید
گوئی، گہے نبُود دِگر، در تصوُّرم

بعد از خُدا، بعشقِ محمّدؐ مُخمّرم
گر کُفر ایں بوَد بخُدا سخت کافِرم

ہر تار و پودِ مَن، بسرایَد بعشقِ اُو
از خُود تہی و، از غَمِ آں دِلستاں پُرم

من در حریمِ قُدس، چراغِ صداقتم
دَستش مُحافِظ است، زِ ہر بادِ صَرصَرم

ہر دم فلک، شہادتِ صِدقم ہمے دِہَد
زِینم کُدام غم، کہ زمیں گشت مُنکرم

واللہ کہ ہمچو کشتیٔ نوحم ز کردگار

بے دولت آنکہ دور بماند ز لنگرم

ایں آتشے، کہ دامنِ آخر زماں بسوخت

از بہرِ چارہ اش، بخُدا، نہرِ کوثرم

مَن نیستم رسُول و نیاوردہ اَم کتاب

ہاں مُلہَم اَستم و زخداوند مُنذِرم

یارَبّ، بزاریَم نظرے کُن، بلُطف و فضل

جُز دستِ رحمتِ تو، دِگر کیست یاورم؟

جانَم فِدا شَوَد برہِ دینِ مُصطفٰےؐ

ایں است کامِ دِل، اگر آید مُیَسَّرم

اَے خُدا، جانَم براَسرارت فِدا　　اُمّیاں را مے دہی فہم و ذَکا

در جہانت، ہمچو مَن اُمّی کُجاست　　در جہالت ہا، مَرا نشو و نماست

کِرمکے بُودم، مَرا کَردی بَشَر　　مَن عَجَب تر، از مسیحے بے پِدَر

دراں ابنِ مریم خُدائی نَبُود　　زِ موت و زِ فَوتش رہائی نَبُود

رہا کرد خود را، زِ شرک و دُوئی　　تُو ہم کُن چُنیں، ابنِ مریم تُوئی

اُمّتِ احمدؐ نہاں دارد، دُو ضِد را دَر وُجُود　　مے تواند شُد مسیحا، مے تواند شُد یہُود

زُمرۂ زیشاں، ہمہ بد طینتاں را جائے ننگ　　زُمرۂ دیگر، بجائے انبیاء دارد قعُود

عہد شُد از کردگارِ بیچگُوں　　غَور کُن در اَنَّھُمْ لَا یَرْجِعُوْنَ

سخت شورے اُوفتاد، اندر زمیں　　رحم کُن بر خلق، اَے جاں آفریں

عزیزاں بے خُلوص و صِدق نکشایند راہے را　　مُصفّا قطرۂ باید کہ تا گوہر شَوَد پیدا

اَے خُداوندِ رہنُمائے جہاں

صادِقاں را، زِ کاذِباں بِرَہاں

آتش اُفتادہ، در جہاں زِ فساد

الغیاث! اَے مُغیثِ عالمیاں

اَے خُدا، اَے مالکِ اَرض و سَما

اَے پناہِ حزبِ خُود، در ہر بَلا

اَے رحیم و دستگیر و رہنُما

ایکہ در دستِ تو فضل است و قضا

سخت شورے اوفتاد اندر زمیں

رحم کُن بر خَلق، اَے جاں آفریں

اَمرِ فَیصل، از جنابِ خُود نُما

تا شَوَد قطعِ نزاع و فِتنہ ہا

گر خدا، از بندۂ خوشنود نیست | ہیچ حیوانے، چو اُو مردود نیست

گر سگِ نفسِ دَنی را پروریم | از سگانِ کوچہ ہا، ہم کمتریم

اَے خدا! اَے طالباں را رہنما! | اَے کہ مہرِ تو حیاتِ رُوحِ ما!

بر رضائے خویش کُن انجامِ ما | تا برآید، در دو عالم کامِ ما

خلق و عالم، جُملہ در شور و شر اند | طالبانت، در مقامِ دیگر اند

آں یکے را نور مے بخشی بہ دِل | واں دِگر را، مے گذاری، پا بہ گِل

چشم و گوش و دِل، زِ تو گیرد ضیا | ذاتِ تو سرچشمۂ فیض و ہُدا

ہماں بہ کہِ جاں در رہِ اُو فشانم

جہاں را چہ نقصاں، اگر من نمانم

(مطبوعہ ۱۸۹۱ء)

اِین ست، نِشانِ آسمانی | مِثلش بِنما، اگر تُوانی

یا صُوفئ خویش را بِرُوں آر | یا توبہ بِکُن، زِ بدگُمانی

اَے سخت اسیرِ بدگمانی — وَے بستہ کمر بہ بدزبانی
سوزم، کہ چساں شَوی مُسلماں — وِیں طُرفہ کہِ کافِرم بخوانی

اگر خود آدمی کاہل بباشد، در تلاشِ حق
خُدا خُود، راہ بِنماید، طلبگارِ حقیقت را

رحمتِ خالِق کہ حِرزِ اَولیاست
ہست پنہاں، زیرِ لعنت ہائے خلق

چہ خُوش بُودے، اگر ہر یک زِ اُمّت، نُورِ دِیں بُودے
ہمیں بُودے، اگر ہر دِل پُر از نُورِ یقیں بُودے

(مطبوعہ ۱۸۹۲ء)

بکوشید اے جواناں، تا بہ دیں قوّت شَوَد پَیدا

بہار و رَونق، اندر رَوضۂ ملّت شَوَد پَیدا

اگر یاراں، کنوں بر غُربتِ اِسلام، رحم آرید

باصحابِ نبیؐ، نزدِ خُدا نسبت شَوَد پَیدا

نِفاق و اختلافِ ناشناساں، از میاں خیزد

کمالِ اِتّفاق و خُلّت و اُلفت شَوَد پَیدا

بجُنبید، از پئے کوشِش، کہ از درگاہِ ربّانی

زِبہرِ ناصِرانِ دینِ حق، نُصرت شَوَد پَیدا

اگر اِمروز فِکرِ عزّتِ دیں در شُما جوشد

شُمارا نیز، واللہ، رُتبت و عزّت شَوَد پَیدا

اگر دستِ عطا، در نُصرتِ اِسلام بکُشائید

ہم از بہرِ شُما، ناگہ یدِ قُدرت شَوَد پَیدا

زِبذلِ مال، در راہش، کسے مُفلِس نمے گردد

خُدا خُود مے شَوَد ناصِر، اگر ہمّت شَوَد پَیدا

دو روزِ عُمرِ خُود، در کارِ دِیں کوشید اَے یاراں

کِہ آخر سَاعتِ رِحلت بصد حَسرت شَوَد پَیدا

اُمیدِ دِیں رواں گرداں، اُمیدِ تو روا گردد

زِصد نومیدی و یاس و اَلم، رحمت شَوَد پَیدا

در انصارِ نبیؐ بِنگر، کہ چُوں شُد کارِ تا دانی

کہ از تائیدِ دِیں، سر چشمۂ دَولت شَوَد پَیدا

بجو از جان و دِل، تا خدمتے از دستِ تو آید

بقائے جاوداں یابی، گر ایں شربت شَوَد پَیدا

بمُفت ایں اجرِ نُصرت را، دہندت اَے اخی ورنہ

قضائے آسمانَ ست ایں، بہر حالت شَوَد پَیدا

ہمے بینم کِہ دادارِ قدیر و پاک مے خواہد

کِہ باز آں قُوّتِ اِسلام و، آں شوکت شَوَد پَیدا

کریما صَد کرم کُن، بر کسے کُو ناصِرِ دِین است

بلائے اُو بگرداں، گر گہے آفت شَوَد پَیدا

چُناں خُوش دار اُو را، اَے خُدائے قادِرِ مُطلَق!
کِہ در ہر کاروبار و حالِ اُو، جنّت شَوَد پَیدا

دریغ و درد، قومِ من ندائے من نمے شنوَد
زہر در میدہم پندش، مگر عبرت شَوَد پَیدا

مَرا باوَر نمے آیَد، کہ چشمِ خویش بکشایند
مگر وقتیکہ، خَوف و عِفّت و خَشیَت شَوَد پَیدا

مَرا دجّال و کذّاب و، بَتَر از کافِراں فَہمند
نمیدانَم، چرا از نُورِ حق، نفرت شَوَد پَیدا

عَجَب دارید اَے نا آشنایاں، غافِلاں ازدِیں!
کہ از حق چشمۂ حَیواں، دریں ظُلمت شَوَد پَیدا

چرا اِنساں تعجُّب ہا کُند، در فِکرِ ایں معنےٰ
کہ خواب آلودگاں را، رافِعِ غفلت شَوَد پَیدا

فراموشت شُد اَے قَومم، احادیثِ نبی اللہؐ
کہ نزدِ ہر صَدی، یک مُصلِحِ اُمّت شَوَد پَیدا

محبّتِ تو، دوائے ہزار بیماری است
بُروئے تو کہ، رہائی دریں گرفتاری است
پناہِ رُوئے تو جُستن، نہ طورِ مستان است
کہ آمدن بہ پناہت، کمال ہشیاری است
متاعِ مہرِ رُخِ تو، نہاں نخواہم داشت
کہ خُفیہ داشتنِ عشقِ تو، زِ غدّاری است
برآں سَرَم کہ سرو جاں فدائے تو بکُنم
کہ جاں بیار سپُردن، حقیقتِ یاری است

در نعت و مدح حضرت سیّدنا و سیّد الثقلین محمد مصطفٰے و احمد مجتبٰی صلی اللہ علیہ وسلم

چوں زمن آید، ثنائے سرورِ عالی تبار
عاجز از مدحش، زمین و آسمان و ہر دو دار

آں مقامِ قرب کو دارد، بدلدارِ قدیم
کس نداند شانِ آں، از واصلانِ کردگار

آں عنایت ہا کہ، محبوبِ ازل دارد بدو
کس بخوابے ہم ندیدہ، مثلِ آں، اندر دیار

سرورِ خاصانِ حق، شاہِ گروہِ عاشقاں
آنکہ روحش کرد طے، ہر منزلِ وصلِ نگار

آں مبارک پے، کہ آمد ذاتِ با آیاتِ او
رحمتے، زاں ذاتِ عالم پرور و، پروردگار

آنکہ دارد قربِ خاص اندر جنابِ پاکِ حق
آنکہ شانِ او نفہمد، کس زِ خاصان و کبار

احمدِ آخر زماں، کو اوّلیں را جائے فخر
صلی اللہ علیہ وسلم
آخریں را، مُقتدائو ملجأو کہف و حِصار

ہست درگاہِ بُزرگش، کشتیٔ عالَم پناہ
کس نگردد روزِ محشر، جُز پناہش رستگار

از ہمہ چیزے فزُوں تر، در ہمہ نوعِ کمال
آسمانہا، پیشِ اَوجِ ہمّتِ اُو ذرّہ وار

مظہرِ نُورے کہ پنہاں بُود، از عہدِ اَزَل
مطلِعِ شمسے کہ بُود از اِبتدا، در اِستِتار

صدرِ بزمِ آسمان و، حُجّۃ اللہ بر زمیں
ذاتِ خالِق را نشانے بس بزرگ و اُستوار

ہر رگ و تارِ وجُودش، خانۂ یارِ اَزَل
ہر دَم و ہر ذرّہ اش، پُر از جمالِ دوستدار

حُسنِ رُوئے اُو، بِہ از صد آفتاب و ماہتاب
خاکِ کُوئے اُو، بِہ از صد نافۂ مُشکِ تتار

هست اُو، از عقل و فکر و فہمِ مردم، دُور تر

کَے مجالِ فِکر، تا آں بحرِ ناپیدا کنار

رُوحِ اُو در گفتنِ قولِ "بلٰی"[1] اوّل گَے

آدمِ توحید و پیش از آدمش[2]، پیوندِ یار

جانِ خود دادن، پئے خلقِ خدا، در فطرتش

جاں نثارِ خستہ جاناں، بیدلاں را غمگسار

اندراں وقتے کہ، دُنیا پُر زِ شرک و کُفر بُود

ہیچکس را خُوں نشُد دِل، جُز دلِ آں شہریار

ہیچکس از خُبثِ شرک و رِجسِ بُت آگہ نہ شُد

اِیں خبر شُد جانِ احمد را، کہ بُود از عشق زار

کس چہ میداند، کہ را زاں نالہ ہا باشد خبر

کاں شفیعے کرد، از بہرِ جہاں، در کُنجِ غار

من نمیدانم، چہ دردے بُود و اندوہ و غمے

کاندراں غارے درآوردش، حزین و دِلفگار

---

[1] اشارہ سُوئے الست بربکم قالوا بلٰے [2] یعنی پیدا کنندہ توحید بعد از گم شُدنِ آں

نے زِ تاریکی توحُّش، نے زِ تنہائی ہراس

نے زِ مُردن غم، نہ خوفِ کژدم و نے بیمِ مار

کُشتۂ قوم و، فِدائے خلق و، قربانِ جہاں

نے بجسمِ خویش مَیلش، نے بہ نفسِ خویش کار

نعرہ ہا پُر درد مے زد، از پئے خَلقِ خُدا

شُد تَضرُّع کارِ اُو، پیشِ خُدا، لَیل و نہار

سخت شورے بر فلک اُفتاد، زاں عجز و دُعا

قُدسیاں را نیز شُد، چشم از غمِ آں اشکبار

آخِر از عجز و مُناجات و، تضرّع کردنش

شُد نگاہِ لُطفِ حق، بر عالَمِ تاریک و تار

در جہاں، از مَعصِیَت ہا بُود، طُوفانِ عَظیم

بُود خَلق، از شِرک و عِصیاں کور و کر در ہر دیار

ہمچو وقتِ نُوحؑ، دُنیا بُود، پُر از ہر فساد

ہیچ دِل خالی نبُود، از ظُلمت و گرد و غبار

مر شیاطیں را، تسلّط بُود بر ہر رُوح و نفَس
پس تجلّی کرد، بر رُوحِ محمدؐ کردگار

مِنّتِ اُو، بر ہمہ سُرخ و سیاہے ثابت است
آنکہ بہرِ نوعِ اِنساں، کرد جانِ خُود نثار

یا نبی اللہ، تُوئی خورشیدِ رہ ہائے ہُدیٰ
بے تو نارَد، رُو براہے، عارفِ پرہیزگار

یا نبی اللہ، لبِ تو چشمۂ جاں پرور است
یا نبی اللہ، تُوئی در راہِ حق آموزگار

آں یکے جوید، حدیثِ پاکِ تو، از زید و عمرو
وآں دِگر خود از دہانت، بشنود بے اِنتظار

زندہ آں شخصے کہ نوشد، جرعۂ از چشمہ اَت
زیرک آں مردیکہ، کرد است، اِتّباعت اِختیار

عارِفاں را منتہائے معرفت، عِلمِ رُخت
صادِقاں را منتہائے صِدق، بر عشقت قرار

بے تو ہرگز، دولت عرفاں، نمے یابد کسے
گرچہ میرد، در ریاضت ہا وجہدِ بے شمار

تکیہ بر اعمالِ خود، بے عشقِ رویت، ابلہی است
غافل از رویت، نہ بیند، روئے نیکی زینہار

در دمے حاصل شود، نورے زِ عشقِ روئے تو
کاں نباشد سالکاں را، حاصل اندر روزگار

از عجائبہائے عالم، ہر چہ محبوب و خوش است
شانِ آں ہر چیز بینم، در وجودت آشکار

خوشتر از دورانِ عشقِ تو، نباشد ہیچ دور
خوبتر از وصف و مدحِ تو، نباشد ہیچ کار

منکہ رہ بردم، بخوبی ہائے بے پایانِ تو
جاں گدازم بہرِ تو، گر دیگرے خدمت گزار

ہر کسے اندر نمازِ خود، دعائے مے کند
من دعا ہائے بر و بارِ تو، اے باغِ بہار

یا نبی اللہ! فِدائے ہر سرِ مُوئے تو اَم
وقفِ راہِ تو کُنم، گر جاں دِہندم صد ہزار

اِتّباع و عشقِ رُویت، از رہِ تحقیق چیست؟
کیمیائے ہر دِلے، اِکسیرِ ہر جانِ فگار

دِل اگر خُوں نیست از بہرت، چہ چیز است، آں دِلے؟
وَر نثارِ تو نگردد، جاں کُجا آید بکار؟

دِل نمے ترسد، بمہرِ تو، مرا از مَوت ہم
پائیداری ہا ببیں، خُوش مے رَوَم تا پائے دار (صلیب)

راغب اندر رحمتت، یا رحمۃ اللہ آمدیم
اَے کہ، چُوں ما، بر درِ تو صد ہزار اُمّید وار

یا نبیّ اللہ! نثارِ رُوئے محبُوبِ تو اَم
وقفِ راہت کردہ اَم، اِیں سَر کہ بر دوش ست بار

تا بمن، نُورِ رسُولِ پاک را، بنمُودہ اند
عشقِ اُو، در دِل ہمے جوشد، چو آب از آبشار

آتشِ عشق، از دَمِ من ہمچو برقے مے جہد
یک طرف، اَے ہمدمانِ خام، از گرد و جوار

بر سرِ وجد است، دِل تا دید، رُوئے اُو بخواب
اَے، براں روے و سَرش، جان و سرو رُویم نثار

صد ہزاراں یُوسفے، بینم دریں چاہِ ذَقَن
وآں مسیحِ ناصِری، شُد از دمِ اُو بے شُمار

تاجدارِ ہفت کِشور، آفتابِ شَرق و غَرب
بادشاہِ مُلک و مِلّت، مَلجأِ ہر خاکسار

کامراں آں دِل کہ زَد، در راہِ اُو از صدق گام
نیک بخت آں سر، کہ میدارَد، سرِ آں شہسوار

یَا نَبِیَّ اللہ! جہاں تاریک شُد، از شِرک و کُفر
وقت آں آمد، کہ بِنمائی رُخِ خورشید وار

بینم انوارِ خُدا، در رُوئے تو، اَے دِلبرم
مستِ عشقِ رُوئے تو بینم دِلِ ہر ہوشیار

اہلِ دِل فہمند قدرت، عارِفاں دانندحال

از دو چشمِ شپّراں، پنہاں خُورِ نصف النّہار

ہر کسے دارد سرے، با دِلبرے اندر جہاں

من فِدائے رُوئے تو، اے دلستانِ گلعذار

از ہمہ عالَم، دِل اندر رُوئے خُوبت بستہ اَم

بر وُجُودِ خویشتن، کردم وُجُودت اِختیار

زندگانی چیست؟ جاں کردن براہِ تو فِدا

رَستگاری چیست؟ در بندِ تو بُودن صید وار

تا وُجُودم ہست، خواہد بُود عِشقت در دِلم

تا دِلم، دَورانِ خُوں دارد، بتو دارد مدار

یارسُول اللہ! برُویت عہد دارم اُستوار

عِشقِ تو دارم، ازاں روزے کہ، بُودم شیر خوار[1]

ہر قدم، کاندر جنابِ حضرتِ بیچُوں زدم

دیدمت پنہاں مُعین و حامی و نُصرت شعار

---

[1] یعنی عشقِ تو در وجودِ من فطرتی است

در دو عالَم، نسبتے دارم تبو، از بس بزرگ
پرورش دادی مرا خُود، ہمچو طِفلے درکنار

یاد کُن وقتیکہ، در کَشفم نمُودی شکلِ خویش
یاد کُن ہم وقتِ دیگر، کآمدی مُشتاق وار

یاد کُن آں لُطف و رحمتہا، کہ با من داشتی
وآں بشارت ہا کہ میدادی مرا از کردگار

یاد کُن وقتے، چو بِنمُودی بہ بیداری مرا
آں جمالے، آں رُخے، آں صُورتے رشکِ بہارؔ

آنچہ مارا، از دو شَیخِ شوخ آزارے رسید
یا رسُول اللہ! بپُرس از عالِمِ ذُو الِاقتدار

حالِ ما و شوخئِ اِیں ہر دو شَیخِ بَد زباں
جُملہ میداند خُدائے حال دان و بُردبار

نامِ من، دجّال و ضال و کافرے بِنہادہ اند
نیست اندر زعمِ شاں، چُوں من پلید و زِشت و خوار

ہیچ کس را، بر منِ مظلوم و غمگیں دِل نسوخت

جُز تو، کاندر خوابہا، رحمت نمُودی بار بار

ہاں خُداوندِ کریم و دِلبر و محبُوبِ من

داد، وہر دم میدِہد، تسکیں مرا چُوں غمگسار

صبر کردیم، از عنایا تَش برِیں صد ضربِ کوفت

سُرمہ در چشمے نیاید، تا نمے گردد غُبار

اَیکہ تکفیرِ مُسلماناں کُنی، از بُخل و کیں

شَرمت آید، از خُدائے عادِل وذِی اِختیار

سہل باشد، از زبانِ خویش تکفیرِ کسے

مُشکل اُفتد آں زماں، چُوں پُرسد از وے کِردگار

کلمہ گویاں را چرا کافِر نہی نام، اَے اَخی!

گر تو داری خوفِ حق، رَو بیخِ کُفرِ خُود برآر

پیر گشتی، خُلقِ پیراں را نمے دانی ہنُوز

ایزدت بخشد، چو پیراں، صِدق و سوز و اِصطبار

گر کُنی تکفیرِ قومِ خُود، چہ کارے کردۂ؟
رَو، اگر مَردی، جہودے را باِسلام اندر آر
منکرے
چُوں نسیمِ صُبحِ محشر، پردہ بردار ز کار
کیست کافر، کیست مومن، خُود بگَردد آشکار
گر خرَدمندی، بِرَو، کُن فکرِ نَفسِ خُود نخُست
لافِ ایماں، خُود چہ چیزے؟ نُورِ ایماں را بیار
چند بر تکفیر نازی؟ چند اِستہزا کُنی؟
رَو بایمانِ خُود و، مارا بکُفرِ ما گُزار
نے زِ فِردَوسَم حِکایت کُن، نہ از آلامِ نار
کز غمِ دینِ مُحمّدؐ، مے زیَم، شوریدہ وار
اندر آں وقتیکہ یاد آید مُہِمِّ دِیں مَرا
بَس فراموشَم شَوَد ہر عَیش و رَنجِ ہر دو دار

اَیکہ دَجّالَم بچَشمت نیز ضال | چُوں نَتَرسی از خُدائے ذُوالجلال؟
مومنے را نام کافِر مے نِہی | کافِرَم، گر مومنی با اِیں خیال

بدِہ از چشمِ خود آبے، درختانِ محبت را
مگر روزے دِہندت میوہائے پُرحلاوت را

مہ اِسلام در باطِن، حقیقت ہا ہمے دارد
کجا باشد خبر زاں مہ، گرفتارانِ صورت را

من از یار آدم، تا خلق را ایں ماہ بنمایم
گر امروزم نمے بینی، ببینی روزِ حسرت را

گر از چشمِ تو پنہانست شانم، دم مزن بارے
کہ بد پرہیز بیمارے نہ بیند روئے صحّت را

چو چشمِ حق شناس و، نورِ عرفانت نہ بخشیدند
نہادی نام کافر، لاجرم، عشّاقِ ملّت را

کجا از آستانِ مصطفیٰ، اَے ابلہا بگریزیم
نمے یابیم، در جائے دِگر، ایں جاہ و دولت را

بحمداللہ، کہ خود قطعِ تعلّق کرد ایں قومے
خدا از رحمت و احساں، میسّر کرد خلوت را

چہ دوزخہا کہ میدیدم، بدیدارِ چنیں رُوہا
بنازم دلبرِ خود را، کہ بازم داد جنّت را

چہ مے سوزی ازاں قہرے، کہ با دلدار میدارم
اگر زور لیست در دستت، بگرداں رزقِ قسمت را

بہ نخوت ہا نمے آید بدست، آں دامنِ پاکش
کسے عزّت ازو یابد، کہ سوزد رختِ عزّت را

اگر خواہی رہِ مولیٰ زلافِ علم خالی شو
کہ رہ ندہند، در کویش، اسیر کبر و نخوت را

منہ دل در تنعّمہائے دُنیا، گر خدا خواہی
کہ مے خواہد، نگارِ من تہیدستانِ عشرت را
(الہامی)

مُصفّا قطرۂ باید، کہ تا گوہر شود پیدا
(الہامی)
کُجا بیند، دلِ ناپاک، رُوئے پاکِ حضرت را

نمے باید مرا، یک ذرہ عزّتہائے ایں دُنیا
منہ از بہرِ ما کرسی، کہ ماموریم خدمت را

ہمہ خَلق و جہاں خواہَد، برائے نَفسِ خُود عزّت

خلافِ من کہ میخواہم براہِ یار، ذِلّت را

ہمہ در دَورِ ایں عالَم، اَمان و عافیت خواہند

چہ اُفتاد، ایں سرِ مارا، کہ مے خواہد مُصیبت را

مَرا ہر جا کہ مے بینَم، رُخِ جاناں نَظَر آیَد

درخشد در خُورو، در ماہ بِنُمایَد ملاحت را

حریصِ غُربت و عجزم، ازاں روزیکہ دانستم

کہ جا در خاطرش باشَد دِلِ مَجروحِ غُربت را

من آں شاخِ خُودی و خُود رَوی، از بیخ بر کَندم

کہ مے آرد زِ ناپاکی، برِ نفرین و لَعنت را

اگر از روضۂ جان و دِلِ من، پردہ بردارند

بہ بینی اندراں، آں دِلبرِ پاکیزہ طَلعت را

فروغِ نُورِ عشقِ اُو زِ بام و قصرِ ما روشن

مگر بیند کسے آں را، کہ میدارد بصیرت را

نگاہِ رحمتِ جاناں، عنایتہا بمن کردست
وگرنہ چوں منے، کے یابد آں رشد و سعادت را

نظر بازانِ علمِ ظاہر، اندر علمِ خود نازند
زِ دستِ خود فگندہ، معنی و مغز و حقیقت را

ہمہ فہم و نظر، در پردہ ہائے کبر پوشیدند
چناں خواہند ایں خرسے، کہ پاکاں جامِ قربت را

خدا خود قصۂ شیطاں بیاں کردست تا دانند
کہ ایں نخوت گند ابلیس، ہر اہلِ عبادت را

بلفاظی بسر کردند، عمرِ خود، بلا حاصل
دمے از بہرِ معنی ہا، نمے یابند فرصت را

گزاف و لافِ شاں، در ظاہرِ شرعست ہم باطل
کہ غافل از حقائق، کے نکو داند شریعت را

مسیحِ ناصری را، تا قیامت زندہ مے فہمند
مگر مدفونِ یثرب را، ندادند ایں فضیلت را

زِ بُوئے نافۂ عِرفاں، چو محرُومِ اَزَل بُودند
پسندیدند، در شانِ شہِ خَلقؐ، ایں مذلّت را

ہمہ دُرہائے قرآں را، چو خاشاکے بیفگندند
زِ علمِ ناتمامِ شاں، چہا گُم گشت مِلّت را

ہمہ عیسائیاں را، از مقالِ خُود مَدد دادند
دلیری ہا پدید آمد، پرستارانِ میّت را

دریں ہنگامِ پُر آتش، بخوابِ خُوش چساں خُسپم
زماں فریاد میدارد، کہ بِشتابید نُصرت را

شبِ تاریک و بیمِ دُزد و، قومِ ما چنیں غافل
کجا زیں غمِ رَوَم، یارب نما خُود دستِ قُدرت را

بخاک انگیزئ شاں، برضیائے خُود نمے ترسم
نہاں کَے ماند آں نُورے، کہ حق بخشید فطرت را

کجا غوغائے شاں، برخاطرِ من وحشتے آرد
کہ صادق بُزدلے نبوَد، وگر بیند قیامت را

مُصطفےٰ را چُوں فرو تر شُد مقام
از مسیحِ ناصری، اَے طفلِ خام

آنکہ دستِ پاکِ اُو، دستِ خُداست[1]
چُوں تُواں گُفتن، کہ از رُوحش جُداست[2]

آنکہ ہر کردار و قولش دینِ ماست
یکدم از جبریل بُعدش چُوں رواست؟

بر امامِ انبیاء ایں افترا
چُوں نمے ترسید از قہرِ خُدا؟

❋

چُوں مرا نُورے، پئے قومِ مسیحی دادہ اند
مصلحت را ابنِ مریم، نامِ من بنہادہ اند

مے درخشم چُوں قمر، تابم چو قُرصِ آفتاب
کور چشم آناں کہ، در انکار ہا اُفتادہ اند

بشنوید اَے طالِباں، کز غیب بکنند ایں ندا
مُصلحے باید، کہ در ہر جا مفاسد زادہ اند

[1] یَدُ اللہِ فَوْقَ اَیْدِیْھِمْ
[2] یعنی از رُوح القدس

صادقم وز طرفِ مولیٰ، با نشاں ہا آمدم
صد درِ علم و ہُدیٰ، بر رُوئے من بکشادہ اند
آسماں بارد نشاں، الوقت مے گوید زمیں
ایں دو شاہد، از پئے تصدیقِ من استادہ اند

❋

خُدا چُوں بہ بندد، دو چشم کسے
نہ بیند، وگر مہر تابد بسے

❋

دوستاں خُود را، نثارِ حضرتِ جاناں کُنید
در رہِ آں یارِ جانی، جان و دِل قُرباں کُنید
آں دِلِ خُوش باش را، کاندر جہاں جوید خُوشی
از پئے دینِ محمدؐ، کلبۂ احزاں کُنید
از تعیُّش ہا برُوں آئید، اے مردانِ حق
خویشتن را، از پئے اِسلام، سرگرداں کُنید

❋

عَجَب نُوریست، در جانِ مُحمدؐ
عَجَب لعلیست، در کانِ مُحمدؐ

زِ ظُلمت ہا، دِلے آنگہ شَوَد صاف | کِہ گردد از مُحبّانِ محمّد
عَجَب دارم دلِ آں ناکساں را | کِہ رُو تابند از خوانِ محمّد
ندانم ہیچ نَفْسے در دو عالم | کِہ دارد شوکت و شانِ محمّد
خُدا زاں سینہ بیزار ست صد بار | کِہ ہست از کینہ دارانِ محمّد
خُدا خُود سوزَد، آں کرمِ دَنی را | کِہ باشد از عدوّانِ محمّد
اگر خواہی نجات از مستیٔ نَفْس | بیا در ذَیلِ مستانِ محمّد
اگر خواہی کہ حق گوید ثنایت | بِشَو از دِل، ثناخوانِ محمّد
اگر خواہی دلیلے، عاشقش باش | محمدؐ ہست بُرہانِ محمّد
سَرے دارم فِدائے خاکِ احمدؐ | دِلَم ہر وقت قُربانِ محمّد
بگیسُوئے رسُول اللہ کِہ ہستم | نثارِ رُوئے تابانِ محمّد
درِیں رَہ گر کُشندم، ور بِسوزَند | نتابم رُو، زِ اَیوانِ محمّد
بکارِ دِیں، نَتَرسم از جہانے | کہ دارم رنگِ ایمانِ محمّد
بسے سہل ست، از دُنیا بُریدن | بیادِ حُسن و احسانِ محمّد

فدا شُد، در رہش ہر ذرّۂ من　　کہ دیدم حُسنِ پنہانِ محمّد

دِگر اُستاد را نامے ندانم　　کہ خواندم در دبستانِ محمّد

بدیگر دلبرے، کارے ندارم　　کہ ہستم کُشتۂ آنِ محمّد

مرا، آں گوشۂ چشمے بباید　　نخواہم جُز گُلستانِ محمّد

دِلِ زارم بہ پہلویم مجوئید　　کہ بستیمش بدامانِ محمّد

من آں خوش مُرغ از مُرغانِ قُدسم　　کہ دارد جا، بہ بُستانِ محمّد

تو جانِ ما مُنوّر کردی از عشق　　فدایت جانم، اے جانِ محمّد

دریغا، گر دِہم صد جاں دریں راہ　　نباشد نیز شایانِ محمّد

چہ ہیبت ہا بِدادند ایں جواں را　　کہ ناید کس، بمیدانِ محمّد

اَلا اے دُشمنِ نادان و بے راہ　　بترس از تیغِ بُرّانِ محمّد[1]

رہِ مولیٰ کہ گُم کردند مردُم　　بجو در آل و اعوانِ محمّد

اَلا اے مُنکر از شانِ محمّد　　ہم از نورِ نمایانِ محمّد

کرامت گرچہ بے نام و نشان است
بیا بنگر زِ غلمانِ محمّد

[1] ایں شعر از الہامِ الٰہی است

اے عزیزاں، مددِ دینِ متین آں کاریست | کہ بصد زہد، میسّر نشود انساں را

*

قربانِ تست، جانِ من، اے یارِ محسنم | با من کدام فرق تو کردی، کہ من کنم

ہر مطلب و مراد، کہ مے خواستم زِ غیب | ہر آرزو کہ بود، بخاطر معیّنم

از جود دادۂ، ہمہ آں مدّعائے من | وز لطف کردۂ، گذرِ خود بمسکنم

ہیچ آگہی نبود، زِ عشق و وفا مرا | خود ریختی، متاعِ محبّت بدامنم

ایں خاکِ تیرہ را، تو خود اکسیر کردۂ | بود آں جمالِ تو، کہ نمود است احسنم

ایں صیقلِ دلم، نہ بزہد و تعبّد است | خود کردۂ، بلطف و عنایات روشنم

صد منّتِ تو ہست، بریں مشتِ خاکِ من | جانم رہینِ لطفِ عمیمِ تو، ہم تنم

سہل است ترکِ ہر دو جہاں، گر رضائے تو | آید بدست، اے پنہ و کہف و مامنم

فصلِ بہار و موسمِ گل، نایدم بکار | کاندر خیالِ روئے تو، ہر دم بگلشنم

چوں حاجتے بود، بہ ادیبِ دگر مرا | من تربیت پذیر، زِ ربِّ مہیمنم

زاں ساں، عنایتِ ازلی شد قریبِ من | کامد ندائے یار، زِ ہر کوے و برزنم

یارب مرا بہر قدمم، استوار دار | وآں روز خود مباد، کہ عہدِ تو بشکنم

در کوئے تو اگر سرِ عشّاق را زنند | اوّل کسے کہ، لافِ تعشّق زند منم

۱۸۹۳ء

اَے اَسیرِ عقلِ خُود، بر ہستیٔ خُود کم بناز
کیں سپہرِ بو العجائب چُوں تو بسیار آورد
غَیر راہر گز نمے باشد گذر، در کُوئے حق
ہر کہ آید ز آسماں، اُو رازِ آں یار آورد
خُود بخُود فہمیدنِ قُرآں، گمانِ باطل است
ہر کہ از خُود آوَرد، اُو نجس و مُردار آورد

✻

اَے نیچرِ شوخ، اِیں چہ اِیذاست	از دستِ تو، فتنہ ہر طرف خاست
آں کس کہ رہِ کجت، پسندید	دیگر نگزید جانبِ راست
لیکن چوزِ غَور و فِکر بینم	از ماست، مُصیبتے کہ بر ماست
متروک شُدست درسِ قُرآں	زاں روز، ہجومِ اِیں بلا ہاست
نیچر نہ باصلِ خویش بَد بُود	دِیں گُم شُدو، نُورِ عقل ہا کاست
بر قطرہ نگوں شُدند یکبار	رُو تافتہ، زاں طرف کہ دریاست
بر جنّت و حَشر و نَشر خَندند	کیں قِصّہ بعید از خِرد ہاست
چُوں ذکرِ فرشتگاں بیایَد	گویند خلافِ عقلِ داناست

اَے سیّدِ سرگروہِ اِیں قوم! ہُشدار، کہ پائے تو نہ برجاست
پیرانہ سر، اِیں چہ در سر اُفتاد رو، توبہ کُن، اِیں نہ راہِ تقویٰ ست
ترسم کہ، بدیں قیاس، یکروز گوئی کہ، خدا خیالِ بیجاست
اَے خواجہ، برو کہ فکرِ انساں درکارِ خدا، زِ نوعِ سوداست
آخر، زِ قیاس ہا چہ خیزد بنشیں، کہ نہ جائے شور و غوغاست
اَے بندہ، بصیرت از خدا خواہ اسرارِ خدا نہ خوانِ یغماست

روئے دِلبر، از طلبگاراں نمے دارد حجاب
مے درخشد در خور و، مے تابد اندر ماہتاب
لیکن آں روئے حسیں از غافِلاں ماند نہاں
عاشقے باید کہ، بردارند از بہرش نقاب
دامنِ پاکش زِ نخوت ہا، نمے آید بدست
ہیچ راہے نیست، غیر از عجز و درد و اضطراب
بس خطرناک است راہِ کوچۂ یارِ قدیم
جاں سلامت بایدت، از خود روی ہا سر بتاب

تا کلامش، فہم و عقلِ ناسزایاں، کم رَسَد
ہر کہ از خُود گُم شَوَد، اُو یابد آں راہِ صواب

مُشکلِ قُرآں نہ از ابناءِ دُنیا، حل شَوَد
ذَوقِ آں مے دانَد، آں مستے کہ نوشَد آں شراب

اَیکہ آگاہی ندا دَندَت، زِ اَنوارِ دَرُوں
در حقِ ما ہر چہ گوئی، نیستی جائے عتاب

از سرِ وعظ و نصیحت، ایں سُخَن ہا گُفتہ ایم
تا مگر زیں مرہمے، بہ گردد آں زخمے خراب

از دُعا کُن، چارۂِ آزارِ اِنکارِ دُعا
چُوں علاجِ مَے زِمَے، وقتِ خُمارو اِلتہاب

اَیکہ گوئی، گر دُعا ہارا اَثر بُودے کُجاست
سُوئے من بشتاب، بِنمایم تُرا چُوں آفتاب

ہاں مکُن اِنکار، زیں اَسرارِ قُدرت ہائے حق
قِصّہ کوتہ کُن، ببیں از ما، دُعائے مُستجاب

بیکسے شُد دینِ احمدؐ، ہیچ خویش و یار نیست
ہر کسے در کارِ خُود، با دینِ احمدؐ کار نیست

ہر طرف سیلِ ضلالت، صد ہزاراں تن رُبود
حیف بر چشمے، کِہ اکنُوں نیز ہم، ہُشیار نیست

اَے خُداوندانِ نعمت! ایں چُنیں غفلت چرا ست؟
بیخُود از خوابید، یا خُود بختِ دیں بیدار نیست

اَے مُسلماناں، خُدارا، یک نظر بر حالِ دِیں
آنچہ مے بینم بلاہا، حاجتِ اِظہار نیست

آتش اُفتاد است، در رَختش بخیزید اَے یلاں
دِیدنش از دُور، کارِ مردُمِ دِیندار نیست

ہر زماں از بہرِ دِیں، در خُوں دِلِ من مے تپد
محرمِ ایں دردِ ما، جُز عالِمِ اَسرار نیست

آنچہ بر ما مے رَود از غم، کِہ داند جُز خُدا
زہر مے نوشیم، لیکن زہرۂ گُفتار نیست

ہر کسے غمخواریٔ اہلِ اقارب مے کُند

اَے دریغ! ایں بیکسے را ہیچ کس غمخوار نیست

خُونِ دیں بینم رواں، چُوں کُشتگانِ کربلا

اَے عجب ایں مرُدماں را، مِہرِ آں دلدار نیست

حیرتم آید، چو بینم بَذلِ شاں در کارِ نَفس

کایں ہمہ جُود و سخاوت، در رہِ دادار نیست

اَے کہ داری مَقدرت، ہم عزمِ تائیداتِ دیں

لُطف کُن، ما را نظر، بر اندک و بِسیار نیست

بیں کہ چُوں درخاک مے غلطد، زِ جَورِ ناکساں

آنکہ مثلِ اُو بزیرِ گُنبدِ دَوّار نیست

اندریں وقتِ مُصیبت، چارۂ ما بیکساں

جُز دُعاءِ بامداد و گریۂ اَسحار نیست

اَے خُدا ہرگز مکُن شاد، آں دلِ تاریک را

آنکہ اُو را فکرِ دینِ احمدِ مُختار نیست

اَے برادر، پنج روز، ایّامِ عِشرت ہا بُوَد
دائمًا عَیش و بہارِ گُلشن و گُلزار نیست

رہبرِ ما، سیّدِ ما، مُصطفےٰ است — آنکہ ندیدست نظیرش سروش
آنکہ خُدا، مثلِ رُخش نافرید — آنکہ رُخش، مخزنِ ہر عقل و ہوش
دُشمنِ دیں، حملہ برُوے کُنَد — حَیف بُوَد، گر بنشینم خموش
چُوں سُخَنِ سِفلہ بگوشم رسید — در دِلِ من، خاست چو محشر خروش
چند تُوانم کہ شکیبے کُنَم — چند کُنَد صبر، دِلِ زہر نوش
آں نہ مُسلماں، بتَر از کافرست — کِش نَبُوَد، از پئے آں پاک جوش
جاں شَوَد، اندر رہِ پاکش فدا — مژدہ ہمیں است گر آید بگوش

سَر کہ نہ در پائے عزیزش رَوَد
بارِ گران است، کَشیدن بدوش

(مطبوعہ ۱۸۹۳ء)

حمد و شکرِ آں خدائے کردگار ‌ ‌ ‌ کز وجودش ہر وجودے آشکار

ایں جہاں، آئینہ دارِ روئے او ‌ ‌ ‌ ذرّہ ذرّہ، رہ نماید سوئے او

کرد، در آئینۂ ارض و سما ‌ ‌ ‌ آں رخِ بے مثلِ خود، جلوہ نما

ہر گیاہے، عارفِ بنگاہِ او ‌ ‌ ‌ دستِ ہر شاخے، نماید راہِ او

نورِ مہر و مہ، زِ فیضِ نورِ اوست ‌ ‌ ‌ ہر ظہورے، تابعِ منشورِ اوست

ہر سرے، سِرّے، ز خلوت گاہِ او ‌ ‌ ‌ ہر قدم جوید، درِ باجاہِ او

مطلبِ ہر دل، جمالِ روئے اوست ‌ ‌ ‌ گمرہے گر ہست، بہرِ کوئے اوست

مہر و ماہ و انجم و خاک آفرید ‌ ‌ ‌ صد ہزاراں کرد، صنعت ہا پدید

ایں ہمہ صنعش، کتابِ کارِ اوست ‌ ‌ ‌ بے نہایت، اندریں اسرارِ اوست

ایں کتابے، پیشِ چشمِ ما نہاد ‌ ‌ ‌ تا ازو راہِ ہدیٰ، داریم یاد

تا شناسی، آں خدائے پاک را ‌ ‌ ‌ گو نماند، خاکیان و خاک را

تا شود معیار، بہرِ حق دوست ‌ ‌ ‌ تا شناسی، از ہزاراں، آنچہ زوست

تا خیانت را نماند، ہیچ راہ ‌ ‌ ‌ تا جدا گردد، سفیدی از سیاہ

پس ہماں شد، آنچہ آں دادار خواست ‌ ‌ ‌ کارِ دستش، شاہدِ گفتار خواست

مشرکان و آنچہ پوزش میکنند ‌ ‌ ‌ ایں گواہاں، تیر دوزش میکنند

گر بگوئی غیر را، رحماں خدا — تُف زنند بر رُوئے تو، ارض و سما

ور تراشی، بہرِ آں یکتا، پسر — بر تو بارد، لعنتِ زیر و زبر

با زبانِ حال گوید، ایں جہاں — کاں خُدا، فرد است و قیّوم ویگاں

نے پدر دارد، نہ فرزند و نہ زن — نے مُبدّل شُد زِ ایّامِ کُہن

یکدمے، گر رشحِ فیضش کم شود — ایں ہمہ خلق و جہاں، برہم شود

یک نظر، قانُونِ قُدرت را بہ بیں — تا شناسی، شانِ ربُّ العالمیں

کاخِ دُنیا را، چہ دِیدا ستی بِنا — کز پئے آں، میگذاری صِدق را

عابد آں باشد، کہ پیشش فانی است — عارِف، آں کو گویدش لاثانی است

ترک کُن ناراستی، ہم عذرِ خام — مَیل سُوئے راستی، چُوں شُد حرام؟

راہِ بَد را، نیک اندیشیدۂ — اَے ھَدَاکَ اللہ، چہ بد فہمیدۂ

رُوئے خُود، خُود مے نُماید آں یگاں — تو کَشی تصویرِ اُو، چُوں کو دکاں

آں رُخے، کاں فِعلِ حق بنمودہ است — در حقیقت رُوئے حق آں بُودہ است

وانچہ خُود کردی، بُتے داری براہ — بُت پرستی ہا کُنی، شام و پگاہ

اَے دو چشمے بستہ، از انوارِ اُو — چُوں نہ بینی، رُوئے اُو، در کارِ اُو

ایں چُنیں در اِفتراہا، چُوں پری؟ — یا مگر از ذاتِ بیچُوں مُنکِری

دِل چرا بندی دریں دُنیائے دُوں　　ناگہاں خواہی شُدن، زیں جا بُروں

از پئے دُنیا، بُریدن از خُدا　　بس ہمیں باشد، نشانِ اشقیا

چُوں شَوَد بخشایشِ حق بر کسے　　دِل نمے ماند، بدُنیایش بسے

لیک، ترکِ نَفس کے آساں بُوَد　　مُردن و از خُود شُدن، یکساں بُوَد

آں خُدا، خُود را نمُود از کارِ خویش　　کرد قائم، شاہدِ گُفتارِ خویش

ہر چہ اُو را بُود، از حُسنِ مَزید　　حلیۂ آں پیشِ چشمِ ما کشید

تو کشی، از پیشِ خُود تصویرِ اُو　　خالقِ اُو میشوی، اَے تیرہ خُو

آنکہ خُود، از کارِ خُود جلوہ نُماست　　آں خُدائے آنکہ خُود، از دستِ ماست

اَے ستمگر، ایں ہماں مولائے ماست　　آنکہ قرآں، بادِحِ اُو، جا بجاست

ہر چہ قرآں گفت، میگوید سما　　چشم بکشا، تا بہ بینی ایں ضیا

بس ہمیں فخرے بُوَد، اِسلام را　　کو نُماید، آں خُدائے تام را

گویدش زِ انساں، کہ از صنعش عیاں　　نے تراشد، از خودش، چُوں دیگراں

غیرِ مُسلم، خُود تراشد پیکرش　　خود تراشد، قامت و پاؤ سرش

خود تراشیدہ، نمیگردد خُدا　　ہمچو طفلاں، بازی است و افترا

زیں تراشیدن جہانے شُد تباہ　　کم کسے، سُوئے خُدا، بُرد ست راہ

چوں تو کورے نیستی، چشمے کشا	بیں، چہ ظاہر میکند ارض و سما
ہر طرف بِشنو صدائے "القدیر"	"ذوالجلال و ذوالعلیٰ نورِ منیر"
ہیچ مخلوقے خدائے خود مگیر	کے شود، یک کِرمکے، چوں آں قدیر
پیشِ او، لرزد زمین و آسماں	پس تو مشتِ خاک را، شِلش مداں
گر خدا گوئی، ضعیفے را، بزور	جانِ تو گوید، کہ کذّابی و کور
دِل نمے داند خدا، جُز آں خدا	ایں چنیں افتاد فطرت، زِ ابتدا
از رہِ کین و تعصّب، دور شو	یک نظر از صدق کن، پُر نور شو
کیں، ریاضِ عقل را ویراں کند	عاقِلاں را گُمرہ و ناداں کند
کے بشر گردد، خدائے لایزال	داوری ہا کم کن، اے صیدِ ضلال
آب شور اندر کفت ہست، اے عزیز	نازہا کم کن، اگر داری تمیز
تو ہلاکی، گر نجوئی آں خدا	آنکہ بنماید ترا، ارض و سما
ہم بقرآں بیں، جمالِ آں قدیر	قول و فعلِ حق، زلالِ یک غدیر
مردم اندر، حسرتِ ایں مدّعا	چوں نمے خواہند خلق، ایں چشمہ را
ہست قرآں، در رہِ دیں، رہ نما	در ہمہ حاجاتِ دیں، حاجت روا
آں گروہِ حق، کہ از خود فانی اند	آب نوش، از چشمۂ فرقانی اند

فارِغ اُفتادہ،ز نام و عِزّ و جاہ　　دِل زکف، و از فرق اُفتادہ کُلاہ

دُور تر از خُود، بسیار آمیختہ　　آبرُو، از بہرِ رُوئے ریختہ

از برُوں چُوں اجنبی، دِل پُر زیاد　　کس نداند رازِ شاں،جُز کِردگار

دِیدنِ شاں، میدہد یاد از خُدا　　صِدق ورزاں، در جنابِ کبریا

آں ہمہ را بُود، فُرقاں رہ برے　　ہر یکے،زاں دُرشُدہ،ہمچُوں دُرے

آں ہمہ،زاں دِلبرے جاں یافتند　　جاں چہ باشد،رُوئے جاناں یافتند

چشمِ شاں شُد پاک از شرک و فساد　　شُد دِلِ شاں،منزلِ ربُّ العِباد

سیّدِ شاں،آنکہ نامش مُصطفےٰ است　　رہبرِ ہر زُمرۂ صِدق وصفا است

مے دَرَخشد رُوئے حق، در رُوئے اُو　　بُوئے حق آید،زِ بام و کُوئے اُو

ہر کمالِ رہبری بر وَے تمام　　پاک رُوئے و،پاک رُویاں را اِمام

اَے خُدا، اَے چارۂ آزارِ ما　　کُن شفاعت ہائے اُو، در کارِ ما

ہر کہ،مِہرش در دِل و جانش فِتَد　　ناگہاں،جانے در ایمانش فِتَد

کَے زِ تاریکی بر آید،آں غُراب　　کو رَمَد،زیں مشرقِ صِدق وصواب

آنکہ اُو را، ظُلمتے گیرد براہ　　نیستش،چُوں رُوئے احمدؐ مہر وماہ

تابِعش، بحرِ معانی میشود　　از زمینی، آسمانی مے شَوَد

هر که، در راهِ محمّد زد قدم — انبیاء را شُد مثیل، آں محترم

تو عجب داری، زِ فوزِ ایں مقام — پائے بندِ نفس گشتہ صبح و شام

اَے کہ فخر و ناز بر عیسیٰؑ تُراست — بندۂ عاجز، بچشمِ تو خُداست

شُد فراموشت خُداوندے وَدُود — پیشِ عیسیٰؑ، اُو فتادی در سُجُود

من ندانم ایں چہ عقل ست و ذکا — بندۂ را ساختن رَبُّ السَّماء

فانیاں را نسبتے با اُو کُجا — از صِفاتِ اُو کمال است و بَقا

چارہ سازِ بندگاں، قادرِ خُدا — آنکہ نایَد تا اَبَد، بَروَے فنا

حافظ و سَتّار و جَوّاد و کریم — بیکساں را یار و رحمان و رحیم

تو چہ دانی آں خُدائے پاک را؟ — آں جلالِ اُو، تُو دادی خاک را

ہاں دمے ہر دَم زِ کفّارہ زنی — پس نہ مرد استی، کہ کمتر از زنی

نُسخۂ سہل است، گر یابد سزا — زیدؔ، وگردد بکرؔ زاں فعلش رہا

لیک، زِیں نُسخہ نمے یابی نشاں — در وَرَق ہائے زمین و آسماں

تا خُدا بُنیادِ ایں عالم نہاد — ظالمے ہم ننگ دارد، زِیں فساد

چُوں ندارد، فاسقے آں را پسند — چُوں پسندد حضرتِ پاک و بلند

ما گُنہ گاریم، نالاں نیز ہم — اُو غیورے ہست رحماں نیز ہم

زہر و تریاق است، در ما مُستتر | آں گُشد، ایں مے دِہد جانِ دِگر
زہر را دِیدی، نہ دِیدی چارہ اش | آنکہ بُودہ، از اَزل کفّارہ اش
چُوں دو چشمت دادہ اند، اے بےخبر | پس چرا پوشی یکے، وقتِ نظر
یک نظر بیں سُوئے ایں دُنیائے دُوں | چُوں بگردی از پئے آں سرنگُوں
آنچہ دادی، از متاع و منزلت | بے مشقّت ہا، نگشتہ حاصِلت
بایدت تا مُدّتے، جُہدے دراز | تا خُوری، از کشتِ خُود نانے فراز
چُوں، ہمیں قانُونِ قُدرت اُوفتاد | پس ہمیں یاد آر، در کشتِ مَعاد
خُوب گُفت آں قادرِ ربُّ الوریٰ | لَیسَ لِلاِنسَانِ اِلَّا مَا سَعٰی
ہم دریں معنی ست گر تو بشنوی | یادگارِ مولوی در مثنوی
گندُم از گندُم بروید، جَو زِ جَو | از مکافاتِ عَمَل غافِل مَشو
آنکہ بر کفّارہ ہا خاطِر نہاد | عقل و دِیں از دستِ خُود یکسر بداد

دِین و دُنیا جُہد خواہد، ہم تلاش
رَو، براہش جُہد کُن، ناداں مباش

وحیِ حق پُر از اشاراتِ خُداست گر نفہمد جاہلے کج دِل، رواست

چشمۂ فیض است، وحیِ ایزدی لیکن آں فہمد کہ باشد مُہتدی

وحیِ قرآں، رازہا دارد بسے نسبتے باید، کہ تا فہمد کسے

واجب آمد، نسبت، اندر دیں نخُست کارِ بے نسبت، نمے آید دُرُست

آں سعیدے، کش اَبُوبکر است نام نسبتے میداشت، با خیرُالاَنامؐ

زیں نشُد، مُحتاجِ تفتیشِ دراز جانِ اُو بِشناخت، رُوئے پاک باز

ہست فرقے، در نظرہا، اَے سعیدا! آنچہ ہارُوں دِید، آں قارُوں ندید

بُود ہارُوں پاک واِیں کرمے پلید کے بمانَد با، یزیدے بایزید

گر نباشد نسبتے درجائے گاہ ظُلمتے در ہر قدم گیرد براہ

آں یکے را مہ عیاں پیشِ نظر دیگرے را، اَبر کردہ کور و کر

آں نشستہ با نگارِ دلرُبا ایں زِ کوری ہا، در اِنکار و اِبا

مہ نمے آید نظر، در وقتِ اَبر ہمچُنیں، صِدّیق در چشمانِ گبر

اَے برادر، از تاَمُّل کُن تلاش ہاں مَرو چوں توسنے، آہستہ باش

اَے پئے تکفیرِ ما، بستہ کمر خانہ اَت ویراں، تو در فکرِ دِگر

صد ہزاراں کُفر، در جانت نہاں رَو، چہ نالی بہرِ کُفرِ دیگراں

خیزد، اوّل خویشتن را کُن دُرست   نکتہ چیں را چشم مے باید نخست
لعنتی، گر لعنتے بر ما کُنَد   اُو نہ بر ما، خویش را رُسوا کُنَد

لعنتِ اہلِ جفا آساں بَوَد
لعنت آں باشد، کہ از رحماں بَوَد

جاں فِدائے آنکہ، اُو جاں آفرید   دِل نثارِ آں کہ، زُو شُد دِل پدید
جاں ازو پیدا است، زِیں مے جویدش   رَبُّنَا اللہ! رَبُّنَا اللہ! گویدش
گر وُجُودِ جاں، نبُودے زُو عیاں   کے شُدے، مِہرِ جمالَش نقشِ جاں
جِسم و جاں را، کرد پَیدا آں یگاں   زیں دَوَد دِل سُوئے اُو چُوں عاشِقاں
اُو نمک ہا ریخت اندر جانِ ما   جانِ جانِ ماست، آں جانانِ ما
ہر وُجُودے نقشِ ہستی زُو گرفت   جانِ عاشِق، رنگِ مَستی زُو گرفت
ہر کہ نزدش، خُود بخُود جانے بَوَد   اُو نہ دانا، سخت نادانے بَوَد
گر وُجُودِ ما، نہ زاں رحمٰں بُدے   جانِ ما، با جانِ اُو، یکساں بُدے
آنکہ، جانِ ما، بجانش ہمسر است   جائے ننگ و عار، نے پر میشر است
سِرِّ مفہومِ خُدائی، قُدرت است   مُنکرِ آں، لائقِ صد لعنت است

گر ندانی، صدقِ ایں گفتار را ‏ ‏ ہم زِ نانک بِشنو ایں اَسرار را

گُفت، ہر نُورے زِ نُورِ حق بتافت

ہر وُجُودے نقشِ خُود، زاں دست یافت

وید میگوید، کہ ہر جاں چوں خُداشت ‏ ‏ خُود بخُود، نے کردۂ ربُّ الوریٰ شت

لیکن، ایں مردِ خُدا، اہلِ صفا ‏ ‏ آنکہ کرد از کِذب، قومے را رہا

گُفت، ہر جانے زِ دستش شُد پدید ‏ ‏ قادِر است اُو، جسم و جاں را آفرید

فِکر کُن در گفتۂ ایں عارفاں ‏ ‏ رَو، چہ نالی، بہرِ ویدِ آریاں

بُود نانک، عارِف و مردِ خُدا ‏ ‏ راز ہائے معرفت را، رہ کُشا

وید زاں راہِ معارِف دُور تر ‏ ‏ "سادھ کی مہما نجانے" بے ہُنر

ایں نصیحت، گر زِ نانک بِشنوی ‏ ‏ در دو عالَم، از شقاوت ہا رہی

اُو نہ از خُود گُفت، ایں گفتار را ‏ ‏ گوشِ اُو بِشنید ایں اَسرار را

وید را، از نُورِ حق مہجُور یافت ‏ ‏ از خُدا ترسید و، راہِ نُور یافت

اَے برادر، ہم تو سُوئے اُو بیا

دِل چہ بندی، در جہانِ بے وفا

آنانکہ گشت، کُوچۂ جاناں، مقامِ شاں

ثَبت است، بر جریدۂ عالَم دوامِ شاں

"ہرگز نمیرد آنکہ، دِلش زِندہ شُد بعشق"[1]

مِیرد کسیکہ نیست مرامش، مرامِ شاں

اَے مُردہ دِل، مکوش پئے ہَجوِ اہلِ دِل

جَہل و قُصُورِ تُست نفہمی کلامِ شاں

تو یک قطرہ داری، زِ عقل و خِرَد | مگر قُدرتش، بحرِ بے حَدّ و عَدّ
اگر بِشنوی قِصّۂ صادِقاں | مُجنّباں سرِ خُود، چو مُسْتَہزِیاں
تو خود را خِرَدمند فہمیدۂ | مقاماتِ مرداں کُجا دِیدۂ

تُوانم کہِ ایں عہد و پَیماں کُنَم | کہ جاں در رَہِ خَلْق قُرباں کُنَم
تُوانم کہِ سَر ہم دریں رَہ دِہَم | ولے بَدگُماں را چہ درماں کُنَم

(مطبوعہ ۱۸۹۵ء)

[1] حافظ شیرازیؒ کا مصرع ہے۔

عزیزاں مے دِہم صد بار سوگند   بروئے حضرتِ دادار، سوگند
کہ درکارم، جواب از حق بجوئید   بہ محبوبِ دلِ ابرار سوگند

✲

بنگر کہ آں مؤیّدِ من، شیخِ نجف را   چنداں اماں نداد کہ تکمیلِ چِل کند

✲

گر ہمیں لاف و گزاف و شیخی است   شیخِ نجدی بہتر از صد نجفی است

✲

صادق آں باشد کہ ایّامِ بلا   مے گذارد با محبّت باوفا[1]
گر قضا را عاشقے گردد اسیر   بوسد آں زنجیر را کز آشنا[2]

✲

کے پرستد بندہ را جز آنکہ نادانے بود   پس بگرید بر رہِ شاں ہر کہ گریانے بود
آں خداوندے کہ نامش ہست بر ہر برگ ثبت   ہر کہ جوید آں خدا را، او مسلمانے بود

✲

محمدؐ است امام و چراغِ ہر دو جہاں   محمدؐ است فروزندۂ زمین و زماں
خدا نگویمش، از ترسِ حق مگر بخدا   خدا نماست وجودش برائے عالمیاں

[1] [2] ایں ہر دو شعر از الہامِ الٰہی اند (تذکرہ)

بِنگر اَے قوم نشاں ہائے خُداوندِ قدیر   چشم بِکشا، کہ بر چشم نشانے است کبیر

رُو بدُو آر، کہ گر اُو بپذیرد، رُو تافت   ورنہ ایں رُوئے سیہ، ہست بتر از خنزِیر

چُوں بتابی سرِ خُود، زاں مَلکِ ارض و سَما   گر بگیرد زِ غَضَب، پس چہ پناہ ہست و ظہیر

قَمر و شمس و زمین و فلک و آتش و آب   ہمہ در قبضۂ آں یارِ عزیز اند اسیر

قُدسیاں جُملہ بلرزند، ازاں ہیبتِ پاک   انبیا را دِل و جاں خُون و، اَلَم دامنگیر

جنّت و دوزخِ سوزندہ، ازُو مے لرزند   تو چہ چیزی، چہ تُرا مرتبہ، اَے کِرمِ حقیر؟

چند ایں جنگ و جَدَل ہا، بخُدا خواہی کرد   توبہ کُن توبہ، مگر در گذرد از تقصیر

من اگر در نَظَرِ یار مقامے دارم   پس چہ نُقصاں زِ نکوہیدنِ تو و از تکفیر

لَعنت آں اَشت کہ از سُوئے خُدا مے بارد   لَعنتِ بدگُہراں اَشت، یکے ہرزہ نفیر

اَے برادر، رہِ دیں اشت رہے بس دُشوار   خاک شو خاک، مگر باز کُنندش اکسیر

تو ہلاکی، اگر از کبر بتابی سَرِ خویش   من ازُو آمدم و، با تو بگویم چو نذیر

آں خُدائے کہ ازُو خَلق و جہاں بیخبر اند   بر من اُو جلوہ نمُودہ است، گر اہلی بپذیر

اَے فریدِ وقت، در صِدق و صفا ‏ ‏ با تو باد آں رُو، کہ نامِ اُو خُدا

بر تو بارَد، رحمتِ یارِ اَزَل ‏ ‏ در تو تابَد، نُورِ دِلدارِ اَزَل

از تو جانِ من خوش است، اَے خُوش خِصال ‏ ‏ دِیدَمت مَردے، دریں قحطُ الرّجال

در حقیقت مردُمِ معنی کم اند ‏ ‏ گو ہمہ از رُوئے صُورت، مردُم اند

اَے مرا رُوئے محبّت سُوئے تو ‏ ‏ بُوئے اُنس آمد مرا از کوئے تو

کس ازیں مَردُم، بمارُوئے نہ کرد ‏ ‏ ایں نصیبت بُود، اَے فرخندہ مَرد

ہر زماں، با لعنتے یادم کُنَند ‏ ‏ خستہ دِل، از جور و بیدادم کُنَند

کس بچشمِ یار، صِدّیقے نشُد ‏ ‏ تا بچشمِ غَیر، زِندیقے نشُد

کافرم گفتند و دجّال و لعیں ‏ ‏ بہرِ قتلم، ہر لئیمے در کمیں

بنگر ایں بازی کُناں را چُوں جہَند ‏ ‏ از حَسَد، بر جانِ خُود بازی کُنَند

مومنے را کافرے دادن قرار ‏ ‏ کارِ جاں بازیست نزدِ ہوشیار

زانکہ تکفیرے کہ از ناحق بَوَد ‏ ‏ واپس آید، بر سرِ اہلش فِتَد

سِفلۂ کو غرق در کُفرِ نہاں ‏ ‏ ہرزہ نالَد، بہرِ کُفرِ دِیگراں

گر خبر زاں کفرِ باطن داشتے خویشتن را، بدترے انگاشتے
تا مرا از قومِ خود ببریدہ اند بہرِ تکفیرم، چہا کوشیدہ اند
افتراہا، پیشِ ہر کس بردہ اند واز خیانتہا سخن پروردہ اند
تا مگر لغزد کسے، زاں افترا سادہ لوحے، کافر انگارد مرا
در رہِ ما، فتنہ ہا انگیختند با نصاریٰ، رائے خود آمیختند
کافرم خواندند، از جہل و عناد ایں چنیں کورے، بدنیا کس مباد
بخل و نادانی، تعصبہا فزود کیں بجوشید و، دو چشمِ شاں ربود
ما مسلمانیم از فضلِ خدا مصطفےٰ ما را امام و مقتدا
اندریں دیں، آمدہ از مادریم ہم بریں، از دارِ دنیا بگذریم
آں کتابِ حق کہ قرآں نامِ اوست بادۂ عرفانِ ما، از جامِ اوست
آں رسولے، کش محمدؐ ہست نام دامنِ پاکش، بدستِ مادام
مہرِ او، با شیر شد اندر بدن جاں شد و، با جاں بدر خواہد شدن
ہست او خیر الرسل، خیر الانام ہر نبوت را بروشد اختتام
ما ازو نوشیم، ہر آبے کہ ہست زو شدہ سیراب، سیرابے کہ ہست
آنچہ ما را وحی و ایمائے بود آں نہ از خود، از ہماں جائے بود

ما ازُو یابیم ، ہر نُور و کمال — وصلِ دِلدارِ اَزَل، بے اُو مُحال

اِقتدائے قَولِ اُو، در جانِ ماشت — ہر چہ زُو ثابت شَوَد، ایمانِ ماشت

از ملائک، واز خبرہائے معاد — ہر چہ گُفت آں مُرسَلِ ربُّ العِباد

آں ہمہ از حضرتِ اَحدیّت است — مُنکِرِ آں، مُستحقِّ لعنت است

مُعجزاتِ اُو، ہمہ حق اندر است — مُنکِرِ آں، مَوردِ لعنِ خُدا اشت

مُعجزاتِ انبیاءِ سابقیں — آنچہ در قُرآں بیانش بالیقیں

بَر ہمہ، از جان ودِل ایمانِ ماست — ہر کہ اِنکارے کُند، از اشقیاست

یک قدم دُوری ازاں روشن کتاب — نزدِ ما کُفراست وخُسران وتباب

لیک دُوناں را بمغزش راہ نیست — ہر دِلے، از سِرّ آں آگاہ نیست

تا نباشد، طالبے پاک اندرُوں — تا نجوشد، عشقِ یارِ بے چگُوں

رازِ قُرآں را کُجا فہمد کسے — بہرِ نُورے، نُور مے باید بسے

اِیں نہ من، قُرآں ہمیں فرمُودہ است — اندرُو شرطِ تَطَہُّر بُودہ است

گر بقُرآں ہر کسے را راہ بُود — پس چرا شرطِ تَطَہُّر را فزود

نُور را داند، کسے کُو نُور شُد — واز حجابِ سرکشی ہا دُور شُد

اِیں ہمہ کوراں کہ تکفیرم کُنند — بے گماں، از نُورِ قُرآں غافل اند

بیخبر از رازہائے ایں کلام ہرزہ گویاں، ناقِصان و ناتمام

در کفِ شاں، اُستخوانے بیش نیست در سرِ شاں عقلِ دُور اندیش نیست

مُردہ اند و، فہمِ شاں مُردار ہم بے نصیب از عشق و، از دِلدار ہم

الغرض فُرقاں مدارِ دینِ ماشت اُو انیسِ خاطرِ غمگینِ ماشت

نُورِ فرقاں مے کَشَد سُوئے خُدا مے تُواں دِیدن از و رُوئے خُدا

ماچہ ساں بَندیم زاں دِلبر نَظَر ہمچو رُوئے اُو، کُجا رُوئے دِگر

رُوئے من از نُورِ رُوئے اُو بتافت یافت از فَیضش، دِلِ من ہرچہ یافت

چُوں دو چشمم، کس نداند آں جمال جانِ من قُربانِ آں شمس الکمال

ہمچُنیں عشقم بروئے مُصطفیٰ دِل پَرد چُوں مُرغ، سُوئے مُصطفیٰ

تا مرا دادند از حُسنش خَبر شُد دِلم از عشقِ اُو زیر و زَبر

منکہ مے بینم رُخِ آں دِلبرے جاں فِشانم، گر دِہد دِل دِیگرے

ساقئِ من ہست آں جاں پرورے ہر زماں مستم کُند از ساغرے

محوِ رُوئے اُو شُد ست، ایں رُوئے من بُوئے اُو آید، زِ بام و کُوئے من

بسکہ من در عشقِ اُو ہستم نِہاں من ہمانم، من ہمانم، من ہماں

جانِ من، از جانِ اُو یابد غِذا از گریبانم عیاں شُد آں ذُکا

احمدؐ اندر جانِ احمد شُد پدید اِسمِ من گردید، آں اِسمِ وحید

فارِغ اُفتادم بدُو، از عِزّ و جاہ دِل زِکف، واز فرق اُفتادہ کلاہ

برمن اِیں بُہتاں کہ من زاں آستاں تافتم سر، اِیں چہ کِذبِ فاسِقاں

سر بتابد زاں مہِ من چوں منے ؟ لعنتِ حق بر گمانِ دُشمنے

آں منم کاندر رہِ آں سرورے درمیانِ خاک و خُوں بینی سرے

تیغ گر بارد بکُوئے آں نِگار آں منم کاوّل کُند جاں را نثار

گر ہمیں کُفر است، نزدِ کیں ورے خُوش نصیبے آنکہ چُوں من کافِرے

کافِرم گُفتند و دجّال و لَعیں من ندانم اِیں چہ ایمان است و دِیں

اِیں طبیعتہائے شاں چُوں سنگہاست در برِ شاں، گر دِلے بُودے کُجاست

کارِ ایناں، ہر زمانے اِفتراست یارِ ایناں، ہر دمے حرص و ہواست

دِل پُر از خُبث است و باطِن پُر زِشر صِحّتِ نیّت، از ایشاں دُور تر

صِحّتِ نیّت چو باشد، در دِلے بر گُلِ صدق، اُوفتد، چُوں بُلبُلے

بر شرارتہا نمے بشد درمیاں ترسد از دانائے اَسرارِ نہاں

لیکن اِیں بے باکی و ترکِ حیا افتِرا بر افتِرا بر افتِرا

اِیں نہ کارِ مومناں و اَتقیاست اِیں نہ خوئے بندگانِ باصفاست

هر کہ اُو ہر دم پرستارِ ہَوا | من چساں دانم، کہ ترسَد از خُدا
خویشتن را نیک اندیشیدہ اند | ہائے، ایں مَردُم چہ بَد فہمیدہ اند
اِتّبارِع نفس، اِعراض از خُدا | بَس ہمیں باشَد، نِشانِ اَشقِیا
ہر کہ زِینساں خُبث، در جانَش بوَد | کافِرم، گر بُوئے ایمانش بوَد
من بریں مَردُم بخواندم آں کتاب | کاں مُنزّہ اُوفتاد از اِرتیاب
ہم خَبَرہا پیش کردم زاں رسُول | کو صَدُوق از فضلِ حَق، پاک از فضول
لیکن، اِیناں را بحق رُوئے نبُود | پیشِ گُرگے، گِریۂ میشے چہ سُود
کافِرم گُفتند و، رُوہا تافتند | آں یقیں، گویا دِلَم بِشگافتند
اندرِیناں، خُوب گُفت آں شاہِ دِیںؑ | کافرانِ دِل، بِرُوں چُوں مومنیں
بر زباں قُرآں، مگر در سینہ ہا | حُبِّ دُنیا ہست و کِبر و کینہ ہا
دانشِ دِیں نیز، لاف است و گزاف | پُشت بِنمُودَند، وقتِ ہر مَصَاف
جاہِلانے، غافِل از تازی زباں | ہم زِ قُرآں، ہم زِ اَسرارِ نہاں
کِبرِ شاں، چُوں تا کمالِ خُود رسِید | غَیرتِ حق پَردہ ہائے شاں دَرِید
دُشمنانِ دِیں، چو شِمرِ نابکار | دِیں، چو زینُ العابدیں، بیمار و زار
تن ہمے لرزد، دِل و جاں نیز ہم | چُوں خیانتہائے ایشاں بِنگرم

مکرہا بسیار کردند و کُنَند   تا نظامِ کارِ ما برہم زَنَند
لیکن، آں امرے کہ ہست از آسماں   چوں زوال آید، برو از حاسِداں؟
من چہ چیزم، جنگِ شاں باآں خُداست   کز دو دستش ایں ریاض و ایں بناست
ہر کہ آویزد، بکار و بارِ حَق   اُو، ستادہ از پئے پیکارِ حَق
فانی ایم و، تیرِ ما تیرِ حَق است   صَیدِ ما، دراصل نَخچیرِ حق است
صَادِقے، دارَد پناہِ آں یگاں   دستِ حق، در آستینِ اُو نہاں
ہر کہ بادستِ خُدا، پیچد زِ کیں   بیخِ خُود کَنَد، چو شَیطانِ لَعیں
اَے بسا نَفْسے کہ ہمچو بَلعَم است   کارِ اُو، از دستِ مُوسٰے برہم است
آمدم بر وقت، چُوں اَبرِ بہار   بامن آمد، صد نِشانِ لُطفِ یار
آسماں، از بہرِ من، بارَد نشاں   ہم زمیں، اَلْوَقت گوید، ہر زماں
ایں دو شاہِد، بہرِ من اِستادہ اند   باز در من ناقِصاں اُفتادہ اند
ہائے، ایں مَردُم عَجَب کور و کَر اند   صد نشاں بینند، غافِل بگذرند
ایں چنیں، ایناں چرا، بالا پَرَند   یا مگر، زاں ذاتِ بیچُوں مُنکراند
اُو چو بر کس مِہربانی مے کُنَد   از زمینی۔ آسمانی مے کُنَد
عِزّتش بخشَد، زِ فضل و لُطف و جُود   مِہر و مَہ راپیش آرَد در سُجُود

من نہ از خود، اِدّعائے کردہ اَم | امرِ حق شُد، اِقتدائے کردہ اَم

کارِ حق است ایں، نہ از مکرِ بشر | دُشمنِ ایں، دُشمنِ آں دادگر

آں خُدا کایں عاجزے را چیدہ است | رحمتش، در کُوئے ما باریدہ است

مُردم و جاناں پس از مُردن رسید | گم شُدم، آخر رُخے آمد پدید

سَیلِ عشقِ دلبرے، پُر زور بُود | غالب آمد، رَختِ مارا در رُبُود

من ندارم مایۂ کردارہا | عشق جوشید و از و شُد کارہا

بہرِ من شُد نیستی، طُورِ خُدا | چُوں خُودی رفت، آمد آں نُورِ خُدا

رُو بدو کردم، کہ رُو آں رُوئے اوست | ہر دلِ فرخندہ، مائل سُوئے اوست

در دو عالم مثلِ اُو رُوئے کُجاست | جُز سرِ کُویش، دِگر کُوئے کُجاست

آں کساں، کز کُوچۂ اُو غافل اند | از سگانِ کُوچہ ہا، ہم کمتر اند

خلق و عالم، جُملہ در شور و شر اند | عاشقانش، در جہانِ دیگر اند

آں جہاں، چُوں مانَد بر کس ناپدید | از جہاں، آں کور و بدبختے چہ دید

راہِ حق بر صادقاں آساں تر است | ہر کہ جویَد، دامنش آیَد بدست

ہر کہ جویَد وصلش، از صِدق و صَفا | رہ دہندش، سُوئے آں ربّ السّما

صادقاں را، مے شناسد چشمِ یار | کید و مکر، اینجا نمے آیَد بکار

صِدق مے بایَد، برائے وَصلِ دوست ‏ ‏ ہر کہ بے صِدقش بجویَد حُمق اوست

صِدق وَرزے در جنابِ کبریا ‏ ‏ آخرش مے یابَد از مُحسنِ وفا

صَد درے مسدود بکشایَد بصِدق ‏ ‏ یارِ رفتہ، باز مے آید بصِدق

صِدق ورزاں راہمیں باشد نشاں ‏ ‏ کزپئے جاناں، بکف دارند جاں

دوختہ در صُورتِ دِلبر نظَر ‏ ‏ وَز ثناء وسَبّ مَردُم بے خبَر

کارِ عُقبیٰ، با عَملہا بَستہ اند ‏ ‏ رَستہ آں دِلہا کہ بہرش خَستہ اند

از سُخنہا، کَے شَوَد ایں کاروبار ‏ ‏ صِدق مے بایَد، کہ تا آید نِگار

عِلم را، عَالِم، بُتے دارَد براہ ‏ ‏ بُت پرستی ہا کُنَد، شام و پگاہ

گر بعلمِ خُشک، کارِ دیں بُدے ‏ ‏ ہر لئیمے، راز دارِ دِیں بُدے

یارِما دارَد، بباطن ہا نظَر ‏ ‏ ہاں مَشَو نازاں تو با فخرِ دِگر

ہست آں عالی جنابے بس بلند ‏ ‏ بہرِ وصلش، شورہا باید فگند

زِندگی در مُردن و عجز و بُکاست ‏ ‏ ہر کہ اُفتادست، اُو آخر بخاست

تانہ کارِ درد کِس، تا جاں رَسَد ‏ ‏ کَے فُغانش، تا درِ جاناں رَسَد

ہر کہ ترکِ خُود کُنَد، یابَد خُدا ‏ ‏ چیست وَصل؟ از نفسِ خُود گشتن جُدا

لیک ترکِ نَفس، کَے آساں بُوَد ‏ ‏ مُردن و از خُود شُدن یکساں بُوَد

تا نہ آں بادے وزد بر جانِ ما — کو رباید ذرّۂ امکانِ ما
کے دریں گرد و غبارے ساختہ — میتواں دید، آں رُخِ آراستہ
تا نہ قربانِ خدائے خود شویم — تا نہ محوِ آشنائے خود شویم
تا نباشیم، از وجودِ خود بروں — تا نہ گردد، پُر زِ مہرش اندروں
تا نہ بر ما مرگ آید صد ہزار — کے حیاتے تازہ بینیم از نگار
تا نہ ریزد، ہر پر و بالے کہ ہست — مُرغِ ایں رہ را پریدن مشکل است
بد نصیبے آنکہ وقتش شُد بباد — یار آزردہ، دلِ اغیار شاد
از خردمنداں مرا انکار نیست — لیکن ایں رہ، راہِ وصلِ یار نیست
تا نباشد، عشق و سودا و جنوں — جلوہ ننماید نگارِ بے چگوں
چوں نہاں است آں عزیزے محترم — ہر کسے راہے گزیند، لاجرم
آں رہے کو عاقلاں بگزیدہ اند — از تکلّف روئے حق پوشیدہ اند
پردہ ہا بر پردہ ہا افراختہ — مطلبے نزدیک، دُور انداختہ
ما کہ با دیدارِ او، رو تافتیم — از رہِ عشق و فنایش یافتیم
ترکِ خود کردیم، بہرِ آں خدا — از فنائے ما، پدید آمد بقا
اندریں رہ، دردِ سر بسیار نیست — جاں بخواہد، دادنش دشوار نیست

گر نہ اُو خواندے مرا، از فضل و جُود — صد فضُولی کردمے، بے سُود بُود

از نِگاہے، ایں گدا را شاہ کرد — قِصّہ ہائے راہِ ما، کوتاہ کرد

راہِ خُود بر من کُشُود، آں دِلستاں — دانمش زانساں، کہ گُل را باغباں

ہر کہ در عہدم، زِمن ماند جُدا — مے کُند بر نفسِ خُود جَور و جفا

پُر زِ نُورِ دِلستاں شُد، سینہ ام — شُد زِ دستے، صَیقلِ آئینہ ام

پَیکرم شُد، پَیکرِ یارِ اَزَل — کارِ من شُد، کارِ دِلدارِ اَزَل

بَسکہ جانم شُد نِہاں، در یارِ من — بُوئے یار آمد، ازیں گلزارِ من

نُورِ حق داریم، زیرِ چادرے — از گریبانم، برآمد دِلبرے

احمدِ آخر زماں، نامِ من است — آخریں جامے ہمیں جامِ من است

طالِبِ راہِ خُدا را مُژدہ باد — کَش خُدا بِنمُود، ایں وقتِ مُراد

ہر کہ را یارے نِہاں شُد، از نَظَر — از خَبَر دارے، ہمیں پُرسد خَبَر

ہر کہ جویانِ نِگارے مے بَوَد — کَے بَیک جا یش قرارے مے بَوَد

مے دَوَد ہر سُو ہمے، دِیوانہ وار — تا مگر آید نَظَر، آں رُوئے یار

ہر کہ عِشقِ دِلبرے، در جانِ اوست — دِل زِ دستش اوفتد، از ہجرِ دوست

عاشِقاں را، صبر و آرامے کُجا — تَوبہ، از رُوئے دِلآرامے کُجا

ہر کرا، عشقِ رُخِ یارے بُوَد — روز و شب، باآں رُخش کارے بُوَد

فُرقتش، گر اِتّفاقے اوفتد — در تن و جانش، فِراقے اوفتد

یک زمانے زندگی، بے رُوئے یار — مے کُنَد، بر وَے پریشاں روزگار

باز چُوں بِیند جمالِ رُوئے اُو — مے دَوَد، چُوں بیحواسے، سُوئے اُو

مے زَنَد در دامَنَش دست، از جُنُوں — کز فِراقت، شُد دِلم اَے یار، خُوں

اینچُنیں صِدق، ار بُوَد اندر دِلے — گُل بجُوید جائے، خُود چُوں بُلبُلے

گر تو اُفتی، با دو صد درد و نفیر — کس ہمے خیزد، کہ گردد دستگیر

تافتن رُو از خُورِ تاباں، کہ من — خُود برآرم روشنی، از خویشتن

اِیں ہمیں آثارِ ناکامی بُوَد — بیخِ شقوت، نَخوت و خامی بُوَد

عالَمے را کور کردست، اِیں خیال — سرنِگُوں افگند، در چاہِ ضَلال

سُوئے آبے، تشنہ را باید شتافت — ہر کہ جُست از صِدقِ دِل آخر بیافت

آں خِرَدمندے کہ جوید کُوئے یار — آبرُو ریزد زِ بہرِ رُوئے یار

خاک گردد، تا ہوا بر بایدش — گُم شَوَد، تا کس رہے بِنمایدش

بے عِنایاتِ خُدا، کار است خام — پُختہ داند، اِیں سُخَن را، والسّلام

سُخن نزدم مراں، از شہریارے　　　که ہستم بر درے اُمّیدوارے

خُداوندیکہ، جاں بخشِ جہان است　　　بدیع و خالق و پروردگارے

کریم و قادِر و مُشکل کشائے　　　رحیم و مُحسِن و حاجت برارے

فتادم بر درش، زیرا کہ گویند　　　بر آید در جہاں کارے زِ کارے

چو آں یارِ وفادار آیدم یاد　　　فراموشم شوَد، ہر خویش و یارے

بغیرِ اُو، چساں بندم، دِلِ خویش　　　کہ بے رُویش نمے آید قرارے

دِلم در سینۂ ریشم مجوئید　　　کہ بستیمش بدامانِ نِگارے

دِلِ من دِلبرے را، تخت گاہے　　　سَرِ من در رہِ یارے نثارے

چگویم فضلِ اُو بر من چگون ست　　　کہ فضلِ اُوست ناپیدا کنارے

عنایتہائے اُو را، چوں شُمارم　　　کہ لُطفِ اُوست بیروں از شُمارے

مرا کاریست، با آں دِلستانے　　　ندارد کس خبر، زاں کاروبارے

بنالم بر درش، زاں ساں کہ نالد　　　بوقتِ وضعِ حملے، باردارے

مرا با عشقِ اُو، وقتے ست معمُور　　　چہ خُوش وقتے، چہ خُرّم روزگارے

ثنا ہا گویمت، اَے گلشنِ یار!　　　کہ فارِغ کردی، از باغ و بہارے

*

بُردباری مے کُنَد، زور آورے
جاہلے فہمد کہ ہستم برترے

آنکس کہ بتو رَسَد شہاں راچہ کُنَد — با فرِّ تو فرِّ خسرواں راچہ کُنَد
چُوں بَندہ شناختت بداں عزّ و جلال — بعد از تو جلالِ دِیگراں راچہ کُنَد
دیوانہ کُنی، ہر دو جہانش بخشی — دیوانۂ تو ہر دو جہاں راچہ کُنَد

(مطبوعہ ۱۸۹۷ء)

اَے خُدا، اَے چشمۂ نُورِ ہُدے — از کَرم ہا چشمِ ایں اُمّت کُشا
یک نَظَر کُن سُوئے ایں راز نہاں — تا رَہی، اَے طالِب، از وَہم و گُماں

ہر آں کاریکہ گردد از دُعائے محوِ جانانے — نہ شمشیرے کُنَد آں کار نے باوے نہ بارانے
عجب دارد اثر دستے کہ دستِ عاشقے باشد — بگرداند جہانے را، زِبہرِ کارِ گریانے
اگر جُنبد لبِ مردے، زِبہرِ آنکہ سرگرداں — خُدا از آسماں پیدا کُنَد، ہر نوعِ سامانے
زِکار اُفتادہ را، بر کار مے آرد خُدا زیں رہ — ہمیں باشد دلیلِ آنکہ ہست از خلق پنہانے
مگر باید کہ باشد طالِب اُو صابر و صادِق — نہ بیند روزِ نومیدی وفادار از دل و جانے

صدق را ہر دم مدد آید ز ربّ العالمیں — صادقاں را دستِ حق باشد نہاں در آستیں
ہر بلا کز آسماں، بر صادقے آید فرود — آخرش گردد نشانے، از برائے طالبیں

ذلّتِ صادق مجو، اے بے تمیز — زیں رہے، ہرگز نخواہی شُد عزیز

بترسید از خدائے بے نیاز و سخت قہارے — نہ پندارم کہ بد بیند، خدا ترسے نکوکارے
مرا باور نمے آید کہ رُسوا گردد آں مردے — کہ مے ترسد، ازاں یارے کہ غفّارست و ستّارے

گر آں چیزے کہ مے بینم، عزیزاں نیز دیدندے
ز دُنیا توبہ کردندے، بچشمِ زار و خونبارے

خورِ تاباں سیہ گشت است، از بدکاریِ مردم — زمیں طاعوں ہمی آرد پئے تخویف و انذارے
بہ تشویشِ قیامت ماند، ایں تشویش گر بینی — علاجے نیست بہرِ دفعِ آں، جز حُسنِ کردارے
نشاید تافتن سر زاں جنابِ عزّت و غیرت — کہ گر خواہد کُشد در یک دمے، چوں کرمِ بیکارے
من از ہمدردی ات گفتم، تو خود ہم فکر کُن بارے — خرد از بہرِ ایں روز است، اے دانا و ہُشیارے

(مطبوعہ ۱۸۹۸ء)

اَے قدیر و خالقِ اَرض و سَما   اَے رحیم و مہربان و رہنما
اَے کہ میداری تو بر دِلہا نَظَر   اَے کہ از تو نیست چیزے مُستَتَر
گر تو مے بینی مرا پُر فسق و شر   گر تو دِیداشتی کہ ہستم بَدگہُر
پارہ پارہ کُن، مِن بدکار را   شاد کُن، اِیں زُمرۂ اَغیار را
بر دِلِ شاں اَبرِ رحمت ہا بِبار   ہر مُرادِ شاں بفضلِ خُود بر آر
آتِش افشاں، بر در و دیوارِ من   دُشمنم باش و تَبہَ کُن کارِ من

ور مرا از بندگانت یافتی
قِبلۂِ من، آستانت یافتی

در دِلِ من آں محبّت دِیدۂ   کز جہاں آں راز را پوشیدۂ
بامن از رُوئے محبّت کار کُن
اَندکے اِفشائے آں اَسرار کُن

اَے کہ آئی سُوئے ہر جوئندۂ   واقِفی از سوزِ ہر سوزِندۂ
زاں تعلّق ہا کہ باتو داشتم   زاں محبّت ہا، کہ در دِل کاشتم

خُود بِرُوں آ، از پئے اِبراءِ من

اَے تو کہف و مَلجا و ماوائے من

آتشے ، کاندر دِلَم افروختی

وز دمِ آں، غیرِ خُود را سوختی

هم ازاں آتش، رُخِ من برفروز وِیں شبِ تارم، مُبدّل کُن بروز

چشم بِکُشا ، اِیں جہانِ کور را

اَے شدیدُ البَطْش بِنما زور را

ز آسماں نُورِ نشانِ خُود نُما یک گُلے از بوستانِ خُود نُما

اِیں جہاں بینم، پُر از فسق و فَساد غافِلاں را نیست، وقتِ مَوت یاد

از حقائق غافِل و بیگانہ اند ہمچو طِفلاں ، مائِل افسانہ اند

سرد شُد دِلہا زِ مِہرِ رُوئے دوست رُوئے دِلہا تافتہ از کُوئے دوست

سَیل در جوش است و شب تاریک و تار

از کَرَمہا، آفتابے . را برآر

دیر گاہیست کہ ہنیم زمیں پُر زِ فساد   بہ کہ بادستِ دُعا، صِدق و سَدادے طلبیم

(مطبوعہ ۱۸۹۹ء)

ہر کہ روشن شُد دِل و جان و دروں از حضرتش   کیمیا باشد، بسر بُردن دَمے در صُحبتش

چیست دُنیا؟ چوں شبِ تار و زماں ابرِ سیاہ   آفتابے رہنما، یک ساعتے در خِدمتش

شعرِ الہامی

بر مقامِ فلک شُدہ یا رب   گر اُمیدے دِہم مدار عجب

(مطبوعہ ۱۹۰۰ء)

شعرِ الہامی

سالِ دیگر را کِہ مے داند حساب   تا کُجا رفت آنکہ با ما بُود یار[1]

مِصرعۂ الہامی

سلامت بر تو اَے مردِ سلامت

✻

تُرا با ہر کہ رُوئے آشنائی است   قرارِ کارت آخر بر جُدائی است

زِ فُرقت بر دِلے بارے نباشد   کہ با میرِندہ اش کارے نباشد

✻

[1] ایں شعر از کلامِ سعدی شیرازیؒ است کہ بحضرت اقدس علیہ السلام الہام شدہ است ✦

غریقِ ورطۂ بحرِ محبّت نہ برمہرش نظر باشد نہ برکیں
بگوشِ عاشق، ازلبہائے دِلدار چُناں نفریں عزیز آید، کہ تحسیں
چُناں رُویش خُوش اُفتد ازسرِعشق کہ قُرباں مے کُند برؤے دِل و دِیں
شب و روزش، بہ دِلبر کار باشد دِل وجانش شَود، آں یارِ شیریں
بسوزد، ہرچہ غیرِ یار باشد ہمیں اِیں عِشق را رسم است و آئیں

✲

خلق و عالَم، جُملہ در شور و شَراند عِشق بازاں، در مقامِ دیگراند
گر دِلا ازیں کُوچہ بیرُوں نگذریم ہم سگانِ کُوچہ از ما بہتراند

✲

گراِیں کُفرم بدست آید، برو قرباں کُنم صد دِیں خُداوندا، بمیرانم بریں کُفر و بریں آئیں
(مطبوعہ ۱۹۰۱ء)

✲

گرمہرِ خویش، برکَنَم از رُوئے دِلبرم آں مہر برکہ اَفگنم؟ آں دِل کُجا بَرم
من آں نیَم کہ چشم بہ بندم زِرُوئے دوست ور بینم اِینکہ تیر بیایَد برابَرم

✲

دِلَم مے بلَرزد چو یاد آوَرَم مُناجاتِ شوریدہ اندر حَرم

شعرِ الہامی

از برائیش محمد احسن را تارکِ روزگار مے بینم

چو آمد از خدا طاعوں، بہ بیں از چشمِ اکرامش ‌ ‌ ‌ تو خود بلعونی اے فاسق، چرا طاعوں نہی نامش

زمانِ توبہ و وقتِ صلاح و ترکِ خبث است ایں ‌ ‌ ‌ کسے کو بر بدی چسپد، نہ بینم نیک انجامش

مائدہ چیزیست دیگر، خشک ناں چیزے دگر ‌ ‌ ‌ خوردنی ہرگز نباشد نانِ خشک اے بے ہنر

دوستاں را مائدہ بدہند از مہر و کرم ‌ ‌ ‌ پارہ ہائے خشک ناں، بیگانگاں را نیز ہم

نیز ہم پیشِ سگاں، آں خشک ناں مے افگنند ‌ ‌ ‌ مائدہ از لطفہا پیشِ عزیزاں مے برند

ترک کن ایں خشک ناں را ہوش کن فرزانہ باش ‌ ‌ ‌ گر خردمندی، پئے آں مائدہ، دیوانہ باش

آسماں بارد نشاں، الوقت میگوید زمیں ‌ ‌ ‌ باز بغض و کینہ و انکارِ ایناں را بہ بیں

اے ملامت گر، خدا را، بر زماں کن یک نظر ‌ ‌ ‌ چوں خدا خاموش ماندے، در چنیں وقتِ خطر

خستگانِ دیں، مرا از آسماں طلبیدہ اند ‌ ‌ ‌ آمدم وقتیکہ دلہا خوں زِ غم گردیدہ اند

دعوئِ ما را فروغ، از صد نشانہا دادہ اند ‌ ‌ ‌ مہر و مہ ہم، از پئے تصدیقِ ما استادہ اند

بہر دمم مددے از خدا ہمے آید

گجاشت اہلِ بصیرت کہ چشم بکشاید

✲

اَے پئے تحقیرِ من بستہ کمر	نیستت جز ہجوِ من ، کارِ دِگر
مے کشائی ہر دمے برمن زباں	چوں نترسی از خدائے رازداں؟
از سرِ تقویٰ ہمے باید جِدال	تا کجا دشنام ہا، اَے بدخصال
نیستی گرگِ بیابانی ، نہ مار	ترک کن ایں خوئے، واز حق شرم دار

اَے عجب از سیرتت، اَے پُر غضب!

از حقیقت بے خبر، دُور از ادب

خیز و اوّل فہمِ خود را کن درست	نکتہ چیں را چشم مے باید نخست
دِل شود از بد زبانیہا سیاہ	بدزباناں را در آنجا نیست راہ
کم نشیں، با زمرۂ مستہزئیں	تا بیابی حصّۂ از مہتدیں
روز و شب، بدگفتنم کارِ تو شد	لعنت و تحقیر کردارِ تو شد

لعنت آں باشد کہ از رحماں بود

لعنتِ نااہل و دُوں آساں بود

گر سفیہے ، لعنتے بر ما کُنَد　　اُو نہ بر ما، خویش را رُسوا کُنَد

ہر کِہ مَے دارَد ، دِلِ پرہیزگار　　چُوں عَجَب دارَد ، زِ کارِ کردگار؟

آنکہ از یک قطرہ اِنسانے کُنَد　　واز دو مُشتِ تُخم بُستانے کُنَد

چُوں منے را گر مسیحائے کُنَد

یا گدائے را شہنشاہے کُنَد

نیست از فضل و عطائے اُو بعید

کور باشد ہر کِہ از اِنکار دِید

ہاں مَشَو نَومید زاں عالیجناب　　بندہ باش و ہر چہ مے خواہی بیاب

قادِر است و خالِق و رَبِّ مجید　　ہر چِہ خواہد مے کُنَد، عجزش کِہ دِید

نُطفہ را، رُوئے دَرَخشاں مے دِہَد　　سَنگ را لعلِ بدخشاں مے دِہَد

بر کسے چُوں مِہربانی مے کُنَد

از زمینی آسمانی مے کُنَد

ہمچنیں، بر من عطائے کردہ است　　فضلہا، بے اِنتہائے کردہ است

مظہرِ انوارِ آں بیچُوں شُدم　　در معارف، از ہمہ افزُوں شُدم

یارِ من بر من کَرَم دارَد بسے　　صَد نِشاں دارم ، اگر آیَد کسے

بِشنوید، اَے مُردگاں، من زندہ ام

اَے شبانِ تیرہ، من تابِندہ ام

اِیں دو چشمِ من کہ زیبِ اِیں سَرم

بِیند آں یارے کہ یارے دِلبرم

اِیں قدم تا عرشِ حق دارد گُذر   و اِیں دو گوشم را، رسد از حق خبر

صد ہزاراں نعمتم بخشیدہ اند   و اِیں رُخم، از غیرِ حق پوشیدہ اند

مے دِہم فرعونیاں را ہر زماں   چوں یدِ بیضائے موسیٰؑ صد نشاں

زِیں نشانہا، بدرگاں کور و کر اند   صد نشاں بِینند و غافل بگذرند

دُور اُفتادم، زِ چشمانِ بشر

از مقامم کس نمے دارد خبر

در من اُفتادند از نقصِ عقُول   بخت برگردِیدہ، محرُوم از قبول

کس زِ رازِ جانِ من آگاہ نیست

عقلِ شاں را، تا درِ ما راہ نیست

از سرِ حُمق است جوش و جنگِ شاں   و از پئے اِطفائے حق آہنگِ شاں

اَے مُزوِّر، گر بیائی سُوئے ما   و از وفا رَخت افگنی در کُوئے ما

وازسرِ صدق و صداقت پروری　　روزگارے، در حضورِ ما بری

عالمے بینی زِ ربّانی نشاں　　سُوئے رحماں خلق و عالم راکشاں

من نمے خواہم، کہ آزارے دہم　　برسرِ ہر ماہ، دِینارے دہم

ہم چنیں یک سال مے باید قیام　　ازمن ایں عہداست و از تو التزام

گرگذشت ایں سالِ وعدم بے نشاں　　ہر چہ میگوئی، ہمے گو بعد زاں

صالحاں را، ایں طریق و سُنّت است　　راہِ استعجال، راہِ لعنت است

ہر کہ، روشن شُد دروں از حضرتش　　کیمیا باشد، دمے در صُحبتش

ہر کہ اُو را ظُلمتے گیرد براہ　　دامنِ پاکاں ست اُو را عُذر خواہ

آں خُدا، با یارِ خُود، یاری کُند

باوفاداراں، وفاداری کُند

ہر کہ عشقش در دِل و جانش فتاد　　ناگہاں، جانے در ایمانش فتاد

عشقِ حق گردد عیاں، بر رُوئے اُو　　بُوئے اُو آید، زِ بام و کُوئے اُو

دیدِ اُو باشد، بحکمِ دیدِ اُو　　خُود نشیند حق پئے تائیدِ اُو

بس نُمایاں کارہا، کاندر جہاں　　مے نماید بہرِ اکرامش عیاں

صد شُعاعش مے دِہد، چُوں آفتاب　　تا مگر جانے برآید از حجاب

اِیں چُنیں، بر من کرم ہا کردہ است
مُنکِرم، بر خُود سِتم ہا کردہ است

عِلمِ قرآں، عِلمِ آں طَیّب زباں	عِلمِ غَیب از وَحیِ خلّاقِ جہاں
اِیں سہ عِلم چُوں نِشاں ہا، دادہ اَند	ہر سہ ہمچُوں شاہِداں اِستادہ اَند
آدمی زادے ندارد ہیچ فن	تا در آویزد، درِیں میداں بمَن
حُجّتِ رحماں، بر ایشاں شُد تمام	یاوہ گوئی مانْد، در دستِ لِئام
از کُسُوف و ترکِ آں نُورے کہ بُود	مِہر و مَہ، ہم پیشِم آمد در سُجُود
اِیں نِشاں بر آسماں رحماں نمُود	بر زمیں ہم، دستِ ہَیبت ہا کشُود
ہست لُطفِ یارِ من، بر من اَتَم	اُو مرا شُد، من ہم از بہرش شُدم
دِلبرم در شُد بجان و مغز و پوست	راحتِ جانم، بیادِ رُوئے اُوست
رازہا دارم، بیارِ دِلبرم	شُد عیاں از من، بہارِ دِلبرم
ہر کسے، دَستے بہ دامانے زَنَد	ما بہ ذَیلِ حَیّ و قیُّوم و اَحَد
اَے دریغا قومِ من نشناختند	نقدِ ایماں در حَسَد ہا باختَند
اِیں جہانِ پُر سِتم کور و کر است	چشمِ شاں، از چشمِ بُوماں کمتر است
ذرّۂ بُودم، مرا بِنواختَند	چُوں خُورے گشتم، زِ چشم انداختند

قصیدہ در معرفتِ انسانِ کامل مظہرِ حقّ تعالیٰ و طریقِ فیصلہ با نزاع کنندگان

ہماں زِ نوعِ بشر، کامل از خدا باشد
کہ با نشانِ نمایاں خدا نما باشد

بتابد از رخِ او، نورِ عشق و صدق و صفا
زِ خلقِ او کرم و غربت و حیا باشد

صفاتِ او، ہمہ ظلّ صفاتِ حق باشند
ہم استقامتِ او، ہمچو انبیا باشد

رواں بچشمۂ او، بحرِ سرمدی باشد
عیاں در آئینہ اش، روئے کبریا باشد

صعودِ او، ہمہ سوئے فلک بود ہر دم
وجودِ او، ہمہ رحمت چو مصطفیٰؐ باشد

خبر دہد زِ قدومش خدا بصحفِ پاک
ہم از رسول، سلامے بصد ثنا باشد

نتابد از رہِ جانانِ خود سرِ اخلاص
اگرچہ سیلِ مصیبت بزورہا باشد

براہِ یارِ عزیز، از بَلا نہ پرہیزد
اگرچہ در رہِ آں یار، اژدہا باشد
کُند حرام، ہمہ عَیش و خواب را برنفس
چو جُملہ عارِف و عامی دراِیں بلا باشد
دِل ازکف و گُلہَش باشد اوفتادہ زِفرق
فراغت از ہمہ خُود بینی و رِیا باشد
اصولِ اُو ہمہ بر خَلق رحم باشد و لُطف
طریقِ اُو، ہمہ ہمدردی و عطا باشد
ہمیشہ نفسِ شریفش بکاہَد از حسرات
کہ چُوں گروہِ بداں تابِعِ ہُدیٰ باشد؟
ہمیشہ مُحترِز، از صُحبتِ بداں مانَد
غیور از پئے دِیں، ہمچُو اَصفِیا باشد
پناہِ دِیں بُوَد و مَلجأِ مُسلماناں
بعقدِ ہمّتِ خُود، دافِعِ قضا باشد

ہزار سر زنی و مشکلے نہ گردد حل

چو پیشِ اُو بِروی، کارِ یک دُعا باشد

چو شیر زندگیِ اُو بوَد دریں عالَم

زِ صَیدِ اُو، دِگراں را ہمہ غِذا باشد

گہے نِشاں بِنُماید، زِ بہرِ دِینِ قویم

گہے بمعرکہ جنگش بَاشِقیا باشد

بوَد مُظفّر و منصُور از خُدائے کریم

زِ مُعضِلاتِ شریعت گِرہ کُشا باشد

زِ مِہرِ یارِ اَزَل، بر رُخش ببارد نُور

زِ شانِ حضرتِ اعلےٰ دُرّو ضِیا باشد

کُشُوفِ اہلِ کُشُوف، از برائے اُو باشند

ہم از نُجُوم، پئے مقدمش صَدا باشد

غرض مقامِ وِلایت نِشان ہا دارَد

نہ ہر کہ دلق بپوشد زِ اَولیا باشد

کلیدِ اِیں ہمہ دَولت، محبّت ست و وَفا
خُوشا کسیکہ چُنیں دَولتش، عطا باشد

سُخَن زِ فقر بُدزدی ہمے تُواں گُفتن
ولے علامتِ مردانِ رہ، صَفا باشد

زِ مُشکلاتِ رہِ راستی، چہ شَرح دِہَم
کہِ شرطِ ہر قَدَمے، گِریہ و بُکا باشد

بِسوزد آنکہ نسوزد بصِدق در رہِ یار
بمیرد آنکہ، گُریزِندہ از فَنا باشد

کُلاہِ فتح و ظفَر، ہیچ سر نمے یابَد
مگر سرے کہ، پئے حِفظِ دِیں فِدا باشد

نِشان ہائے سَماوی، بہ ہیچ کس ندِہند
مگر کسے کہ، زِ خُود گُم پئے خُدا باشد

کسے رَسَد بمقامِ خَوارِق و اِعجاز
کہ در مقامِ مُصافات و اِصطِفا باشد

ضرورت اَست، کہ در دِیں چُنیں اِمام آید
چو خَلق جاہِل و بیدِین و مُردہ سا باشد
جہانیاں ہمہ ممنُونِ مِنّتش باشند
چرا کہ اُو پنہِ مِلّت الہدیٰ باشد
اگرچہ تیغ ندارد، مگر بہ تیغِ دلیل
ہمے دَرَدْ صفِ قومے کہ ناسزا باشد
چو پہلواں بدر آید، زِ نزدِ ربّ کریم
بِہَرْ دَمَش، مَدَدِ صِدق مُدّعا باشد
چہ دست ہا کہ نماید، بروزِ کُشتی و جنگ
باِیں اُمید کہ نَفْسے مگر رہا باشد
ہمیں ست، طائِفۂِ برگزیدگانِ خُدا
ہمیں علامتِ شاں، از خُدائے ما باشد
بجنگ و حرب گُذارند ہر دمے کہ بُوَد
کہ تا حفاظتِ مردم، زِ فِتنہ ہا باشد

بخیر و عافیتت، بگذرد شب اندر خواب

کہ پاسبانئ ایشاں، بصد عنا باشد

غلامِ ہمّتِ مردانِ کارزار بباش

کہ امنِ مرد و زن از مردمِ وغا باشد

پناہِ بیضۂ اسلام آں جوانمردیست

کہ خوں بدل زپئے دینِ مصطفےٰؐ باشد

ازیں بود کہ ہمہ اہل و نیک طینت را

سرِ نیاز بدرگاہِ شاں فدا باشد

دماغ و کبر، بمردانِ حرب نادانی ست

کسیکہ کبر کند، سخت بے حیا باشد

چہ جائے کبر، کہ ایشاں پناہِ ہر بشر اند

طُفیلِ شاں، ہمہ عمّامہ و قبا باشد

اگر زِ مأمنِ شاں، یکدمے جُدا بشوی

متاع و مایۂ ایماں، زِ تو جُدا باشد

سَراست زیرِ تبر، صادقانِ مُخلص را
کہ تا رَہد، سرِ قومے کہ در بَلا باشد

اصولِ شاں، ہمہ ہمدردی ست و مِہر و کَرم
طریقِ شاں، رہِ عجز و سرِ رضا باشد

ہزار جانِ گرامی، فِدائے آں دِل باد
کہ مست و محوِ رضا ہائے کِبریا باشد

بکُنجِ خلوتِ پاکاں، اگر گُذر بکُنی
عِیاں شَوَد، کہ چہ نُورے دراں سرا باشد

بدولتِ دو جہاں، سَرفرو نمی آرند
بعِشقِ یار، دِلِ زارِ شاں دوتا باشد

مناز باکُلَہِ سبز، و خِرقۂ پَشمیں
کہ زیرِ دلقِ مُلمّع، فریب ہا باشد

زِ دست و بازوئے آں مرد، خدمتے آیَد
کہ سوختہ دِل و جاں، از پئے ہُدیٰ باشد

کسے کہ دِل زِ پئے خلق، سوزدش شب و روز
مُحقَّق است کہ اُو خادِمِ انوری باشد

نہیبِ حادِثہ بُنیادِ دِیں زِجا ببَرَد
اگر زِ ملّتِ ما، ظِلِّ شاں جُدا باشد

ازیں بوَد، کہ چو سالِ صدی تمام شوَد
بر آیَد آنکہ بدِیں، نائبِ خُدا باشد

رسِید مُژدہ زِ غَیبم، کہ من ہماں مَردَم
کہ اُو مُجدّدِ ایں دِین و رہنُما باشد

بِوائے ما، پَنہِ ہر سعید خواہَد بُود
نِدائے فتح نمایاں، بنامِ ما باشد

عَجَب مدار، اگر خلق سُوئے مابدَوَند
کہ ہر کُجا کہ غنی مے بوَد، گدا باشد

گُلے کہ رُوئے خزاں راگہے نخواہَد دید
بباغِ ماست، اگر قسمتت رَسا باشد

مَنَم مسیح، بباںگِ بلند مے گویَم
مَنَم خلیفۂِ شاہے کہ بر سَما باشد

مُقدّر است کہ روزے برِیں اَدِیم زمیں
ہزارہا دِل وجاں، بر رَہَم فِدا باشد

زمینِ مُردہ، ہمے خواست عیسوی اَنفاس
زِ وعظِ بے عَمَلاں، خُود اَثر کُجا باشد

کُشادہ اند درِ فضل، گر کُنُوں نائی
زِ نامُساعدیٔ بختِ نا رَسا باشد

بَہَر زہ، طالِبِ آں مہدی و مسیح مباش
کہ کارِشاں، ہمہ خُونریزی و وَغا باشد

عزیزِ من! رہِ تائیدِ دیں، دِگر راہیست
نہ اِینکہ تیغ براری، اگر اِبا باشد

چہ حاجت است، کہ تیغ ازبرائے دِیں بکَشی
نہ دِیں بَوَد، کہ بہ خُونریزِیَش بقا باشد

چو دِیں مُدلّل و معقول و با ضیا باشد

کُدام دِل کہ ازاں مذہبش اِبا باشد

چو دِیں دُرُست بُوَد، خنجرے نمے باید

کہ زورِ قولِ مُوَجّہ، عَجَب نُما باشد

تو از سرائے طبیعت، نیامدی بیروں

ازیں، ہمہ ہَوَسَت، جَبْر با جفا باشد

زِ جَبْر حُجّتِ حق بر جہاں نَیایَد راست

برو، دلیل بدہ، گر خرد تُرا باشد

زِ جَبْر کوکبۂ صِدق را شِکَست آیَد

ازیں بُوَد، کہ رہِ جَبْر ہا خطا باشد

بہوش باش، کہ جَبْر است خُود دلیلِ گُریز

تسلّیٔ دِلِ مَردُم، ازیں کُجا باشد

مَرا بکُفر کُنی مُتّہَم ازیں گُفتار

کہ کُفر نزدِ تو، اَبرار را، سزا باشد

مگر چہ جائے عَجَب گر تو اِینچُنیں گوئی
کِہ ہر کہ بے ہُنَر اُفتاد، ثَنا اَز خا باشد

بِگو، ہر آنچہ بگوئی، چو خُود نمے دانی
کِہ ساکنانِ دَرَش را، چہ اِجتِبا باشد

خُوشم، بجَورِ کَشِیدن، اگرچہ کُشتہ شَوَم
اَزِیں کہ، ہر عَمَل وفِعل را جَزا باشد

دو چشمِ خویش، صَفَا کُن کہ تا رُخَم بِینی
وگرنہ پیشِ تو، صَد عَدل ہم جَفا باشد

مرا بریں سُخَنَم، آں فضول عَیب کُنَد
کہ بے خَبَر زِ رَہ و رَسمِ دِینِ ما باشد

گُجاشت مُلہَمِ صادِق کہ تا حقیقتِ ما
برو عیاں ہمہ از پردۂ خِفا باشد

زمانِ یقظہ بیامَد، ہنوز در خوابی
شِنَو کہ ہر سَحَر، از ہاتِفِ اِیں نِدا باشد

بعلم و فضل و کرامت کسے بما نرسد
کجاست آنکہ، زِ اربابِ اِدّعا باشد
ہزار نقد نمائی، یکے چو سکّۂ ما
بہ نقشِ خوب و عیار و صفا، کجا باشد؟
مؤیّدے کہ مسیحا دم است و مہدئ وقت
بشانِ او، دگرے کے زِ اتقیا باشد؟
چو غنچہ بود جہانے، خموش و سربستہ
من آمدم بقدومے کہ، از صبا باشد
چہ فتنہ ہا کہ بزاد است اندریں ایّام
کدام راہِ بدی، کو در اختفا باشد
محال ہست کزیں فتنہ ہا شوی محفوظ
مگر ترا چو بمن گامِ اقتدا باشد
کسے کہ سایۂ بالِ ہماش، شود نداد
ببایدش کہ، دو روزے بظلِّ ما باشد

مُسَلّم است مرا از خدا حکومتِ عام
کہ من مسیحِ خدایم کہ بر سما باشد

بدیں خطاب، مرا ہرگز التفات نبُود
چہ جُرمِ من، چو چنیں حکم از خدا باشد

بتاج و تختِ زمیں، آرزُو نمے دارم
نہ شوقِ افسرِ شاہی بدِل مرا باشد

مرا بس است، کہ مُلکِ سما بدست آید
کہ مُلک و مِلکِ زمیں را بقا کُجا باشد

خواتَم بفَلک کردہ اند، روزِ نخُست
کنُوں نظر بمتاعِ زمیں چِرا باشد

مرا کہ جنّتِ عُلیاست مسکن و مَأویٰ
چرا بمزبلۂ ایں نشیب جا باشد؟

اگر جہاں ہمہ تحقیرِ من کُنَد، چہ غمے
کہ با من است قدیرے کہ ذُوالعُلےٰ باشد

مَنَم مسیحِ زمان و، مَنَم کلیمِ خدا
مَنَم محمّد و احمد، کہ مُجتبےٰ باشد

نہ بَلعم است کہ بدتر زِ بلعم آں ناداں
کہ جنگِ اُو بکلیمِ حَق از ہَوا باشد

ازاں قفس بِپَریدیم بِرُوں، کہ دُنیا نام
کُنُوں بکنگرۂِ عرش جائے ما باشد

مرا بگُلشنِ رضوانِ حق شُد است گُذر
مقامِ مَن چمَنِ قُدس و اِصطِفا باشد

کمالِ پاکی و صِدق و صَفا، کہ گُم شُدہ بُود
دوبارہ از سُخَن و وعظِ من، بپا باشد

مَرَنج از سُخنم، اَیکہ سخت بےخَبَری
کہ اینکہ گُفتہ ام، از وَحیِ کِبریا باشد

کسیکہ گُم شُدہ از خُود، بنُورِ حق پَیوست
ہر آنچہ از دَہَنَش بِشنوی بجا باشد

نیامدم زِ پئے جنگ و کارزار و جہاد
غرض زِ آمدنم، درسِ اِتّقا باشد

بخاکِ ذِلّت و لعنِ کساں، رضا دادیم
بدیں غرض کہ، بہ نیستی بقا باشد

درونِ من، ہمہ پُر از محبّتِ نوریست
کہ در زمانِ ضلالت، ازو ضیا باشد

بجز اسیریٔ عشقِ رُخش، رہائی نیست
بدردِ اُو، ہمہ امراض را دوا باشد

عنایت و کرمش، پرورد مرا ہردم
بہ بینی اش، اگرت چشمِ خویش وا باشد

بکارخانۂ قُدرت، ہزارہا نقش اند
مگر تجلّیٔ رحماں، زِ نقشِ ما باشد

بیامدم کہ، رہِ صدق را درخشانم
بدِستاں برم، آں را کہ پارسا باشد

بیا، مدم کہ درِ علم و رُشد بکشایم
بخاک نیز نُمایم کہ در سَما باشد

تُرا نمے رَسد اِنکارِ ما کہ نامردی
تو بازناں بِنشیں، گر تُرا حَیا باشد

گُداز شُد، دِل و جانم پئے حمایتِ دِیں
ہنُوز چشمِ تو کور، اِیں چہ اِعتدا باشد

تُرا چہ غم اگر اِیں دِیں، رہِ عَدم گیرد
کہ ہر دَمت دِلِ بریاں پئے ہَوا باشد

تو خُود، زِ عِلّتِ بیگانگی شُدی مہجُور
وگرنہ از درِ اُو، ہر طَرَف صَلا باشد

چِہ را شکایتِ رحماں کُنی، بہ نادانی
تو صاف باش کہ تا زاں طرف صفا باشد

چُنیں زمانہ، چُنیں دور، اِیں چُنیں بَرَکات
تو بے نصیب روی، وَہ چہ اِیں شَقا باشد

بہ بیں کہ نُور، بریں خانہ ام ہمے بارَد
مگر چگُونہ بہ بینی، اگر عما باشد
تُرا کہ ہمچو زناں، کارِ زینت است و ہَوا
چگُونہ در دلِ تو مَیلِ اہتدا باشد
فدائے بازُوئے آناں، ہزار زاہد باد
کہ جانِ شاں، برہِ دینِ حق فدا باشد
گرِفتگانِ محبّت، مُسَخّرانِ جمال
رَوِندگانِ رہے، کاں رہِ فنا باشد
امامِ وقت، ہماں پہلوانِ مَیدانست
کہ تیغ بر سَرو، سَر پیشِ آشنا باشد
چساں تو قدر شناسی خصالِ مرداں را
کہ خَصلَتَت ہمہ چُوں خَصلتِ نسا باشد
جہان و جاہِ جہاں، نزدِ شاں چناں ہیچ است
کہ پیشِ چشمِ تو، یک خس زِ بوریا باشد

قمر مُقابلہ، با رُوئے شاں، نیارد کرد

کہ نُورِ اُو زخُور، ایں نُور از خُدا باشد

بحضرتِ صمدے، آبرو ہمے دارند

دُعائے گریۂ شاں، خارِقُ السّما باشد

بدستِ ہفت فلک مثلِ شاں نمے بینم

اگرچہ ہر فلکے چشمۂ ضیا باشد

رَمَد، زِ صُحبتِ شاں، جذبہ ہائے تاریکی

دَمَد، زِ گُلشنِ شاں، آنچہ دِلکُشا باشد

ہزار جُہد کُنی، زر نگردد ایں مسِ نفس

مگر بدوستئ شاں، کہ کیمیا باشد

اگر تو خُود بگُریزی، وگرنہ مُمکن نیست

کہ سایۂ کرمِ شاں، زِ تو جُدا باشد

غُبارِ حرص و ہَوا را بزیرِ پا بِکُنند

کہ ترکِ دوست، زِ بہرِ ہَوا، جفا باشد

مرا مُربّیِ من، زِیں گروہ، خُود کرد است
بجذبۂ کہ نہ حدّش نہ اِنتہا باشد

دو چشمِ خلق بہ بِینَد چو ماہ پرتوِ من
بشرطِ آنکہ زِ ہر پردۂ رَہا باشد

ہزار گُونہ نِشانہائے صِدق بِنمایَم
بشرطِ آنکہ، بصبر اِمتحانِ ما باشد

فَلَک قریبِ زمیں شُد، زِ بارِشِ بَرَکات
کُجاشت طالِبِ حَق، تا یقیں فزا باشد

کُجا دِلے، کہ دَرُو خَشیَتِ خُدا باشد
کُجاشت مردُمِ چشمیکہ باحیا باشد

بجاہ و منصبِ دُنیا، مَناز اَے ہُشیار
کہ اِیں تنعُّم و عَیشت نہ دائِما باشد

چو خواب بِگذَرَد، اِیں وقتِ خُوش کہ میداری
طَمَع مَدار، کہ اِیں حال را بقا باشد

نمازِ مے کُنی، وقبلہ را نمے دانی
نَدامَت چہ غَرَض، زِیں نماز ہا باشد

زِ دِیدہ خُوں بچکاند، سماعِ قِصّۂ حَشر
بشرطِ آنکہ، بدِل خَشیَتِ خُدا باشد

بنفسِ تیرہ، تمنّائے وصلِ اُو، ہَیہات
رَسَد ہماں بخُدا کُو زِ خُود فنا باشد

قدَم بمنزلِ رُوحانیاں بنِہ کہ جُز یں
جہان و کارِ جہاں، جُملہ اِبتِلا باشد

چہ جائے خوابِ خُوش و اَمن و عَیش و عافیت است
نہنگِ مَرگ، چو ہر لحظہ در قفا باشد

کُشادِ کار، بدِل بَستن است در محبُوب
چہ خُوش رُخے، کہ گرِفتارِ اُو، رَہا باشد

ہزار شُکر، کہ من رُوئے یارِ خُود دِیدم
چشِیدم آں ہمہ، کاں لذّتِ لِقا باشد

دماغ و کبرِ ہمہ مُنکرانِ دیں شِکَنَم
من ایستادہ ام اِینک، دِگر کُجا باشد

چو مہرِ انور و تاباں ، ہمے فشانم نُور
دِگر کُجا و، چُنیں قُدرتے کرا باشد

زِ کارہا کہ کُنَم ، وَز نِشاں کہ بِنُمایم
عیاں شَوَد کہ ہمہ کارم از خُدا باشد

کنُوں کہ درچمَنِ من ہزار گُل بشگُفت
گر از طَلَب بنشینی، عَجَب خطا باشد

تو عُمر خواہ و صبُوری، کہ آں زماں آیَد
کہ جَلوۂ خُورِ ما، دافِع العمیٰ باشد

گِرِہ زِ دِل بِگُشا، کارِ ما زِ ہوش نِگَر
کہ عقلِ صاف دِہندت، چو دِل صفا باشد

تُرا چہ شُد کہ بماتم نشستۂ نالاں
کہ موسمے شت کہ ہم مُرغ در نوا باشد

زِ فکرِ تفرقہ باز آ کہ موسمے آمد
کہ اجتماع ہمہ اہل و اتقیا باشد

ارادۂ ازلی، ایں زمان و وقت آورد
تو چیستی، کہ زِ تو ردِّ ایں قضا باشد

مرو بہ بے خِردی، نزدِ ما بیا و نشیں
کہ ظلِّ اہلِ صفا موجبِ شفا باشد

مُقیمِ حلقۂ ابرار باش، روزے چند
مگر عنایتِ قادر، گِرہ کُشا باشد

زہے، خُجستہ زمانے، کہ سُوئے ما آئی
زہے نصیبِ تو، گر شوق و اِلتجا باشد

چہ جورہا، کہ تو بر نفسِ خُود کُنی، ہیہات
ہزار حیف بریں فِطنت و ذکا باشد

چہ حاجتست کہ رنجے کشی بتالیفات
کہ اِمتحانِ دُعاگو، ہم از دُعا باشد

بروئے یار، کہ ہرگز نہ رُتبتے خواہم
مگر اعانتِ اسلام، مُدّعا باشد

سیاہ باد رُخِ بختِ من، اگر بہ دِلم
دگر غرض، بجُز از یارِ آشنا باشد

رہِ خلاص کُجا باشد، آں سیہ دِل را
کہ باچُنیں دِلِ من، درپئے جفا باشد

چو سیلِ دیدۂ ما، ہیچ سیل و طُوفاں نیست
بترس، زیں کہ چُنیں سیل، پیشِ پا باشد

زِ آہِ زُمرۂ ابدال، بایدت ترسید
عَلَی الخُصُوص، اگر آہِ میرزا باشد

آسمان و مہ و خورشید، شہادت دادند
تا تو تکذیب، زِ نادانی و غفلت نکُنی

چُوں تُرا نُصرتِ حق نیست چو اَخیار نصیب
شرطِ انصاف نباشد، کہ زِ حق دم بزنی

جہاں را دِل، ازیں طاعوں، دو نیم است — نہ ایں طاعوں، کہ طوفانِ عظیم است
بیا، بشتاب، سوئے کشتیٔ ما — کہ ایں کشتی، ازاں ربِّ علیم است

نشاں، اگرچہ نہ در اختیارِ کس بُود است
مگر، نشاں بدہم، از نشاں زِ دادارم

کہ آں سعید، زِ طاعوں، نجات خواہد یافت
کہ جست و جُست پناہے بچارِ دیوارم

مرا قسم بخُداوندِ خویش و عظمتِ اُو
کہ ہست ایں ہمہ، از وحیِ پاک گُفتارم

چہ حاجت است بہ بحثِ دگر ہمیں کافیست
برائے آنکہ سیہ شُد دِلش، زِ انکارم

اگر دروغ بر آید، ہر آنچہ وعدۂ من
رواست، گر ہمہ خیزند، بہرِ پیکارم

(مطبوعہ ۱۹۰۲ء)

آں جوانمرد و حبیبِ کردگار

جَوہرِ خُود، کرد آخر آشکار

نقدِ جاں، از بہرِ جاناں، باختہ

دِل، ازیں فانی سرا پرداختہ

پُرخَطَر ہست، ایں بیابانِ حیات صَد ہزاراں اژدہائش، در جہات

صَد ہزاراں آتشے، تا آسماں صَد ہزاراں سیلِ خُونخوار و دماں

صَد ہزاراں فرسنگے، تا کُوئے یار

دشتِ پُرخار و بلائش صَد ہزار

بِنگر ایں شوخی، ازاں شَیخِ عَجَم

ایں بیاباں، کرد طَے، از یک قدم

ایں چُنیں باید، خُدا را بندۂ سَر پئے دِلدارِ خُود، افگندۂ

اُو پئے دِلدار، از خُود مُردہ بُود

از پئے تریاق، زہرے خُوردہ بُود

تانہ نوشد، جامِ ایں زہرے، کسے　　　کے رہائی یابد از مرگ آں خسے

زیرِ ایں موت است پنہاں، صد حیات

زندگی خواہی، بخُور جامِ ممات

تو کہ گشتی بندۂ حرص و ہوا　　　ایں طلب، در نفسِ دونِ تو، کجا

دل، بدیں دُنیائے دُوں، آویختی　　　آبرُو، از بہرِ عصیاں، ریختی

صد ہزاراں فوجِ شیطاں، در پیت　　　تا بسوزد در جہنّم، چُوں خسَت

از پئے اُمّید یا بہرِ خطر　　　مے شوَد ایمانِ تو، زیر و زبر

از برائے ایں سرائے بے وفا　　　مے نہی، دینِ خُدا را، زیرِ پا

دیں بوَد، دینِ فدائے آں نگار　　　اَے سیہ باطن، تُرا با دیں چہ کار

پست ہستی، لافِ استعلا مزن　　　وز گلیمِ خویش بیرُوں پا مزن

خویشتن را نیک اندیشیدۂ　　　اَے ہدَاکَ اللّٰہ، چہ بدفہمیدۂ

خُوش نہ گردد دلستاں، از قیل و قال　　　تا نمیری، زندگی باشد مُحال

کبر و کیں را ترک کُن، اَے بدخصال!

تا بتابد بر تو نُورِ ذُوالجَلال

اینچنیں بالا زِ بالا، چُوں پری　　　یا مگر زاں ذاتِ بیچُوں منکری

کارخِ دُنیا را، چہ دِیدستی بِنا کِت، خُوش اُفتادست، اِیں فانی سرا

دِل، چرا عاقِل بہ بندد اندریں ناگہاں، باید شُدن، بیرُوں ازیں

ازپئے دُنیا، بُریدن از خُدا بس ہمیں باشد، نِشانِ اَشقیا

چُوں شَوَد، بخشایشِ حق، بر کَسے دِل نمے ماند، بدُنیایش بسے

خُوشترش آید، بیابانِ تپاں تا درُو نالد، زِ بہرِ دِلستاں

پیش از مُردن بمیرد، حق شناس زینکہ مُحکم نیست دُنیا را، اَساس

ہوش کُن، اِیں جائگہ جائے فناست باخُدا مے باش، چُوں آخر خُداست

زہرِ قاتِل گر بدستِ خُود خُوری من چساں دانم کہ تو دانشوری

بِیں کہ اِیں عبدُاللّطیفِ پاک مَرد

چُوں پئے حَق، خویشتن برباد کرد

جاں بصِدقِ آں دِلستاں رادادہ است تاکنُوں، در سنگ ہا اُفتادہ است

اِیں بُوَد، رسم و رہِ صِدق و وفا اِیں بُود، مردانِ حق را انتہا

ازپئے آں زِندہ، ازخُود فانی اند جاں فشاں، بر مَسلکِ ربّانی اند

فارِغ اُفتادہ، زِ نام و عِزّوجاہ دِل زِکف، وَز فرق اُفتادہ کُلاہ

دُور تر از خُود، بہ یار آمیختہ آبرُو، از بہرِ رُوئے ریختہ

ذِکرِ شاں، ہم مے دِہد یاد از خُدا | صِدق ورزاں، در جنابِ کبریا
گر بجوئی، اِیں چُنیں ایماں بَوَد | کار بر جوئندگاں آساں بَوَد
لیک، تو اُفتادہ در دُنیا اسیر | تا نَمیری، کَے رَہی زِیں دار و گیر
تا نَمیری، اَے سگِ دُنیا پرست | دامنِ آں یار کَے آید بدست
نیست شَو، تا بر تو فَیضانے رَسَد | جاں بِیَفشاں، تا دِگر جانے رَسَد
تو گُذاری عُمرِ خُود، در کِبر و کِیں | چشم بَستہ از رہِ صِدق و یقیں
نیک دِل، با نیکواں دارد سَرے | بر گُہر، تُف مے زَنَد، بدگوہرے
ہست دِیں، تُخمِ فنا را کاشتن | وز سرِ ہستی، قَدَم برداشتن
چُوں بیُفتی، با دو صَد درد و نفیر | کس ہمے خیزد، کِہ گردد دستگیر
با خَبَر را، دِل تَپَد، بر بے خَبَر | رحم، بر کورے کُنَد، اہلِ بَصَر
ہمچُنیں قانونِ قُدرت اوفتاد | مر ضعیفاں را، قوی آرد بیاد

مِصرعۂ الہامی

خُوش باش کِہ عاقبت نِکو خواہد بُود

(مطبوعہ سنہ ۱۹۰۳ء)

بہر دم، از دل و جاں وصفِ یارِ خود بکنم — من آں نیم، کہ تغافل ز کارِ خود بکنم

بہر زباں، بہ دلم ایں ہوس ہمے جوشد — کہ ہر چہ ہست نثارِ نگارِ خود بکنم

اگر چہ، در رہِ جاناں چو خاک گردیدم — دلم تپید، کہ فدایش غبارِ خود بکنم

رَوم بہ گلشنِ دلدادگاں، کزاں باغم — چرا بہ کوچۂ غیرے قرارِ خود بکنم

رسید مژدہ، کہ ایّامِ نو بہار آمد — زمانہ را خبر از برگ و بارِ خود بکنم

تعلّقاتِ دلآرامِ خویش، بہمایم — ہمائے اوجِ سعادت شکارِ خود بکنم

بگوشِ ہوش شنو از من، اے مکفّرِ من — کہ من گواہ بدیں، کردگارِ خود بکنم

زِ فکرِ تفرقہ باز آ، با آشتی پرداز — وگرنہ گریہ برِ غمگسارِ خود بکنم

عمارتِ ہمہ دوناں، خراب خواہم ساخت — اگر زِ چشم رواں آبشارِ خود بکنم

مقیم بر سرِ راہے نشستہ ام ہر دم — کہ تا گذارشِ عرضے بیارِ خود بکنم

بروئے یار، کہ از ہجرِ قوم، ہمے سوزم — مگر دلیش، چو دلِ ریش و زارِ خود بکنم

مصرعۂ الہامی

اے بسا خانۂ دشمن کہ تو ویراں کردی

اَے محبّت، عَجب آثار نُمایاں کردی

زخم و مرہم، بَرہِ یار تو یکساں کردی

ہمہ مجمُوعِ دو عالَم، تو پریشاں کردی ہمہ عُشّاق، تو سرگشتہ و حیراں کردی

ذرّۂ را تو بیک جلوہ کُنی چُوں خُورشید اَے بسا خاک کہ تو چُوں مہِ تاباں کردی

وَہ، چہ اعجاز نمُودی کہ بیک جلوۂ فَیض دررفتن بزدی، آمدن آساں کردی

ہوشمندانِ جہاں را، تو کُنی دیوانہ اَے بسا خانۂ فطنت، کہ تو ویراں کردی

جانِ خود، کس ندہد، ہر کس از صدق و وفا راست این است کہ این جنس تو ارزاں کردی

بر تو ختم است، ہمہ شوخی و عیّاری و ناز ہیچ عیّار نباشد، کہ نہ نالاں کردی

ہر کہ در مجمرتِ اُفتاد، تو بریاں کردی ہر کہ آمد بر تو شاد، تو گریاں کردی

تا نہ دیوانہ شُدم، ہوش نیامد بسرم اَے جُنوں گردِ تو گردم کہ چہ احساں کردی

اَے تبِ عشق، بایزد، کہ بدیں خونخواری کافراشتی، مگرم مردِ مُسلماں کردی

ہمہ جا شورِ تو بینم، چہ حقیقت، چہ مجاز سینۂ مُشرک و مُسلم، ہمہ بریاں کردی

آں مسیحا، کہ بر افلاک مقامش گویند

لُطف کردی، کہ ازیں خاک مرا آں کردی

چہ شیریں یادِ تُست، اَے دِلستانم چہ شیرینی، فِدایت باد جانم
تُواں بر داشتن دست از دو عالَم اگر آئی بدست، اَے جانِ جانم

تا شَوَد پیر، کودکے ناداں پیر باشد گذشتہ، از دوراں
ایں چُنیں رسمِ ایں جہاں اُفتاد تُف بَراں کس کہ، دِل براں بِنْہاد

ایں ہمہ، وَحی است، از ربُّ السَّماء کافِرم، گر ایں نباشد از خُدا
وَحیِ حق است ایں زِ نُورِ ذاتِ پاک صادِقیم و برسرِ کذاب خاک

مِصرعۂ الہامی

رسید مُژدہ کہ ایّامِ نَو بہار آمد
(مطبوعہ ۱۹۰۴ء)

آسماں بار د نشاں الوقت میگوید زمیں شد ظہُورِ وعدہ ہائے انبیاء و مُرسلیں
تا بکے جنگ و نبرد و کارزارت با خُدا اَے سیہ باطن بترس از خشمِ ربّ العٰلمیں

اَمن اشت در مکانِ محبّت سرائے ما[1]

کے تواں کردن شمارِ خوبیٔ عبدُالکریم

آنکہ جاں داد، از شجاعت، بر صراطِ مُستقیم

حامیٔ دیں، آنکہ یزداں نامِ اُو لیڈر نہاد

عارفِ اَسرارِ حق، گنجینۂ دینِ قویم

صدق ورزیدو، بصدقِ کامل و اخلاصِ خویش

موردِ رحمت شُد، اندر درگہِ ربِّ علیم

گرچہ جنسِ نیکواں، ایں چرخ بسیار آوَرد

کم بزاید مادرے، با ایں صفا دُرِّ یتیم

مُدّتے در آتشِ نیچر فرو اُفتادہ بُود

ایں کرامت بیں، کہ از آتش بروں آمد سلیم

زیں عجب تر آنکہ اُو، در صُحبتم در چند روز

مظہرِ اسرارِ حق شُد، عارفِ رازِ قدیم

گوہرش ہچوں آب و تابے داشت، از فہمِ رسا

ہرچہ ما گفتیم، داخل شُد دراں طبعے فہیم

[1] مصرعۂ الہامی

دِل بدرد آمد، ز ہجرِ اینچُنیں یکرنگ دوست

لیک خوشنُودیم بر فعلِ خُداوندِ کریم

آہ روزِ چار شنبہ بُود، بر ما سخت تر

زآتشِ سوزاں، چو از ما شُد جُدا یارِ صَمیم

داغِ ہجراں داد، در ہفت وچہل، از عُمرِ خویش

ماہِ شعباں بُود، چُوں پیش آمد ایں فزعِ الیم

ایں صَدی، کُو بَدر را ماند، باَوصافِ کمال

بُود زو، بست وسُوم، در وقتِ ایں حَشرِ عظیم

۱۳۲۳ ہجری

مَشرِبش چُوں بُود، اِخلاص ووفا واِتّقا

شُد وصالش، ہم دریں تاریخ از فضلِ حکیم

اَے خُدا! بر تُربتِ اُو، بارشِ رحمت ببار

داخلش کُن، از کمالِ فضل، در بَیتُ النّعیم

نیز مارا، از بلاہائے زماں محفُوظ دار

تکیہ گاہِ ما توئی، اَے قادِر و ربِّ رحیم

مصرعۂ الہامی

رہا گو سفندانِ عالی جناب

❋

شعرِ الہامی

رسید مژدہ کہ آں یارِ دلپسند آمد　　رسید مژدہ کہ دیوار از میاں برخاست

❋

اَلا اَے کہ ہُشیاری و پاک زاد　　پئے حرصِ دُنیا، مَدِہ دِیں بَباد
بدیں دارِ فانی، دِلِ خُود مَبَند　　کہ دارد نہاں، راحتش صد گزند
اگر باز باشد، تُرا گوشِ ہوش　　زِ گورت، نِدائے در آید بگوش
کہ اَے طعمۂ من پس از چند روز　　پئے فکرِ دُنیائے دُوں کم بِسوز
ہر آں کو، بدُنیائے دُوں مُبتلا است　　گرفتارِ رنج و عذاب و عنا است
بِرَست آنکہ، بر مَوت دارد نِگاہ　　بُریدہ زِ دُنیا، دو دِیدہ براہ
سَفَر کردہ، پیش از سَفَر، سُوئے یار　　کشِیدہ زِ دُنیا، ہمہ رخت و بار
پئے دارِ عقبےٰ، کمر بَستہ چُست　　رہا کردہ، سامانِ اِیں خانہ سُست
چو کارِ حیات است، کارِ نہاں　　ہماں بہ، کہ دِل بگسلی زیں مکاں

جہنّم، کزو داد فُرقاں خَبَر ہمیں حرصِ دُنیاست، جانِ پدر
چو آخر، زِ دُنیا سفر کردن است چو روزے ازیں رہ گُذر کردن است
چرا، عاقلے دِل بہ بندد در آں کِہ ناگہ، وَزَد بر گُلِ اُو خَزاں
بدیں قَحبہ بَستن دِلِ خُود خطا است کِہ ایں دُشمنِ دِین و صِدق و صفاست
چہ حاصل، ازیں دِلستانِ دو رنگ کِہ گاہے بصُلحت کُشد، گہ بجنگ
چرا دِل نہ بَندی، بداں دِلستاں کِہ مِہرش رہانَد، زِ بندِ گراں
بَرو، فکرِ انجام کُن، اَے غوی! زِ سعدی شِنَو، گر زِ من نَشنوی

"عُرُوسی بُوَد نوبتِ ماتَمت
اگر بر نکوئی بُوَد خاتَمت"

(مطبوعہ ۱۹۰۵ء)

مِصرعۂ الہامی

تزَلزُل در اَیوانِ کِسریٰ فتاد[1]

[1] ایں مصرعہ از کلامِ سعدی شیرازیؒ است کہ بحضرت اقدس علیہ السلام الہام شدہ است

اَے سرو جان و دل و ہر ذرّہ اَم قُربانِ تو | بر دِلم بکشا ز رحمت ہر درِ عرفانِ تو
فلسفی، کز عقل میجوید تُرا، دیوانہ ہست | دُور تر ہست از خرد ہا، آں رہِ پنہانِ تو
از حریمِ تو، از بیناں ہیچکس، آگاہ نشُد | ہر کہ آگہ شُد، شُد از احسانِ بے پایانِ تو
عاشقانِ رُوئے خُود را، ہر دو عالم میدہی | ہر دو عالم ہیچ، پیشِ دیدۂ غلمانِ تو
یک نظر فرما، کہ تا کوتہ شود جنگِ جدال | خلق مُحتاج است سُوئے جذبۂ برہانِ تو
یک نشاں بنما، کہ تا نُورت درخشد در جہاں | تا شَود، ہر مُنکرِ ملّت مجاہد خوانِ تو
گر زمیں، زیر و زبر گردد، ندارم ہیچ غم | غم ہمیں دارم، کہ گُم گردد رہِ رخشانِ تو
گُفتگو و بحث در دیں، دردِ سر بسیار ہست | قصّہ کوتہ کُن، بآیاتِ عظیم الشّانِ تو
از زلازل جُنبشے دِہ، فطرتِ اَغیار را | تا مگر آیند ترساں، سُوئے آں اَیوانِ تو

چشمۂ رحمت رواں کُن، در لباسِ زلزلہ
تا بکے سوزد بغم، ایں بندۂ گریانِ تو

چو دَورِ خُسروی آغاز کردند | اِلہامی مُسلماں را مُسلماں باز کردند
مقامِ اُو مَبیں از راہِ تحقیر | اِلہامی بدورانش رسُولاں ناز کردند

مرا نہ زُہد و عبادت، نہ خدمت و کارے است ‌ ‌ ‌ ہمیں مرا است، کہ جانم رہینِ دلدارے است

چہ لذّتے است بُرویش، کہ جاں فدایش باد ‌ ‌ ‌ چہ راحتے است بگویش، اگرچہ خُوں بارے است

مسیحِ وقت مرا کرد، آنکہ دید ایں حال ‌ ‌ ‌ بر ایں دلائلِ دعویٰ، اگرچہ بیکارے است

دوائے عشق نخواہم، کہ آں ہلاکتِ ماست

شفائے ما، بہ ہمیں رنج و درد و آزارے است

اگر مردی، رہِ مولیٰ طلب کُن ‌ ‌ ‌ چہ نالی، روز و شب، از بہرِ مُردار

نمے رنجم، گر اکنوں سر بہ پیچند ‌ ‌ ‌ کہ ترکِ رسم و رہ، کارے است دُشوار

فلک را بیں، کہ مہر و مہ سیہ شُد ‌ ‌ ‌ زمیں، طاعُوں بر آرد، بہرِ انذار

مصرعۂ الہامی

رسیدہ بُود بلائے، ولے بخیر گذشت

یک نظر سوئے فلک کن، یک نظر سوئے زمیں — باز در آئینۂ انصاف روئے یار بیں

آسماں چندیں نشاں، از بہر تصدیقم نمود — ہم زمیں "اَلْوقت" میگوید بفریاد و انیں

صد ہزاراں فتنہ ہا، ہر سو، سرے برداشتہ — مے وزد ہر طرف، بادِ سہمناک و سہمگیں

سیّدِ پاکاں محمد ﷺ، آنکہ محبوبِ خدا است

خود ہمے دانی، چہ گوید در جنابش ہر لعیں

(مطبوعہ ۱۹۰۶ء)

✻

اے گرفتارِ ہوا در ہمہ اوقاتِ حیات — باچنیں نفسِ سیہ، چوں رسدت ز وعونے

گر تو آں صدق بورزی کہ بورزید کلیم — عجبے نیست اگر غرق شود، فرعونے

✻

کس بہرِ کسے سر ندہد، جاں نفشاند — عشق است کہ ایں کار، بصد صدق کناند

عشق است، کہ در آتش سوزاں بنشاند — عشق است، کہ بر خاکِ مذلت غلطاند

بے عشق دلے، پاک شود من نہ پذیرم

عشق است، کزیں دام، بیکدم برہاند

✻

از بندگانِ نفس، رہِ آں یگاں مپُرس

ہر جا کہ گرد خاست سوارے درآں بجو

آں کس کہ ہست از پئے آں یار بیقرار

رو صُحبتش گزین و قرارے درآں بجو

بر آستانِ آنکہ ، زِ خُود رفت بہرِ یار

چُوں خاک باش و مرضیٔ یارے درآں بجو

مرداں بہ تلخ کامی و حُرقت ، بُدو رسند

حُرقت گُزین و فتحِ حصارے درآں بجو

بر مسندِ غُرور نشستن ، طریق نیست

ایں نفسِ دُوں بسوز و نگارے درآں بجو

شعرِ الہامی

ہر چہ باید ، نو عُروسی را ہماں ساماں کُنَم

وانچہ مطلوبِ شُما باشد عطائے آں کُنَم

آنکہ گوید، ابنِ مریم چوں شُدی
ہست اُو غافل، زِ رازِ ایزدی

آں خُدائے قادِر و ربّ العباد
در براہیں نامِ من مریم نہاد

مُدّتے بُودم، برنگِ مریمی
دست نادادہ، بہ پیرانِ زمی

ہمچو بِکرے، یافتم نشو و نما
از رفیقِ راہِ حق ناآشنا

بعد ازاں، آں قادِر و ربِّ مجید
رُوحِ عیسیٰ، اندراں مریم دمید

پس بہ نفخش، رنگِ دیگر شُد عیاں
زاد، زاں مریم، مسیحِ ایں زماں

زیں سبب شُد ابنِ مریم، نامِ من
زانکہ مریم بُود، اوّل گامِ من

بعد ازاں، از نفخِ حق، عیسیٰ شُدم
شُد، زِ جائے مریمی، برتر قدم

ایں ہمہ گُفت است ربُّ العالمیں
گر نمے دانی، براہیں را ببیں

حِکمتِ حق، رازہا دارد بسے
نکتۂ مستُور، کم فہمد کسے

فہم را، فیضانِ حق باید نخُست
کار بے فیضاں، نمے آید درست

گر نداری، فیضِ رحماں را پناہ
ظُلمتے، در ہر قدم داری، براہ

فیضِ حق را، با تضرّع کُن تلاش
ہاں مَرو، چُوں توسنے، آہستہ باش

اَے پئے تکفیرِ ما بستہ کمر
خانہ اَت ویراں، تو در فکرِ دِگر

صد ہزاراں کُفر در جانت نہاں
رو، بچہ نالی، بہرِ کُفرِ دیگراں

خیز و اوّل خویشتن را کُن دُرست   نکتہ چیں را چشم مے باید نخُست

لعنتی، گر لعنتے بر ما کُنَد   اُو نہ بر ما، خویش را رُسوا کُنَد

لعنتِ اہلِ جفا آساں بَوَد   لعنت آں باشد، کہ از رحماں بُوَد

✻

چہ شیریں منظری، اَے دِلِستانَم   چہ شیریں خصلتی، اَے جانِ جانَم

چو دِیدم رُوئے تو، دِل در تو بستم   نماندہ غیرِ تو، اندر جہانَم

تواں برداشتن دست، از دو عالَم   مگر، ہجرت بِسوزد اُستخوانَم

در آتش تن، بآسانی تواں داد   زِ ہجرت جاں رَوَد، با صد فغانَم

✻

چُوں مرا حُکم از پئے قومِ مسیحی دادہ اَند   مصلحت را، اِبنِ مریم نامِ من بنہادہ اند

آسماں بارَد نشاں، اَلوقت میگوید زمیں   ایں دو شاہد، از پئے تصدیقِ من، اِستادہ اند

بے ضرورت نادمم، نے آمدم در غیرِ وقت   درِ من، از جہل و تعصّب قومِ من اُفتادہ اند

سُوئے من، اَے بدگماں، از بدگمانیہا مبیں   فِتنہ ہا بنگر، چہ قدر اندر ممالک زادہ اند

چُوں زمیں بکشود یاراں، صد درِ فسق و فساد   پس درے از بہرِ آں، از آسماں بکشادہ اند

مَردِ مَیداں باش و، حالِ ما بِبیں　　　نُصرتِ آں ذُوالجلالِ ما بِبیں

طعنہ ہائے اِمتحاں، نامردی است　　　اِمتحاں کُن، پس مآلِ ما بِبیں

آنکہ آید از خُدا، آید بُدو نُصرت دواں　　　خِدمتِ اُو مے کُنَد شمس و قمر چوں چاکراں

صَادِقاں را، از خُدا، نُورے عنایت میشوَد　　　عِشقِ آں یارِ ازل، مے تابد، اندر رُوئے شاں

از پئے ہمدردیِ دُنیا مُصیبت مے کَشَند　　　خادِماں بے اُجرت اند و پردہ پوشانِ جہاں

از گروہِ اہلِ نخوت، لااُبالی مے زِیَند　　　بادشاہانِ دو عالم، بے نیاز از حاسِداں

دِل سپُردن، دِلستاں را، سیرتِ ایشاں بُوَد　　　جاں دہند از بہرِ آں دِلدار، وقتِ اِمتحاں

مِصرعۂ الہامی　　　حالیا مصلحتِ وقت دراں مے بِنیم

مِصرعۂ الہامی　　　آید آں روزے کہ مستخلص شوَد

مِصرعۂ الہامی　　　ساقیا آمدنِ عید مُبارک بادت

(مطبوعہ ۱۹۰۷ء)

شعرِ الہامی

دَبدَبۂ خُسروِیَم شُد بلند   زلزَلہ در گورِ نظامی فگند

مِصرعۂ الہامی   از خُدا یابَند، مردانِ خُدا

مِصرعۂ الہامی   مَباش اَیمن از بازیٔ روزگار[1]

تو مردانِ آں راہ، چُوں بنگری   کہ از کینہ و بُغض کور و کری

چہ دانی، کہ ایشاں چساں می زیَند   زِ دُنیا نہاں در نہاں می زیَند

فِداگشتہ، در راہِ آں جاں پناہ   زِ کف دِل، زِ سر، اوفتادہ کُلاہ

دلے ریش رفتہ، بکوئے دِگر   زِ تحسین و لعنِ جہاں بے خبر

چو بَیتُ المقدّس، دُروں پُر زِ تاب   رہا کردہ، دیوارِ بیرُوں، خراب[2]

مِصرعۂ الہامی   مکُن تکیہ بر عُمرِ ناپائیدار[3]

[1] [2] [3] ایں مصرعہا از کلامِ سعدی شیرازیؒ اند دلے بحضرت اقدس علیہ السلام الہام شدہ اند

آنانکہ بر دعاوی ما، حملہ ہا کُنند   وز راہِ جہل، عربدہ ہا برملا کُنند
گر یک نظر کُنند، درین نُسخۂ کتاب   ہست این یقین، کہ ترکِ عناد و اِبا کُنند
باور نمے کُنم، کہ نیایند عُذر خواہ   وین امرِ دیگر است، کہ ترکِ حیا کُنند

❋

بحمدِ اللہ کہ آخر این کتابم   مکمّل شُد، بفضلِ آں جنابم

❋

بجز فضلِ خُداوندی، چہ درمانے ضلالت را
نہ بخشد سُود اعجازے، تہیدستانِ قسمت را
اگر بر آسماں، صد ماہتاب و صد خورے تابد
نہ بیند روزِ روشن، آنکہ گم کردہ بصارت را
تو اے دانا بترس از آنکہ، سُوئے اُو بخواہی رفت
بدُنیا دِل چہ مے بندی، چہ دانی وقتِ رحلت را
مشو، از بہرِ دُنیا، سرکشِ فرمانِ اَحدیّت
مخر، از بہرِ روزے چند، اے مسکیں تو شقوت را

اگر خواہی کہ یابی، دَر دو عالَم جاہ و دَولت را
خُدا را باش، واز دِل، پیشۂ خُود گیر طاعت را
غلامِ درگہش باش، وبعالَم بادشاہی کُن
نباشد ہیم از غَیرے، پرستارانِ حضرت را
تو از دِل، سُوئے یارِ خُود بیا، تا نیز یار آیَد
محبّت مے کشَد با جَذبِ رُوحانی محبّت را
خُدا، در نُصرتِ آنکس بُوَد، کُو ناصِرِ دِیں است
ہمیں اُفتاد آئیں از اَزَل، درگاہِ عزّت را
اگر باور نمے آیَد، بِخواں، اِیں واقِعاتم را
کہ تا بینی تو در ہر مُشکِلم، اَنواعِ نُصرت را
ہر آں کُو، یابَد از درگاہ، از خِدمت ہمی یابَد
کہ غفلت را سزائے ہست، و اَجرے ہست خِدمت را
من اندر کارِ خُود حیرانم و، رازش نمے دانم
کہ من بے خدمتے دِیدم، چُنیں نُعماء و حشمت را

نہاں اندر نہاں اندر نہاں اندر نہاں ہستم
کجا باشد خبر آں را، گرفتارانِ نخوت را

ندائے رحمت از درگاہِ باری، بشنوم ہر دم
اگر کرمے کند لعنت، چہ وزن آں ہرزہ لعنت را

اگر در حلقۂ اہلِ خدا، داخل شوی یا نے
نوشتیم از رہِ شفقت، کہ ماموریم دعوت را

✻

اِسْمَعُوْا صَوْتَ السَّمَآءِ جَآءَ الْمَسِیْح جَآءَ الْمَسِیْح
نیز بشنو از زمیں، آمد امامِ کامگار

آسماں بارد نشاں، اَلْوَقْت میگوید زمیں
ایں دو شاہد از پئے من، نعرہ زن چوں بیقرار

✻

اے یارِ ازل بس است روئے تو مرا — بہتر زِ ہزار خلد، کوئے تو مرا
از مصلحتے دگر طرف بینم، لیک — ہر لحظہ نگاہ ہست سوئے تو مرا
بر عزّتِ من، اگر کسے حملہ کند — صبر است طریق، ہمچو خوئے تو مرا

من چیستم و، چہ عزّتم ہست مگر جنگ است، ز بہرِ آبروئے تو مرا

❖

مردمِ نا اہل گویندم کہ چوں عیسیٰ شُدی
بشنو از من ایں جوابِ شاں کہ اَے قومِ حسُود

چوں شُمارا شُد، یہُود اندر کتابِ پاک نام
پس خُدا، عیسیٰ مرا کرد است از بہرِ یہُود

ورنہ، از رُوئے حقیقت، تخمِ ایشاں نیستید
نیز ہم من، ابنِ مریم نیستم، اندر وُجود

گر نبُودندے شُما، مارا نبُودے ہم اَثر
از شُما شُد ہم ظہُورم، پس زِ غوغا ہا چہ سُود

ہر چہ بُود، از نیک و بد، در دینِ اسرائیلیاں
آں ہمہ در ملّتِ احمد، نُقُوشِ خُود نمُود

قومِ ما، در ہر قدم، مانَد بقومِ مُوسوی
بعض زیشاں صالحان و، بعضِ دیگر چوں غدود

چونکہ موسیٰ شُد نبیِ ما، کہ صدرِ دینِ ماست

لاجرم عیسیٰ شُدم آخر ازاں ربِّ ودود

نیز ہم اینجا، یہودِ بدگُہر پیدا شُدند

تا بیازارند عیسیٰ را، چو آں قومے کہ بُود

الغرض، آں ذُوالمنن در ہر صلاح و ہر فساد

ہمچو اسرائیلیاں، بر قومِ ما ہر در کُشُود

چُوں خدا، نامِ رسولِ پاکِ ما، موسیٰ نہاد

نام شُد بوجہل را فرعون، چُوں کینش فزُود

پس در اوّل، چُوں کلیم آمد، بحکمِ کردگار

ہم پئے تکمیل، عیسیٰ را، در آخر شُد ورُود

بعد ازیں رُوتافتن، از مقتضائے شقوت است

ورنہ ایں گفتارِ ما، ہر شکّ و شُبہت را ربُود

پس چہ حاصل، تیرہا انداختن، بر صادقاں

ہر کہ از بد باز ناید، نار را گردد وَقُود

گر بہ مجنوں صحبتے خواہی، بہ بینی زود تر خارہائے دشت و تنہائی و طعنِ عالمے

شعرِ الہامی

طریقِ زہد و تعبّد ندانم اے زاہد! خدائے من قدمم راند، بر رہِ داؤدؑ

(مطبوعہ سنہ ۱۹۰۸ء)

سپاس آں خداوندِ یکتائے را بہر و بمہ، عالم آرائے را

بہر لحظہ، امّیدِ یاری ازوست بہر حالتے، دوستداری ازوست

جہاں جملہ یک صنعت آبادِ اوست خنک نیک بختے کہ در یادِ اوست

رسولِ خدا، پرتو از نورِ اوست ہمہ خیرِ ما، زیرِ مقدورِ اوست

ہماں سرور و سیّد و نورِ جاں محمدؐ، کزو بست نقشِ جہاں

بشر کے بُدے، از ملک نیک تر نبودے، اگر چوں محمدؐ بشر

دلش ہست نورانی و سرمدی بتابد درو، فرّۂ ایزدی

کسے، کش بود مصطفیٰ رہنما سرِ بختِ او باشد اندر سما

پُر از یادِ او ہست جان و دلم بخواب اندر، اندیشہ ہم نگسلم

پس از وے، سلام تو، اے شفیق! — کرم گستر و ہمرہ و ہمطریق

کہ یادِ منِ خستہ، کردی زِ دور — فرستادۂ نامۂ ہمچو حور

چناں نظم و نثرش کہ مانندِ آں — ندیدم بعمرِ خود، اندر جہاں

صفاہا، چناں اندر آں بیش بیش — کہ حاسد بہ بیند، دراں روئے خویش

ظہوری، اگر آگہ شدے زاں صفا — نشستے پسِ زانوئے اختفا

چناں در سخن صفوت و بند و بست — کہ عقدِ گہر را دہد صد شکست

تو گفتی سریرے است صفوت اساس — مرصّع زِ یاقوت و مرجان و ماس

زہے نحوِ آں بود، نحوِ سداد — ہمہ منطقم صرفِ آں نحو باد

سخن را، ازاں گونہ آراستہ — نمے آید، از پیر و نوخاستہ

سخن کو نمودست دُرِّ عدن — بہ معنی رسانید، لفظِ سخن

سخن نام دریافت، زاں نامۂ — زہے، پختگی ہائے آں خامۂ

سخن آں چناں باید و استوار — چہ حاصل، سخن گفتنِ نابکار

خموشی بہ، از گفتنِ اینچنیں — کہ لبہا نہ جنباند، از آفریں

سخن معدنِ دُرّ و سیم و طلا اشت — اگر نیک دانی ہمیں کیمیا اشت

سخن گرچہ باشد چو لولوئے تر — گذاریدنش نیز خواہد ہنر

سخن قامتے ہست، با اعتدال — فصاحت چو خد و، بنا گوش و خال

چو گفتار باشد، بلیغ و اتم — اثرہا کند در دِلے لاجرم

وگر منطقے، مہمل است و خراب — چو خوابِ پریشاں، رود بے حساب

زباں، گرچہ بحرے بود موجزن — طلاقت نگیرد، بجز علم و فن

کسے گو ندارد، وقوفے تمام — چہ طورش، سیاقت بود در کلام

بحمد اللہ کآں مشفقِ پُر سداد — دریں جملہ اوصاف، یکتا فتاد

عجب ذوق میداشت آں روز چند — کہ بودیم، در خدمتِ ارجمند

کجا شد، دریغ، آں زمانِ وصال — کجا شد، چناں خرم آں ماہ و سال

بدستم، ازآں جز خیالے نماند — ازآں جامِ مے، جز سفالے نماند

دریں گوشہ، چوں یادِ یاراں کنیم — دو دیدہ، چو ابرِ بہاراں کنیم

دلِ خود، بدنیا چہ بندد کسے — کہ ایامِ الفت ندارد بسے

چہ فرق است، در روز و شب جز کہ یا — فتد خاک، بر فرقِ ایں روزگار

دو دستِ دعا، پیشِ حق گسترم — کہ چہرت نماید، بفضل و کرم

بمکتوب، گہ گہ بکن شاد کام — خط و نامہ، با ما، چرا شد حرام

دگر آنچہ تحریر کرد، آں رفیق — کرم گستر و مہربان و شفیق

که از بحثِ دیں، زاں نکردیم یاد | که خوفِ ملالِ تو، در دِل فتاد
من آں نیستم، کز رهِ بُغض و کیں | بر انجم زِ تحریک، در بحثِ دیں
تُرا ناحق ایں بدگمانی فتاد | درونِ کسے، بدگُماں هم مَباد
به غمخواریت گویم، اَے نیک مَردا | نه باید به غمخوار دِل رنجه کرد
که اِنکار بر زندگیٔ نبیؐ | نشان است، بر موتِ دلها، جلی
جهاں جُمله، مُرده فتادست و زار | یکے زنده، اُو هست از کردگار
چُنیں است ثابت، بقولِ سروش | اگر رازِ معنی نیابی، خموش
اگر در هوا، همچو مُرغاں پَری | وگر بر سرِ آب ها، بگذری
وگر، زِ آتش آئی سلامت، برُوں | وگر خاک را زر کُنی، از فسُوں
اگر مُنکری از حیاتِ رسُولؐ | سراسر زِیان است و کارِ فضُول
خُدایش چو خوانده گواهِ جهاں | چرا داندش عاقل از غائباں
اگر مُنکرِ اُو خبر داشتے | بجاں دامنش نیز نگذاشتے
بمهرِ مُنیرش خطاب از خُداست | دریغا! ازیں پس، گُمانها چراست
اگر یکدمے، گُم شَود آفتاب | شَود عالم، از تیرگی ها خراب
خِرد مندِ نیکو منش طبعِ راست | نتابد سر از آنچه حقّ و بجاست

چو بیند سُخن را، زِ حق پروری — دِگر، در سُخن کم کُند داوری
مَشو عاشقِ زِشت رُو، زینہار — وگر، خُوب گُم گردد از روزگار
مُکافات دارد، ہمہ کاروبار — تو، خار و خَسک تا تُوانی، مَکار
زمیں، از زراعت، تہی داشتن — بِہ، از تُخمِ خار و خَسک کاشتن
زہے دَولتِ من، کہ فضلِ مجید — مرا، اندریں اِعتِقاد آفرید
زِ من نیک تر آنکہ بعد از خَبَر — نیارَد بدِل، اِعتقادِ دِگر
زباں را کُند منع، زاں ہر سُخَن — کہ دُور از اَدَب باشد و سُوءِ ظَن
بدُنیا، ہمہ نَوعِ سُود و زیاں — باغلب رَسد از مَمرِّ زباں
تُواں از سُخَن مایۂ یافتن — مُقرّب شُدن، پایۂ یافتن
ہم از گُفتگُو ہا، یکے آں بَوَد — کہ در گُفتنش، خطرۂِ جاں بَوَد
چِساں گُفتۂِ من بِفہمی تمام — چِساں ریزم، اندر دِلت اِیں کلام
اگر جاہلے، سر بتابَد زِ پَند — عَجَب نیست کُو خُود بہ جہل است بند
ولے از تو دارم عَجَب، اَے اَخی! — کہ فرزانہ باشی و ناداں شَوی
زِ سُوئے مُعَظَّم، کہ دادارِ جاں — چراغِ جہانش بگوید عیاں
چہ چیز، از تو اورا، حجاب است و بند — چہ دِیوار داری، کشیدہ بلند

مشو غرّہ، بر گفتۂ یک کسے — کہ عقل و تدبّر نہ دارد بسے

ز ہر فاضلے، بہرہ گیر، اے جواں! — بعقل و ادب، باش پیر، اے جواں!

قدم نہ، بہ تقلیدِ اہلِ کمال — کہ خود، اوفتد ناگہاں در ضلال

میانہ گزیں باش و با اعتدال — کہ یک سُو روی، باشد از اختلال

دو چشمِ کسے، چوں سلامت بود — بیک چشم دیدن، ندامت بود

بہ تحقیق، باید نظر چست داشت — دو دیدہ، معطّل نباید گذاشت

چو صوفِ صفا، در دِل آمیختند — مداد، از سوادِ عیوں، ریختند

دو چیز است، چوپانِ دنیا و دیں — دلِ روشن و دیدۂ دور بیں

خدا راست، آں بندگانِ کرام — کہ از بہرِ شاں، مے کند صبح و شام

بدنبالِ چشمے، چو مے بنگرند — جہانے، بدنبالِ خود مے کشند

اثر ہاست، در گفتگو ہائے شاں — چکد نورِ وحدت، ز رو ہائے شاں

در اوشاں، بہ اظہارِ ہر خیر و شر — نہادست حق، خاصیت مستتر

بگفتن، اگرچہ خدا نیستند — ولے، از خدا، ہم جدا نیستند

کسے را، کہ او ظلِّ یزداں بود — قیاسش بخود، جہل و طغیاں بود

بہ ردّش، ازاں سُو، گر آید کتاب — ازیں سُو، بزودی بگویم جواب

ولیکن، ببایَد کتابے تمام — کہ باشد، مُحیطِ ہمہ نایُرام
زِ عہدے کہ کردم، نگرْدَم بَہے — نہ گرْدَم، رُبایَد، صَبا زِیں رہے
مگر کا آسمانی، دِگر گُونہ کار — فراز آیَد از گردشِ روزگار
چہ گویَم، زِ تدریسِ اطفال حال — کِہ دارم دِل، از حالِ شاں، پُر ملال
مُعلِّم مُیَسّر شَوَد، بِست کس — ولیکن بزر، مُشکل این است بس
کُجا آں قناعت گزِیں اوستاد — کہ براند کے آمد، از اِتّحاد
بکوشیم و، انجامِ کار آں بُوَد — کہ آں خواہش ورائے یَزداں بُوَد
فِنا واست، در فاضلاں حِرص و آز — ہمہ جائگاہ، شُد درِ طمَع باز
طمع، عہد ہائے گِراں، بِگُسَلَد — زِ دِلدار، پَیوندِ جاں، بِگُسَلَد
بجویَند از حِرص، کثرت بمال — ازاں، خود فتد، اندراں اِختلال
دریغا، ندانند، اِیں مَردُماں — کِہ آہِستگی ہم، رَسانَد براں
زمانہ بسا بیذق، آہستہ رانَد — کِہ ناگاہ، برجائے فرزیں نشانَد
بنَظم اِیں قدر، ماجرائے بِرفت — بپوشی، گر از من خطائے بِرفت
کِہ من، بندۂ ناکس و کہترم — نہ گوہر شناسم، نہ با گوہرم
بُوَد چشمِ اَحرار، از عَیب پاک — اگر جائے عَیب، بِبیند چہ باک

گہ شوی، عاشقِ رُخِ یارے — تا نہ بَر دِل، زخش کُنَد کارے

ہم چُنیں، زاں لبے، دو گُفتارے — آں کُنَد کارہا، کہ دِیدارے

لاجرم، عشقِ دِلبر، خُوشش خُو — خیزد از گُفتگُو، چو دِیدنِ رُو

گُفتگُو را، کَشِش بُوَد بِسیار — بے سُخَن، کم اَثر کُنَد دِیدار

ہر کہ ذَوقِ کلام یافتہ است — رازِ اِیں رہ، تمام یافتہ است

زیرِ لَب، گُفتگُوئے جانانے — زندگی بخشدت، بیک آنے

دوزخے، کز عذاب پُر چُوں خُم — اصلِ آں ہست "لَا یُکَلِّمُھُمْ"

دِل نہ گردَد صفا، نہ خیزد بیم — تا چو مُوسیٰؑ، نمے شوی تو کلیم

ہست داروئے دِل، کلامِ خُدا — گہ شوی مست جُز بجامِ خُدا

تا نہ اُو گُفت، خُود اَنَا الْمَوْجُوْد — عُقدۂ ہستیش، کسے نکشُود

تا نشُد مشعلے، زِ غَیب پدید — از شبِ تارِ جہل، کس نرَہید

تا نہ خُود را نمُود، خُود دادار — کَس ندانست کُوئے آں دِلدار

تا نہ خُود، از سُخَن یقیں بخشید — کَس، زِ زِندانِ رَیب وشک نرَہید

ہر چہ باشد، ازِ زُہد و صِدق و سَداد — بے یقیں سُست باشدش بُنیاد

گر یقیں نیست بر خدائے یگاں — از محالات، قوّتِ ایماں
بے یقیں دین و کیش بیہودہ است — بے یقیں ہیچ دِل نیا سُودہ است
بے یقین و تجلّیاتِ یقیں — کس نہ رستہ، زِ دامِ دیو لعیں
بے یقیں، از گُنہ نہ رَست کسے — دانم اَحوالِ شَیخ و شاب بسے
آں خُدائے کہ ذاتِ اُوست نِہاں — دُور تر، از دو چشمِ عالمیاں
بر وُجُودش، یقیں چساں آید — گر نظر نیست، گُفتگُو باید
زیں سَبَب ہَست حاجتِ گُفتار — گر مُیَسَّر نمے شَوَد دِیدار
بے کلام و شہادتِ آیات — کے یقیں مے شَوَد، کہ ہَست آں ذات
بے یقیں، کے ہمے شَوَد، دِل پاک — مُردہ، چُوں سَر بَرآرَد، از تہِ خاک
گر یقیں نیست، نیز اِیماں نیست — زُہد و صِدق و ثبات و عِرفاں نیست
جُز یقیں مُشکل ست صِدق و ثبات — سخت دُشوار، ترکِ مَنہیّات
زیں سَبَب خَلق شُد، چو مُردارے — سَر تہی گشت، از سرِ یارے
روز و شب، کاروبارِ، فِسق و فُجُور — حاصلِ عُمر، کُفر و کِبر و غُرُور
دِین و مذہب، برائے آں باشد — کز یقیں، سُوئے حق کشاں باشد
ایں چہ دِینے، کہ مے کَشَد، ہر آں — سُوئے شَیطان و سیرتِ شَیطاں

از ریا، عیبِ خویش مے پوشند — ہر دم، از حرص و آز مے جوشند

چوں یقیں نیست، بر خدائے وحید — لاجرم، نفس شد، خبیث و پلید

نفسِ دوں، تا نہ بیند آں انوار — کے شود سرد، خواہشِ مردار

ہست واللہ کلامِ ربّانی — از خدا، آلۂ خدا دانی

اژدہائے دماں کہ نفسش نام — بے کلامِ خدا نہ گردد رام

ایں فسوں است، بہرِ ایں مارے — کز لبِ یار، یک دو گفتارے

وہ چہ دارد اثر، کلامِ خدا — دیو بگریزد، از پیامِ خدا

دزد را کار ہست، با شبِ تار — چوں سحر شد، گریزد آں غدّار

ہمچو قولِ خدا، کدام سحر — کہ رود تیرگی، ازو یکسر

ہر کہ ایں در، برو خدا بکشاد — بے توقّف، خدایش آمد یاد

آں چناں دور شد، زِ خبث و فساد — کہ نماندہ اثر، زِ استعداد

واں کہ، در عمرِ خود ندید آں نور — کور ماندہ، زِ نورِ حق مہجور

کس نیابد، ازاں یگاں اسرار — جز سعیدے، کہ یابد آں گفتار

ہر کہ، ایں مہر بر سرِ او تافت — ذوقِ مہرِ خدا، ہماں کس یافت

ہیچ دانی؟ کلامِ رحماں چیست؟ — واں کہ، آں خورِ بیافت، آں مہ کیست؟

آں کلامش، کہ نورہا دارد — شک و ریب، از قلوب بردارد
نور در ذاتِ خویش و نور دہد — رگِ ہر شک و ہر گماں بِبُرد
دِل کہ باشد گرفتۂ اوہام — یابد از وے، سکینت و آرام
ہمچو میخے، کہ ہست فولادی — در دِل آید، فزایدت شادی
زو رہد، عادتِ فساد و شقاق — چارۂ زہرِ نفس، چوں تریاق
کارہا میکند، بانسانے — ہمچو بادِ صبا، بہ بستانے
مے کشاید دو چشمِ انساں را — مے نماید، جمالِ رحماں را
درِ وحیِ خدا، چو گردد باز — بستہ گردد، بر آدمی درِ آز
یک کشش، کارے کند بدروں — در دِل آید فرو، رُخ بیچوں
زاں کشش، دِل ہمے شود بیدار — متنفر زِ غیرو، طالبِ یار
رُو، زِ ہر حرص و آز تابندہ — سوئے یارِ ازل، شتابندہ
میوہ، از روضۂ فنا خوردہ — واز خود و، آرزوئے خود مردہ
سیلِ عشقش، زِ جائے خود بُردہ — رخت، در جائے دِیگر، آوردہ
پاک و طیب، بچشمِ بیچونے — پیشِ کوراں، خبیث و ملعونے
از یقیں پُر، چو شیشۂ عطار — لاابالی، زِ لعنتِ اغیار

دستِ غیبی کشیدہ، دامنِ دِل — برکشیدہ، دو دستِ یار زِ گِل

پاکِ دِل، پاک جان و پاک ضمیر — دُور تر از مکائد و تزوِیر

آنچناں عشق، تیز مرکب راند — کہ ازآں مُشتِ خاک ہیچ نماند

گشتۂ دِلبر و دِلآرامے — رستہ یکسر، زِ ننگ و از نامے

پُر زِ عشق و، تہی زِ ہر آزے — قِصّہ کوتاہ کرد، آوازے

آں ندائے یقیں، کہ گوش شُنید — کرد کار و، زِ غیرِ حق ببُرید

رفتہ بیرُوں، زِ حلقۂ اغیار — دِل بُریدہ، زِ غیرِ آں دِلدار

پاک گشتہ، زِ لَوثِ ہستیٔ خویش — رستہ، از بندِ خُود پرستیٔ خویش

آنچناں، یار در کمند انداخت — کہ نداند بدیگرے پرداخت

قدمِ خُود زدہ، براہِ عدم — گُم بیادش، زِ فرق تا بقدم

ذِکرِ دِلبر، غذائے اُو گشتہ — ہمہ دِلبر، برائے اُو گشتہ

سوختہ ہر غرض، بجُز دِلدار — دوختہ چشمِ دِل، زِ غیرِ نگار

دِل و جاں، بر رُخے فِداکردہ — وصلِ اُو، اصلِ مدّعا کردہ

مُردہ و، خویشتن فناکردہ — عِشق جوشید و، کارہا کردہ

از خُودی ہائے خُود، فتاد جُدا — سیل پُرزور بُود، بُرد از جا

تن چو فرسود، دِلستاں آمد   دِل چو از دست رفت، جاں آمد
عِشقِ دِلبر بروئے اُو بارید   ابرِ رحمت، بکوئے اُو بارید
از یقینے کہ شُد، زِ گفتارے   در دِلِ اُو برُست، گلزارے
ہر ظہورے، یکے سبب دارد   داند آں کُو، بدِل طلب دارد
پس چُنیں، شورشِ محبتِ یار   کہ بشوید، ہم از خُودی آثار
ایں مُیسّر نمے شود زِنہار   جُز سُخن ہائے دِلبر و دِلدار
عِشق، کُو رُو نماید، از دِیدار   نیز گہ گہ، بخیزد از گُفتار
بالخصوص، آں سُخن کہ از دِلدار   خاصیت دارد، اندریں اسرار
کُشتۂِ اُو، نہ یک، نہ دو، نہ ہزار   ایں قتیلانِ اُو، برُوں زِ شُمار
ہر زمانے، قتیلِ تازہ بخواست   غازۂِ رُوئے اُو، دمِ شُہداست
ایں سعادت، چو بُود، قسمتِ ما   رفتہ رفتہ رسید نوبتِ ما
کربلائے شت، سیرِ ہر آنم   صد حُسین است، در گریبانم
آدمم، نیز احمدِ مُختار   در برم، جامۂِ ہمہ ابرار
کارہائے کہ کرد، بامن یار   برتر، آں دفتر است، از اِظہار
آنچہ داد است، ہر نبی را جام   داد آں جام را، مرا بتمام

دلِ من بُرد و، اُلفتِ خود داد — خود مرا شُد، بوحیِ خود، اُستاد

وحیِ اُو را، عجب اثر دیدم — روئے آں مہر، زاں قمر دیدم

دیدم از خلق، رنج و مکروہات — واں چہ چیزاست، پیشِ ایں لذّات

دیدم، از ہجرِ خلق، جلوۂ یار — کارِ دیگر، برآمد از یک کار

آنچہ من بشنَوَم، زِ وحیِ خدا — بخُدا، پاک دانمش، زِ خطا

ہمچو قرآں، مُنزّہ اش دانم — از خطاہا، ہمیں ست ایمانم

من خُدا را، بدو شناختہ اَم — دِل، بدیں آتشش، گُداختہ ام

بخُدا، ہست ایں کلامِ مجید — از دہانِ خُدائے پاک و وحید

آنچہ بر من عیاں شُد، از دادار — آفتابے ست، با دو صد انوار

ایں خُدائیست، ربِّ اَرْبابَم — بکِہ رُو آرم، ار، ازُو تابم

انبیاء گرچہ بُودہ اند بسے — من بعرفاں، نہ کمترم زِکسے

وارثِ مُصطفٰے شُدم، بہ یقیں — شُدہ رنگیں برنگِ یارِ حسیں

آں یقینے کہ بُود عیسٰے را — بر کلامے، کہ شُد برُو اِلقا

واں یقینِ کلیم بر تورات — واں یقیں ہائے سیّد السّادات

کم نیَم، زاں ہمہ برُوئے یقیں — ہر کہ گوید دروغ، ہست لعیں

لیک آئینہ اَم، زِ ربِّ غنی | از پئے صُورتِ مَہِ مَدَنی

ہر چہ آں یار، بر دلِ من ریخت | نہ شیاطیں بُدو، نہ نَفس آمیخت

خالِص آمد، کلامِ آں دادار | زیں سبب شُد، دلم پُر از انوار

ہست آں وَحیِ تیرہ، سوختنی | کہ نبُود است، بر یقیں مبنی

لیکن ایں وَحی، بالیقیں زِ خُداست | ہمہ کارَم، ازاں یقیں شُدہ راست

آمدم آں زماں، کہ بادِ خزاں | کرد یکسر، ریاضِ دیں ویراں

در مشائخ، نماند جُز تزویر | عالِماں، ہم نشستہ ہمچو ضریر

عاشقِ زر شُدند و دَولت و جاہ | دِل تہی، از محبّتِ آں شاہ

اندریں روزہائے، چُوں شبِ تار | قَوم را دید حق، بحالتِ زار

پَس مرا، از جہانیاں بگزید | در دِلم، رُوحِ پاکِ خویش دمید

در دِلِ من، زِ عشق شور افگند | خُود مرا شُد، گُسست ہر پیوند

کرد دیوانہ، و خِرد ہا داد | بست یک دَر، ہزار دَر بکشاد

خلق و مَردُم، نصیحتم بکُنند | تا بُبرّم، زِ یارِ خُود پیوند

من نیَم کور، تا چو کورانے | بگزینم چہے، زِ بُستانے

آں برِ تازہ، کاں عطیۂ یار | چُوں زِ دست افگنم پئے مُردار

گر جہانے ، بدُشمنی خیزد تیغ گیرد ، کہ خُونِ من ریزد

من نہ آنم ، کہ ترکِ اُو گویم جانِ من ہست ، یارِ مہ رُویم

رَخت ہرگز ، زِ کُوچہ اَش نہ بَرم بُزدِلاں دیگر اند ، و من دِگَرم

فارِغم کرد ، عِشقِ صُورتِ یار از غمِ حملہ ہائے اِیں اَغیار

شورشِ عِشق ہست ، ہر آنے تا بگے غیرِ اِیں گریبانے

ناصِحاں را خبَر ، زِ حالَم نیست گُذرے ، سُوئے آں زُلالم نیست

آمدم چُوں سَحَر ، بلُجۂ نُور تا شَوَد تیرگی ، زِ نُورم دُور

شور افگندہ اَم ، کہ تا زِیں کار خَلق گردَد ، زِ خوابِ خُود بیدار

غافِلاں ! من زِ یار آمدہ اَم ہمچو بادِ بہار آمدہ اَم

اِیں زمانَم ، زمانۂ گلزار مَوسِمِ لالہ زار و ، وقتِ بہار

آمدم ، تا نگار ، باز آید بیدلاں را قرار ، باز آید

دستِ غَیبم بپَرورد ہر دَم کرد وَحیش بمن ، ظُہُورِ اَتَم

نُورِ اِلہام ، ہمچو بادِ صَبا نزدم آرد ، زِ غَیب خُوشبُو ہا

زِندہ شُد ہر نبی ، بآمَدَنَم ہر رَسُولے ، نہاں بہ پَیرَہَنَم

پُر شُد از نُورِ من ، زمان و زمیں سَر ہنُوزت بر آسماں ، از کِیں

باخُدا، جنگ ہا کُنی، ہَیہات — اِیں چہ جَور و جفا کُنی، ہَیہات

از تورُّع، بِرُوں نہادی پا — ہوش کُن، اَے بُریدہ، زاں یکتا

از پئے خَلق و ننگ و نام و رُسُوم — تا فتی رُو زِ حضرتِ قَیُّوم

رُو بِدُو کُن، کِہ رُو، رُخِ یار است — ہمہ رُوہا، فِدائے دِلدار است

وَحیِ حق را، چو بِشنَوی از ما — اِیں مگو، ما نیا فتیم چِرا

تا نہ کارِ دِلت بجاں بِرَسد — چُوں پیامت زِ دِلستاں بِرَسد؟

تا نہ از خُود رَوی، جُدا گردی — تا نہ قُربانِ آشنا گردی

تا نیائی زِ نفسِ خُود بیرُوں — تا نہ گردی، بِرُوئے اُو مجنُوں

تا نہ خاکت شَوَد، بسانِ غُبار — تا نگرَدَد، غُبارِ تو خُونبار

تا نہ خُونت چکَد، برائے کَسے — تا نہ جانَت شَوَد، فِدائے کسے

چُوں دِہَندَت، بکُوئے جاناں راہ؟ — چُوں نِدا آیدَت، ازاں درگاہ؟

تو حریصِ دراہم و دِینار — روز و شب، چُوں سگاں براں مُردار

باچُنیں حِرص و آز و کِبر و غُرور — چُوں نمانی، زِ کُوئے جاناں دُور

گر بجوئی سوارِ اِیں رہِ راست — اندر آنجا بجو، کِہ گرد بخاست

اندر آنجا بجو، کِہ زور نماند — خُود نُمائی و کبر و شور نماند

اندر آنجا بجو، کہ مرگ آمد
چوں خزاں رفت، بار و برگ آمد

فانیاں را جہانیاں، نرسند
جانیاں را، زبانیاں نرسند

لاف ہائے زباں، بود مُردار
جز سگاں، کس بجویدش زِنہار

در دِلے، چوں بِروید آں گلزار
بُلبُلش، اہلِ دِل شوند ہزار

اِیں قبولیّت، از خُدا آید
نہ بہ تزویر و اِفترا آید

چادرے، کاندر و خُدا باشد
صد عزیزے، برُو فِدا باشد

وَر بُوَد، زیرِ جامہ شیطانے
زُود بِینی تباہ و، وِیرانے

مے خوری زہر، گر تو بُخل و حسَد
مے کُنی با عِبادِ ربِّ اَحَد

تا نہ میری، بتَر زِ مُرداری
دُور از فضلِ حضرتِ باری

تا نہ گردَد سرت نگوں، زِ نیاز
پردہ از نفسِ تو نہ گردَد باز

تا نہ ریزد تُرا، ہمہ پر و بال
اندر اِینجا، پریدن است مُحال

پردۂ نیست، بر رُخِ دِلدار
توزِ خُود، پردۂ خُودی بردار

ہر کہ را، دَولتِ اَزَل شُد یار
کارِ اُو شُد، تذلُّل اندر کار

آں سعیداں، لِقائے اُو دِیدند
کہ بلاہا، برائے اُو دِیدند

آبرُو ریختہ، پئے آں شاہ
دِل زِکف، وازسر اوفتادہ کُلاہ

گر نیابند، سُوئے یار گُذر | از غمش، جاں کُنند زیر و زبر
کردہ بُنیادِ خُود، ہمہ ویراں | ہم ملائک ز صدقِ شاں حیراں
چُوں دلے، سُوئے دِل رہے دارد | یار، چُوں یارِ خویش بگذارد
لاجرم، ایں چُنیں وفادارے | جامِ عزّت خُورد، ازاں یارے
ہمچو دیوانہ، یک جہاں خیزد | تا بیک لحظہ خُونِ اُو ریزد
لیکن آں یار، خُود فرود آید | تا عدُو را، دو دست بنماید
ہمچُنیں، صادقاں نشاں دارند | قُدسیاں، بہرِ شاں بہ پیکارند
ایں نہاں جنگ، گر بشر دیدے | راہِ مردانِ راہ، بگزیدے
ہر عدُوّے، کہ خیزد از سرِ کیں | خُود بکوبد سرش، خُدائے مُعیں
چُوں شَوَد بندہ، یارِ آں جاناں | برکابش دَوَند سُلطاناں
ہر کہ، جاں بہرِ یار باختہ است | یارِ ما، قدرِ اُو شناختہ است
از سگاں، کمتر است دُشمنِ اُو | بدگہر، کوفتہ زِ ہاونِ اُو
ہست، از عادتِ خُدائے علیم | میکُنَد فرق، در سعید و لئیم
ہیچ دانی، لئیم را چہ نشاں؟ | آنکہ، اُو دُشمنِ اِمامِ زماں
آنکہ، اُو آمد از خُدائے یگاں | پیشِ چشمش، زِ خیلِ مُفتریاں

گر بُودے، شِقیّ و کِرمِ زمیں	توبہ کردے، زِ گفتگوئے چنیں
آنچہ، با من کُند عِنایت یار	کے بغیرے شُنیدی، اَے مُردار!
گر شعارِ تو، اِتّقا بُودے	مشعلِ غیب، رہنُما بُودے
اِتّقا را بُوَد، زِ صِدق آثار	اَے سیَہ دِل، تُرا بصِدق چہ کار؟
نیستی از خُدا تو راز شناس	ہمہ بر ظنّ و وہم ہست اَساس
آنچہ گوئی، زِ راہِ کِبر و جُحُود	پیش ازیں، گُفتہ اند قومِ یہُود
نَفسِ تو فربہ، رُوحِ تو خَستہ	ہَمَہ ابوابِ آسماں بَستہ
اِیں چہ غفلت، کہ خُوش بدِیں کیشی	وازخُدا، ہیچ گہ نَیَندیشی
اَے بسا رازہا، کہ عَین صواب	پیشِ کوراں، مقامِ اِستعجاب
رَہ طَلَب کُن، بگریہ و زاری	تا بجوشد، ترحُّمِ باری
یک شب، از صِدق نعرہ ہا بردار	پیشِ آں عالِمِ حقیقتِ کار
از اَدَب، نے براہِ اِستکبار	زُو مَدَد خواہ، اندریں اَسرار
تر کُن، از اَشکِ خویش، بسترِ خویش	باز لَب را کُشائی، با دِلِ ریش
کاے خُدائے علیمِ رازِ نہاں	کَے بعِلمت رَسَد دِلِ اِنساں
چُوں ملائِک ندیدہ اند آں نُور	کاں درآدم، تو داشتی مستُور

ما چہ چیزیم و، علمِ ماست چہ چیز	بے تو در صد خطر، قیاس و تمیز
ما خطا کار و، کارِ ماست خطا	شُد تبہ کارِ ما، زِ عجلت ہا
گر زِ تست، ایں کہ سوئے تو خوانَد	وز تو بہتر، کُدام کس دانَد
گُنہِ ما بہ بخش و، چشم کُشا	تا نمیریم، از خِلاف و اِبا
ورنہ، ایں ابتلا، زِ ما بردار	کہ رحیمی و قادر و غفّار
اہلِ اخلاص، چُوں کُنند دُعا	از سرِ صدق و ابتہال و بُکا
شور اُفتد ازاں، در اہلِ سما	زاں رَسد، حُکمِ نُصرت و اِیوا
پس کُجائی، چرا نمے آئی؟	اندریں، بارگاہِ یکتائی
تو دُعا کُن، بصِدق و سوز و گُداز	تا شَوَد بر دِلت، درِ حق باز
از خُودی، حالِ خُود خراب مکُن	شب پری، کارِ آفتاب مکُن
چُوں رَسد عجزِ کس، بحدِّ تمام	نُصرتِ یار را، رَسد ہنگام
پس، چرا نُصرتَش نمے خواہی	دُور رفتی، بکامِ گُمراہی
نہ زماں بینی و، نہ حالتِ قوم	دِل چو کوراں، زباں کشادہ بلَوم
اَیکہ چشمت، زِ کِبر پوشیدہ	چہ کُنم، تا کُشایدت دیدہ
گر تُرا، در دِلست، صدق و طلب	خُود روی ہا مکُن، زِ ترکِ ادب

رازِ راہِ خُدا بجو، زِ خُدا
تو نہٗ چوں غُدا، بجائے خُود آ

ہوش دار، اے بشر! کہ عقلِ بشر
دارد اندر نظر، ہزار خطر

سر کشیدن، طریقِ شیطانی است
بر خلافِ، سرشتِ انسانی است

تا نہ فضلش درِ تو بکشاید
صد فضولی بکُن، چہ کار آید

آں خُدائے کہ، وعدۂ حکمے
داد از راہِ رحم و لُطف ہمے

اُو بدانست، از ازل، کہ انام
راہِ خُود گُم کُنند، از اوہام

ورنہ، کارِ حکم، چہ خواہد بُود
رہنمائی بمردِ راہ، چہ سُود

راہ گُم کردہ را، حکم باید
تا بدو، راہِ راست بنماید

ایں مگو، ما خُودیم عالِمِ دیں
توبہ کُن، از مکالماتِ چنیں

کور را کور کے نماید راہ؟
ہر کہ آگاہ، از خُدا آگاہ

دیں نیاید، بغیرِ دیندارے
سگ نداند، بغیرِ مُردارے

سُخَنِ یار و، سینہ افسُردہ
جامۂ زِندہ است، بر مُردہ

گر بری ریگ را، رفیع و بلند
جُنبشِ باد خواہدش افگند

خانہ آنست، کاں زِ معمارے
ورنہ اُفتد، زِ سیل، دیوارے

ایں زمانِ ہزار طُوفان است
"خانہ از پائے بست ویران ست"[1]

---

[1] مصرعہ دوم از کلامِ سعدی شیرازیؒ است

ایں عجب قوم هست، ناهنجار   باچنیں خانه، فارغ از معمار

آنچه، با دیں نمود، قوم پلید   با اِماماں، نه کرده است یزید

باز گوئی، که من نمے بینم   حاجتِ دیگرے پئے دینم

اَیکه راضی شُدی، بنقص و زیاں   ایں نه دیں است، بلکه دشمنِ آں

دیں بیاموزدت، خدائے قدیر   ورنه رسمے است، خام و زشت و حقیر

مُشکلَت، مُسلمے نه کرد، اَے دُوں   واز بُخاریِ بُخارِ سر افزوں

ایں همه اُستخواں، بدامانت   نیست یک ذرّه مغز، در جانت

کوریٔ و، باز در دِلت هَوَسے   که بخواند ترا بصیر، کسے

زیں خیالِ تو، مُردنت بهتر   زیں غِذا، زهر خُوردنت بهتر

اَے نشسته، بصدرِ سجّاده   ایں چه سودات، در سر اُفتاده

ناید اندر قیاس و فهمِ کسے   که شود، کارِ پیل از مگسے

از خُدا، چوں رسید پیغامت   چوں نترسی، زِ خُبثِ انجامت؟

بس همیں است، طاعتت، اَے غول   که دِلت، حکمِ حق نه کرد قبول

حُجّتِ لغو، درمیاں آری   خُبثِ نفس است، اصلِ بیزاری

هرچه ثابت شُد است، از قرآں   تو از و سر به پیچی، اَے ناداں

صد نشاں شُد عیاں، چو مہرِ مُنیر نزدِ تُست، ایں دروغ یا تزویر
دیدہ، آخر برائے آں باشد کہ بدُو مرد، راہ داں باشد
وہ چہ ایں چشم ہست و، ایں دیدہ کہ برُو آفتاب پوشیدہ
گر بدِل باشدت، خیالِ خُدا ایں چنیں ناید از تو، اِستغنا
از دِل و جاں، طریقِ اُو جوئی واز سرِ صدق، سُوئے اُو پوئی
ہر کرا دِل بَوَد بدِلدارے خبَرش پُرسَد، از خبَردارے
گر نباشَد لِقائے محبُوبے جویَد از نزدِ یار، مکتُوبے
بے دِلآرام، نایدَش آرام گہ برُویش نظَر، گہے بکلام
آنکہ داری بدِل، محبّتِ اُو نایدَت صبر، جُز بصحبتِ اُو
فُرقتِ اُو، گر اتّفاق اُفتَد در تن و جانِ تو، فِراق اُفتَد
دِلت، از ہجرِ اُو، کباب شَوَد چشمت از رفتنَش، پُر آب شَوَد
باز چُوں آں جمال و، آں رُوئے شُد نصیبِ دو چشم، در کوئے
دست در دامَنَش زنی، بجُنُوں کہ ز نادیدنَت، دِلَم شُد خُوں
ایں محبّت بذرّۂ اِمکاں واز دِل افگندۂ، خُدائے جہاں
ایں وفاہا، بذرّۂ ناچیز فارِغ اُفتادۂ، ز یارِ عزیز

اُو فرستاد بندۂ، از جُود | تا رہاند تُرا، زِ رَیب و جُحُود
آں قدر، بارہا نشاں بنُمود | کہ زِ صَد معرفت، درے بکشُود
باز سَرمے زنی، بانکارے | سہل پنداشتی، چُنیں کارے
لااُبالی فِتادۂ، زاں یار | فارِغی، زاں جمال وزاں گُفتار
مُردگاں را ہمیں کَشی، بکنار | واز دِلآرامِ زندۂ بیزار
کس شُنیدی کہ، قانع از یار است | عِشق وصبر، ایں دو کار دُشوار است
ایں بَوَد حال و طَورِ عاشِقِ زار؟ | ایں بَوَد قدرِ دِلبر، اَے مُردار!
عاشِقاں را بَوَد، زِ صِدق آثار | اَے سِیَہ دِل! تُرا بہ عشق چہ کار
نزدِ تو، چُوں رَسید، زآں کُوئے | پَیکِ آں دِلِستانِ خُوش رُوئے
عزّتش اینکہ، کافرش خوانی | وَازْ سرِ زَجْر، از دَرَش رانی
صَد ہزاراں نشاں، ہمے بِینی | باز مُنکِر شَوِی، زِ بے دِینی
خویشتن را تو عالِم انگاری | زِیں، فضولی کُنی بغدّاری
تا زِ تو ہستی ات، بَدَر نَرَوَد | ایں رگِ شِرک از تو بر نَرَوَد
پائے سَعیَت بلند تر نَرَوَد | تا تُرا دُودِ دِل بسَر نَرَوَد
یار پَیدا شَوَد درآں ہنگام | کہ تو گردی نِہاں زِ خُود، بتمام

تا نہ سوزی، زِ سوز و غم نرہی   تا نہ میری، زِ موت ہم نرہی

چیست آں ہیزمہ جان و تن، کہ نسوخت   آتش اندر دلے بزن، کہ نسوخت

کلبۂ جسمِ خود، بکُن برباد   چوں نمے گردد از خدا آباد

پائے خود را، جدا کُن از تنِ خویش   چوں نگیرد رہِ صداقت پیش

آفریں، خدا، بر آں جانے   کہ زِ خود شُد، برائے جانانے

منزلِ یارِ خویش کرد بدِل   وازِ ہوا ہا رَمید صد منزِل

از خودی دُور شُد، خُدا را یافت   گم شُد و، دستِ رہنما را یافت

ایکہ دیوانۂ، پئے اموال   وہ کہ در کارِ دیں، چنیں اہمال

وقتِ عیش شت و، موسمِ شادی   تو چہ در سوگ و ماتم افتادی

از خدایت رسید، رہبرِ دیں   مردِ دیں باش، وچوں زناں منشیں

خیز و از بہرِ یار، کارے کُن   یک نظر، سوئے ایں بہارے کُن

ورنہ مرگ است، اژدہائے دماں   زود مے گیرد ت، مشو ناداں

آں صبا نگہتے زِ یار آورد   در دمے، موسمِ بہار آورد

تو خزاں بہرِ خود پسندیدی   من ندانم، چہ در خزاں دیدی

از پئے زِندہ کردن، آمد یار   تو ہم از دستِ خود، شُدی مُردار

قِصّہ ہا پیش مے کُنی، زِضلال کایں کرامات ہائے اہلِ کمال

گر دَرِیں قِصّہ ہا اَثَر بُودے دِلت، از رِجس، دُور تر بُودے

قِصّہ ہا، گر بیاں کُنی تو ہزار کے رَہَد از تو خُبثِ دِل زِنہار

زِیں قِصَص، ہیچ راہ نکُشاید صَد ہزاراں بِگو، چِہ کار آید

بِنَشِیں مُدّتے باہلِ یقیں تا دِہَندَت، دو دِیدۂ حق بِیں

اندرُونِ تو ہست، دیوِ خِصال بر زباں، قِصّہ ہائے اَز اَبدال

روز چُوں روشن است، از دادار چشم بِکُشا و، شب پری بگذار

در خُور و مَہ، شُکے نگیرد راہ تو زِ دادارِ خویش، دِیدہ بِخواہ

نیستی طالبِ حقیقتِ راز بس ہمیں مُشکلست، اَے ناساز

اِیں مگو، من مُحافظِ دِینَم خُود، شِفا بخشِ دِینِ مِسکینَم

در دِلت، صَد ہزار بیماری چِہ ازِیں دِل، تَوقُّعے داری

تُند بادے بِخواہ، از دادار تا خَس و خارِ تو بَرَد یکبار

جُز خُدا، راہِ چارہ سازی نیست باز کُن دِیدہ، جائے بازی نیست

خَبَرے نیستَت، زِ جانانہ مے زنی، ہرزہ گام کورانہ

ہمچو کِرمی، بجُز کلامِ خُدا مُردہ، ہستی، بَغیرِ جامِ خُدا

آں یقینے، کہ بخشدت داوار
چوں، خیالِ خودت نہد بکنار؟

آں یکے، از دہانِ دلدارے
نکتہ ہائے شُنید و اسرارے

واں دگر، از خیالِ خود بگماں
پس، کجا باشد، ایں دو کس یکساں

ذوقِ ایں مے، چو تو نمے دانی
ہرزہ، عوعو کنی، بنادانی

آں خدا داں، کہ خود دہد آواز
نہ کہ از وہمِ کس، نماید باز

واجب آمد ازیں، بہر دوراں
کہ تکلّم کند خدائے یگاں

ورنہ دیں شت، محض افسانہ
ایں چنیں دیں، ز صدق بیگانہ

آں ز شیطاں بود، نہ از حق دیں
کہ نہ دارد دوامِ وحیِ یقیں

دیں ہماں دیں بود، کہ وحیِ خدا
نشود زو بہیچ وقت جدا

وحی و دینِ خدا است، چوں توام
یک چو گم شد، دگر شود گم ہم

بے یقیں، چوں نجات یابد خلق
بیگماں، رو ز حق بتابد خلق

بے خدا، چوں یقیں بدل آید؟
گفتگو یا لقا، ہمے باید

اے کہ، مغرورِ راہِ مظنونی
تو نہ عاقل، کہ سخت مجنونی

نفسِ امّارہ، بندۂ صد آز
جز یقیں، کے بگردد از وے باز

چوں بہ بینی، بہ بیشۂ شیرے
نہ کنی، در گریختن دیرے

ہم چنیں، پیشِ تو، چو گرگ آید — دِل تپد، ہیبتِ سترگ آید

پس بدیں دعوئ یقیں، کہ ترا — ہست بر کردگار و روزِ جزا

باز، چوں مے کنی گناہِ بزرگ — چہ خدا نیست نزدِ تو، چوں گرگ؟

بر خدا نیستت یقیں، زِنہار — زیں، چو گرگاں، خوش آیدت مردار

آں یقینے، کہ مانعے زِ خطاست — گر بخواہی، رہش بگویم راست

آں کلامِ خدا بقطع و یقیں — پاک و برتر، زِ دخلِ دیوِ لعیں

پس ہماں، چارۂ خطا کاریست — راہِ دیگر، طریقِ مکّاریست

کس شنیدی، کہ با یقینِ ہلاک — باز، در بیشۂ رود، بیباک

پس چہ ممکن، کہ با یقینِ خدا — باز گردد دِلے، بگردِ خطا

شک و ظن را، یقیں نہادی نام — زیں شدی، با جرائمت بدنام

اندکے، سوئے خود نظر انداز — از سرِ غور، دِیدہ را کن باز

تا بدانی، کہ کور و محجوبی — سخت محروم ماندہ، زیں خوبی

ذرّۂ نیست در تو، از انوار — شبِ دیجور را بماہ چہ کار

ایں خدائے عجیب، در دِلِ تست — کِہ ازو، صد نباتِ ظلمت رست

شبِ تارست و دشت و بیمِ دداں — چوں بخوابی زِ غفلت، اے ناداں

خیز و، بر حالِ خُود نِگاہ بکُن   خطرِ رہ بہ بیں، و آہ بکُن

خیز، و از نفسِ خُود بپرس نشاں   کہ چہ خواہد، مراتبِ عرفاں

چہ یقیں نزدِ اوست زآبِ حیات   یا پسندید، ورطۂ شُبہات

گر دِلت مے تپد، برائے یقیں   بُخل چُوں کرد، آں کریم و مُعیں

ہر چہ در فطرتِ تو، ریختہ است   باز، زاں عزم، چُوں گُریختہ است

زیں عیاں شُد، کہ آں کریم و رحیم   داد، ہر مُقتضائے ایں تقویم

باز، اِنساں زِ قصرِ ہمّتِ اُو   گشت غافِل، زِ نُورِ فطرتِ اُو

گر یقیں نیست، خواہشِ اِنساں   پس چہ باعث، کہ جویدش ہر آں

آنچہ در فطرتِ بشر مکتُوم   چُوں بماند بشر ازو محروم

بحرِ فیض است، چُوں رواں ہر دم   تا رسانند، تا یقینِ اتم

پس اگر قانعی، بمظنُونی   تو نہ عاقِل، کہ سخت مجنُونی

دِل تپد، از برائے رفعِ حجاب   جُز دِلے، کاں شُدشت، ہمچو کلاب

اَفَلَا تُبْصِرُوْنَ، گُفت خُدا   خیز و، در نفس جو تعطُّش ہا

ہمّتِ دُوں مدار، چُوں دُوناں   رَو، بجو یار را، چو مجنُوناں

ہر کہ جویائے اُوست، یافتہ است   تافت آں رُو، کہ سر نتافتہ است

آفرین خدا، براں مردے | کہ بریں در، شکست، چوں گردے
از پئے وصلِ آں مہیمنِ پاک | اوفتادہ، سرِ نیاز بخاک
ہر زماں باخدائے یکتائے | بر زمین و بر آسماں جائے
ذرّہ ذرّہ، جُدا شُدہ زِ زمیں | دِل پریدہ، بسُوئے عرش بریں
بر رُخِ اُو، تجلّیاتِ خدا | در دِلش، جلوہ گاہِ ذاتِ خُدا
ایں ہمہ حالت، از خُدا آید | چُوں یقیں از کلامش افزاید
تو نفہمی ہنُوز ایں سُخنم | در دِلت چُوں فروشوم چہ کُنم
اَے دریغا کہ دِل زِ درد گُداخت | دردِ مارا، مُخاطبے نہ شناخت
اَے خورِ رُوئے یار، زُود برآ | کہ دِل آزُرد، از شبِ یلدا
عُمرِ ما، ہم رسِید تا بکنار | بکنارم، در آئی اَے دِلدار
اَیکہ، تو طالبِ خُدا ہستی | آں یقیں جو، کہ بخشدَت مستی
آں یقیں جو، کہ سیلِ تو گردد | ہمہ دریار، میلِ تو گردد
آں یقیں جو، کہ آتش افروزد | ہرچہ غیرِ خدا، ہمہ سوزد
از یقین شت، زُہد و عرفاں ہم | گُفتمت آشکار و، پنہاں ہم
جُز یقیں، دینِ تو چو مُردارے | سر پُر از کبر و، دِل ریاکارے

بے یقیں، نَفْس گردَدت چو سگے — جُنبَدَش، نزدِ ہر فساد، رگے

ہر کہ دُور از نِگار، خواہد ماند — نَفْسِ دُوں را، شکار خواہد ماند

گر ترا، آرزوئے دیدارست — پاک دِل شو، نہ مُشکل ایں کاراست

ایں مُراد، از خرد، چہ مے جوئی — وَحْیِ حق شوید، از سیہ رُوئی

ایں خرد، جُملہ خَلْق میدارَند — ناز کم کُن، کہ چوں تو بسیارند

چارۂ دِل، کلامِ دِلداراست — ہر چہ غیرش کُنند، بیکاراست

زہرِ فُرقت چَشِی و ناکامی — باز، مُنکر زِ وَحْی و اِلہامی

جانِ تو بر لَب، از نخُوردنِ آب — باز، از آبِ زِندگی رُو تاب

دارُوئے ہر شکے کہ در دِلہاست — آں بدار الشّفاءِ وَحْیِ خُداست

ہست بر عقل، مِنّتِ اِلہام — کہ ازو پُختت، ہر تصوّرِ خام

آں گُماں بُرد و، ایں نمُود فراز — آں نہاں گُفت و، ایں کشُود آں راز

آں فرو ریخت، ایں بکف بسپُرد — آں طمع داد و، ایں بجا آورد

آنکہ بشکست، ہر بُتِ دِل ما — ہست وَحْیِ خُدائے بے ہمتا

آنکہ مارا رُخِ نِگار نمود — ہست اِلہامِ آں خُدائے وَدود

آنکہ داد، از یقینِ دِل جامے — ہست گُفتارِ آں دِلآرامے

وصلِ دِلدار و، مستی از جامش — ہمہ حاصل شُدہ، زِ اِلہامش

اَے بُریدہ اُمیدہا زِ خُدا — توبہ کُن، از فسادِ خُود باز آ

عَیشِ دُنیائے دُوں، دمے چند است — آخرش، کار با خُداوند است

ترک کُن، کِین و کِبر و ناز و دلال — تا نہ کارت کشَد، بسُوئے ضلال

چُوں ازیں دام گہ، بِبَندی بار — باز نائی، دریں بِلاد و دِیار

اَے ز دِیں بے خبر، بخور غمِ دِیں — کہ نجاتت مُعلّق است بدِیں

ہاں تغافُل مکُن، ازیں غمِ خویش — کہ تُرا کارِ مُشکل ست بہ پیش

دِل ازیں درد و غم، فگار بِکُن — دِل چہ، جاں نیز ہم نثار بِکُن

ہست کارت ہمہ، باآں یکذات — چُوں صبُوری کُنی ازو، ہیہات!

بخت گردد، چو زُو بِگردی باز — دَولت آید، زِ آمدن بہ نیاز

اَے، رسَن ہائے آز، کردہ دراز — زِیں ہوَس ہا، چرا نیائی باز

دَولتِ عُمر، دمبدم بزوال — تو پریشاں، بفکرِ دَولت و مال

خویش و قوم و قبیلہ، پُر زِ دغا — تو بُریدہ، برائے شاں، زِ خُدا

اِیں ہمہ را بکُشتنت آہنگ — گہ بصُلحت کُشند و گاہ بجنگ

ہست آخر، باآں خُدا، کارت — نہ تو یارِ کسے، نہ کس یارت

ہر کہ دارد، یکے دِلآرامے	جُز بکوئش، نیابد آرامے
تا نہ بیند، صبوریش نآید	ہر دمش، سیلِ عشق بِرباید
در دِلِ عاشقاں، قرار کُجا	توبہ کردن، زِ رُوئے یار کُجا
حُسنِ جاناں، بگوشِ خاطرِ شاں	گُفت رازے، کہ گُفتنش نتُواں
کامیاباں، وزیں جہاں ناکام	زیرکاں، دُور تر پریدہ زِ دام
از خُود و نفسِ خُود، خلاص شُدہ	مہبطِ فیضِ نُورِ خاص شُدہ
در خُداوندِ خویش، دِل بستہ	باطن، از غیرِ یار بگُسستہ
پاک از دخلِ غیر، منزلِ دِل	یار کردہ، بجان و دِل منزل
ریزہ ریزہ شُد، آبگینۂ شاں	بُوئے دِلبر دمد، ز سینۂ شاں
نقشِ ہستی بشُست، جلوۂ یار	سر زد آخر، ز جیبِ دِل، دِلدار
فانیان و پُر از خُدائے وحید	پاک و رنگیں، برنگِ ربِّ مجید
آں خُدا دیگر و، دِگر انساں	لیکن ایناں، درُو شُدند نہاں
نے زِ سر ہوش، نے زِ پا خبرے	در سرِ دِلستاں بخاک سرے
ہر کسے را بخود سروکارے	کارِ دِلدادگاں، بدِلدارے
عالمِ دیگر است، عالمِ شاں	دُور از غیرِ حق، معالمِ شاں

خُفتہ اند و، بچشمِ تو بیدار   جز خُدا، کس نہ محرمِ اسرار

فارِغاں، از مذمّت و تحسیں   نے زِ مدحے خبر، نہ از نفریں

ہر کہ باذاتِ اُو، سرے دارد   پُشت، بر رُوئے دِیگرے دارد

ہر کہ گیرد درش، بصِدق و حضور   از در و بامِ اُو، بِبارد نُور

نُورِ تاباں، چو مَہ، ز پیشانی   پُر ہمہ رُو، ز عِشقِ ربّانی

عِشقِ آں یار، مُدّعا گشتہ   دِل، ز غیرِ خُدا، جُدا گشتہ

لُطفِ اُو، ترکِ طالباں نکُنَد   کس، بکارِ رَہش، زیاں نکُنَد

ہر کہ آں در گرفت، کارش شُد   صد اُمیدے، بروزگارش شُد

مِثلِ آں دِلِستاں، کُجا دیدی؟   پس چِرا، ہجرِ اُو پسندِیدی؟

بہ کہ تو زُود تر، رَہش گیری   ایں نباشد، کہ پیش ازاں میری

عُمرِ اوّل بِبیں، کُجا رفت است   رفت و بِنگر، زِ تو چہا رفت است

پارۂ عُمر رفت، در خُردی   پارۂ را، بسرکشی بُردی

تازہ رفت و، بماند پس خُوردہ   دُشمناں شاد و، یار آزُردہ

بِشنو، از وضعِ عالَمِ گذراں   چُوں کُنَد، از زبانِ حال بیاں

کیں جہاں، با کسے وَفا نکُنَد   نکُنَد صَبر، تا جُدا نکُنَد

گر بوَد گوش، بِشنوی صد آہ   از دِلِ مُردۂ درُون تباہ
کہ چرا رُو بتافتم، زِ خدا   دِل نِہادم، در آنچہ گشت جُدا
ہمچُنیں ساعتے، تُرا در پیش   گور آوازہا دِہد، چُوں خویش
یاد کُن، وقتِ کُوچ و ترکِ جہاں   جاں بلب، خانہ پُر زِ شور و فغاں
زن بنالد، بدیدۂ خُوں بار   پسرے گِریَد، از پسِ دیوار
دُخترے، سر برہنہ، اَشک رواں   ہمہ خویشاں شُدہ، تنِ بیجاں
ناگہاں بانگ آمد، از سَرِ دَرد   کہ فُلاں، زیں سرائے رِحلت کرد
چند فرزند را، گذاشت یَتیم   بیوہ، بیچارہ ماندہ باصد بیم
ایں مآل ست، عَیشِ دُنیا را   گر نَدانی، بپُرس دانا را
بر سرِ گور، پائے تُست، اَے خام   ہوش کُن، تا نہ بَد شَوَد انجام
ایں جہان است، مثلِ مُردارے   ہر طرف، چُوں سگے طَلَبگارے
زشت آنکس، کہ زشت زیں مُردار   خاک شُد، تا مگر شَوَد خُوش یار
لُطفِ اُو، ترکِ طالباں نکُنَد   کس بکارِ رَہش، زیاں نکُنَد

ہر کہ از خُود شُد، ایزدش خواند
نُکتۂ ہست، گر کسے داند

از طمع جُستیم، ہر چیزے کہ آں بیکار بُود　　خود فزوں کردیم، ورنہ اندکے آزار بود

✻

تو خواہی خُسپ، یا خُود مُردہ مے باش　　کہ بر ما نیست، بجز ہُشیار کردن

فضُولی باشد، اندر وقتِ مستی　　حدیثِ مردُمِ ہُشیار کردن

فضُولی ہست، با گیسوئے مُشکیں　　حدیث از تبّت و تاتار کردن

پس از مُردن، شود معلُوم، اَے یار　　خلافِ رائے سُلطاں کار کردن

کمر بستن، برائے خدمتِ بُت　　نشانش، بر بدن زُنّار کردن

نکردی خُوب، اَے نامہرباں یار　　پس از اِقرارہا، انکار کردن

فضُولی ہست، پیشِ رُوئے آں یار　　حدیث از گُلبُنِ پُرخار کردن

رہِ نیکاں، گرفتن، ہمچو نیکاں　　ز فکرِ باطِل اِستغفار کردن

بالفاظِ سُخن، چسپیدن از جہل　　نہ فکر اندر تہِ اَسرار کردن

بخوابِ موت، آں شخصے کہ خُسپید　　نمے برخیزد، از بیدار کردن

سَر، از فرمانِ آں حاکم، مبردار　　کہ دارد، قُدرت بردار کردن

ببایدجُست، از مردانِ حق، دیں　　نہ میل و طمع در دِینار کردن

بکوری ہر چہ ماند، غیرِ معلُوم　　سوالش، از اُولی الابصار کردن

(مطبوعہ ۱۹۰۹ء)

رائے واعظ، اگرچہ رائے من است

لیک، عشقِ تو، بندِ پائے من است

آہ صد آہ، رفت عُمر بباد — نفسِ بدکیش ما نشُد مُنقاد

ہیچ دُشمن، بدُشمنے نکُنَد — آنچہ کردیم، ما بخود بیداد

کافراں، مُردگانِ دل باشند — برنیاید ز مُردگان فریاد

دِل نہادن بفکرتِ دُنیا — باز دارد، ز کارہائے مَعاد

شخصِ دُنیا پرست، در دُنیا — چند روزے بسَر کُنَد، دِلشاد

فضلِ حَق باید و ریاضتِ سخت — تا برآیَد، زِ کذب و شرّ و فساد

ہر کہ از شرِّ نفسِ خویش بِرَست

گُنہَش طاعت است و، جَورَش داد

من نہ واعِظ، کہ عاشِقِ زارم — آیَد، از طَورِ واعِظاں، عارم

نزدِ بیگانگاں، جُنوں زدہ ام — نزدِ معشُوق، نیک ہُشیارم

نہ درِ فراق قرار آیدم، نہ وقتِ وصال بحیرتم، کہ من از عشقِ اُو، چہ مے جویم

کاش تا دوست راہ یافتمے فرصتِ یک نگاہ یافتمے

رفتی و دردِ عشق بجانم گذاشتی ہیچم خبر نشُد، بدِل اندر، چہ داشتی

(مطبوعہ ۱۹۱۰ء)

اَے شوخ، ز ناتُواں چہ جوئی؟ از خستہ و نیم جاں، چہ جوئی؟

رفتیم و فنا شُدیم و مُردیم از گُم شُدگاں نِشاں، چہ جوئی؟

یار است، قریب تر، ز جاں ہم اَے اَبلہ، تو از بُتاں، چہ جوئی؟

پیراں نہ کُنند توبہ، از عشق اَے مُحتسِب، از جواں چہ جوئی؟

دُنیائے دنی است، چند روزہ ز و راحتِ جاوداں، چہ جوئی؟

زینجا بشتاب آ، تہی دست از مزبلہ، ارمغاں، چہ جوئی؟

تیرش، ز کسے، خطا نہ کردست از ناوکِ اُو، اماں، چہ جوئی؟

بر کاخِ فلک، تُرا بخوانند از خار و خسِ آشیاں چہ جوئی؟

فرّخ، درِ یار را، فرا گیر پیرامَنِ اِین و آں چہ جوئی؟

(مطبوعہ ۱۹۱۱ء)

حضرتؑ اقدسؑ کی پُرانی نظمیں

تو نورِ ہر دو جہانی، تُرا شناختہ ام	ہمہ تن اندو تو جانی، تُرا شناختہ ام

❋

مُردم بدردِ عشق و، صنم را خبر نہ شُد	صد آہ کردم و بدِلِ اُو اثر نہ شُد

❋

دامن کشاں رَوی زِمَن، اَے یارِ مہوشم	دستم نمے رَسَد، کہ دِلت را بخود کَشَم

❋

آمد تمام شہر، بہ بیمار پُرسی ام	وآں شوخ دیدہ بیں، کہ بدیں طرف رُو نکرد

❋

اَے مُونسِ جانِ بے قرارم	فرسُودِ زِغم، تنِ نزارم
بر من، غمِ فُرقتِ تو، سخت است	دریاب، کہ سخت گشت کارم

❋

ہفت کشور، گر زِ حالم، بے خبر باشد چہ باک	من ازیں نالم کہ جاناں ہم نمے دارد خبر
گوش باید کرد، قولِ کاملاں، در علم و عقل	گفتۂ ہر نا تراشیدہ، نہ باشد مُعتبر
عاقلاں را یک اشارت مے کُند، در دِل اَثر	جاہلاں را، دفترِ صد پند نا ید کارگر

کُجا آں مُفسِدے را جائے باشد   کہ رفت از حضرتِ عُلیائے سُلطاں

الاا گر عافیت خواہی ، بناچار   ببا ید بُرد ، فرماں ہائے سُلطاں

کسے کو خویشتن را بندہ داند   کُجا گیرد دِگر ، در جائے سُلطاں

گدا را ، رائے باشد حسبِ قدرش   نہ چوں رائے جہاں پیمائے سُلطاں

زجان و مایہ و عزّت بشو دست   اگر سر تابی ، از ایمائے سُلطاں

ہنوزت ، از سیاست ہا خبر نیست   کہ مے بینی ، تحمّل ہائے سُلطاں

بزرگاں ، سر فرو آرند ، فی الفور   بحُکمِ درگہِ والائے سُلطاں

نشانِ گردشِ بخت است و اِدبار   زدن رائے ، خِلافِ رائے سُلطاں

مَرو بیروں ، ز قانونِ شریعت   مَزن رائے ، خِلافِ رائے سُلطاں

بزِنداں مے فتد آں شوخ ، کز جہل   ندارد ، از خطا ، پروائے سُلطاں

ہماں باید گزیدن ، از سر و چشم   کہ باشد اندراں ، ایمائے سُلطاں

کُنَد با جانِ خُود بازی ، ہَجُوے
کہ پندارد دِگر ، ہمتائے سُلطاں

ہر کہ بے تحقیق بکشاید دہن خود بمیرد، مے کُشد بسیار تن

زہر باشد، آں سُخن، کز مُردہ است زینکہ، بے نُور است و دِل افسُردہ است
زندگی دارد سُخن، کز زندہ است ہمچو باراں، زندگی بخشندہ است

لب ببند اَے کور، تا کور است دِل تا نہ پیشِ عارفاں، گردی خجِل
تا بگردد، سینۂ تو پاک و صاف

صید کردن کارِ ما آمد، مگر صیدِ شیراں، نہ سہل است اَے پسر
جاں بکف، در دشتِ خُوکاں مے دَوم در رہِ مولیٰ فِدا، جان و دِلم
از عدم، آں کس ہمیں بخشد، وجود آں کہ خُود معدُوم شُد، گویا نبُود
جانِ ما، قربانِ راہِ یارِ ما تا مگر کاری شود، ایں کارِ ما
فتح و نُصرت، خادِمِ ما، چُوں غلام
اَللّٰہُ یُعلِینَا وَلَا نُعلیٰ مُدام

(مطبوعہ ۱۹۱۳ء)

فریادِ اہلِ اسلام

دردا کہ حُسنِ صُورتِ فُرقاں عیاں نماند — آں خُود عیاں، مگر اَثرِ عارِفاں نماند

مَردُم طَلَب کُنند، کہ اِعجازِ آں کُجاست؟ — صَد درد و صَد دریغ، کہ اِعجاز داں نماند

کوریم و از کمالِ تغافُل، بچشمِ ما — آں روئے خُوب و گیسُوئے عَنبر فشاں نماند

بینم کہ ہر یکے، بہ غمِ نفس مُبتلاست — کس را غمِ اِشاعتِ فُرقاں بجاں نماند

یُوسُف شُنیدہ اَم، کہ شُدش کارواں مُعیں — ایں یُوسُفے کہ ہیچ کَسش کارواں نماند

جانم کباب شُد، زِ غمِ ایں کتابِ پاک — چنداں بسوختم، کہ خُود اُمّیدِ جاں نماند

دوش، اندکے مرا بجائے شکیب بُود — اِمشب مپُرس حال، کہ تاب و تواں نماند

اَے سَیّدُالوریٰ! مَدَدے، وقتِ نُصرت است — در بوستاں سرائے تو، کس باغباں نماند

صَد بار رَقص ہا کُنَم، از خُرّمی اگر — بینم کہ حُسنِ دلکشِ فُرقاں نہاں نماند

در رنج و درد، مے گذرانیم روزگار — یارب! اثرِ ترحّمیکہ، دِگر مہرباں نماند

یارب! چہ بہرِ من، غمِ فرقاں مقدّر است — یا خود، دریں زمانہ، کسے ازواں نماند

دیدم کہ زاہداں، رہِ فرقاں گذاشتند — ناچار در دِلم، اثرِ مہرِ شاں نماند

اَے خواجہ پنج روز بُوَد، لطفِ زندگی — کس از پئے مُدام، دریں خاکداں نماند

اِمروز گر دِل از پئے قرآں نسوزدت — عُذرے دِگر ترا، بجنابِ یگاں نماند

بگذار وردِ مثنوی و شُغلِ غزل و شعر — ایں خود چہ چیز ہست، اگر قدرِ آں نماند

در خادِماں نشینی و صد ناز میکنی — آنرا کہ سیّد است، کس از خادِماں نماند

خَلق از برائے شوکتِ دُنیا چہا کُنند — دردا کہ مہرِ کعبہ، چو مہرِ بُتاں نماند

اَے بیخبر، بخدمتِ فرقاں کمر بہ بند
"زاں پیشتر، کہ بانگ برآید فلاں نماند"

اَے ز تعلیمِ وید آوارہ مُنکر از فَیض بخشِ ہموارہ
آں قدیرے کہ نیست زوچارہ نزدِ تو عاجزست و ناکارہ
بِشنَوی، گر بَوَد بحق رُوئے شورِ قَالُوْا بَلٰی، ز ہر سُوئے
آنکہ با ذاتِ اُو، بقاؤ حیات چُوں نباشد، بدیعِ ما آں ذات
ناتُوانی ست طَورِ مخلوقات کَے خُدا اِینچُنیں بوَد، ہَیہات
کَے پَسندَد خرَد کہ رَبِّ قدیر ناتُواں باشد و، ضعیف وحقیر
نَظَرے کُن، بہ شانِ ربّانی داوری ہا مکُن، بنادانی
اِینچہ دین ست و، اینچہ آئین ست کہ خُدا ناتوان و مسکین است
گر بدیں دِین و کیش ہَستی شاد
مایۂ عُمر را دِہی برباد
(مطبوعہ ۱۸۸۶ء)

DURRE SAMEEN

(Persian)

Collections of Persian Poems of The Promised Messiah and Mahdi, The Founder of the Ahmadiyya Muslim Jama'at.